

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»
ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

No 2 (34) 2019

Черкаси
2019

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

№ 2 (34) 2019

У журналі публікуються статті українською, російською, англійською та польською мовами.

Виходить 4 рази на рік.

Засновник:

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».

04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.

Видавець:

Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи».

18028 м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164.

Включено до Переліку наукових фахових видань України з питань економіки (наказ МОНУ No 1411 від 10.10.2013) та провідних міжнародних наукометричних баз: EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (OAJI), CiteFactor

Рекомендовано до поширення в мережі «Інтернет» вченою радою Черкаського навчально-наукового інституту Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи», протокол No 6 від 21 червня 2019 року. При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове.

Редакційна колегія

Головний редактор:

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович,

доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Заступник головного редактора:

ПАНТЄЛЄВА Наталія Миколаївна,

доктор економічних наук, доцент, заступник директора Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Відповідальний секретар:

ГМИРЯ Вікторія Петрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Члени редколегії:

АЛІКАРІЄВ Нуріддін Сапаркарійович, доктор економічних наук, професор кафедри соціології Національного університету Узбекистану імені Мірзо Улугбека (Узбекистан)

ГРАБІНСЬКА Барбара, Ph. D., ад'юнкт кафедри фінансів Краківського економічного університету (Республіка Польща)

ДМИТРЕНКО Ірина Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ДУНСЬКА Маргарита, доктор економічних наук, професор, заступник декана факультету бізнесу, менеджменту та економіки Латвійського університету (Республіка Латвія)

КУЗНЕЦОВА Анжела Ярославівна, доктор економічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

КУЗНЕЦОВА Світлана Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, проректор з навчально-методичної роботи ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

КУЗЬМЕНКО Олександр Борисович,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Україна)

КУКЛІН Олег Володимирович, доктор економічних наук, професор, директор Черкаського державного бізнес-коледжу (Україна)

МІЩЕНКО Світлана Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ПАШКВІЧЮС Арвідас, доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри фінансів економічного факультету Вільнюського університету (Республіка Литва)

ПРОКОПЕНКО Наталія Семенівна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», радник податкової служби I рангу (Україна)

РОГОВА Наталія Василівна, кандидат економічних наук, доцент, директор Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна, доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ХАБЕР Йозеф Антоні, Ph. D., професор Школи бізнесу Познані (Республіка Польща)

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинович, доктор економічних наук, професор, ректор Поліського державного університету Національного банку Республіки Білорусь (Республіка Білорусь)

Адреса редакційної колегії

Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028, тел.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

Ministry of Education and Science of Ukraine
State Higher Educational Institution «Banking University»
Cherkasy Educational-Scientific Institute

FINANCIAL SPACE

THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

No 2 (34) 2019

Cherkasy
2019

ELECTRONIC SCIENTIFIC EDITION
THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL
«FINANCIAL SPACE»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

No 2 (34) 2019

Contributions to the Journal are accepted in Ukrainian, Russian, English and Polish.

Published 4 times a year.

Founder:

State Higher Educational Institution «Banking University».

04070 Kyiv, Andriivska str., 1.

Publisher:

Cherkasy Educational-Scientific Institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»

18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164.

Included in the List of research and professional publications of Ukraine on economics
(Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 1411 of October 10, 2013)

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy educational-scientific Institute
of the State Higher Educational Institution «Banking University» by protocol No 6 of June 21, 2019.

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

Editorial Board

Editor-in-Chief:

Alexander BARANOVSKY, Doctor of Economics, Professor,
Vice Rector for Research Affairs of SHEI «Banking
University» (Ukraine)

Deputy Editor:

Natalia PANTELEYEVA, Doctor of Economics, Associate
Professor, Deputy Director of Cherkasy Educational-Scientific
Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Executive Secretary:

Victoria HMYRYA, Ph. D., Assistant Professor of Cherkasy
Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
(Ukraine)

Members of the editorial board:

Nuriddin Saparkariyevich ALIKARIYEV,
Doctor of Economics, Professor of Department of Sociology,
National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
(Uzbekistan)

Barbara GRABINSKA, Ph. D., Associate Professor,
Department of Finance, Cracow University of Economics
(Republic of Poland)

Irina DMITRENKO, Doctor of Economics, Associate Professor,
Head of Department of Accounting and Auditing,
SHEI «Banking University» (Ukraine)

Margarita DUNSKA, Doctor of Economics, Professor,
Deputy Dean of the Faculty of Business, Management
and Economics of the University of Latvia (Republic of Latvia)

Anzhela KUZNYETSOVA, Doctor of Economics, Professor,
Rector of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Svitlana KUZNETSOVA, Doctor of Economics, Professor,
Vice Rector for teaching and methodological work
of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Alexander KUZMENKO, Doctor of Economics, Professor,
Head of Department of Economics, Enterprise of the Black Sea
National University named after Petro Mohyla (Ukraine)

Oleg KUKLIN, Doctor of Economics, Professor, Director
of Cherkasy State Business-College (Ukraine)

Svetlana MISHCHENKO, Doctor of Economics, Associate
Professor, Department of Finance, Banking and Insurance,
SHEI «Banking University» (Ukraine)

Arvidas PASHKIAVICHUS, Doctor of Social Sciences,
Professor, Head of Department of Finance Faculty of Economics
University of Vilnius (Republic of Lithuania)

Natalia PROKOPENKO, Doctor of Economics, Professor,
Vice Rector of the Private higher educational institution
«European University», Adviser of the Revenue Service of the
1-st rank (Ukraine)

Nataliya ROGOVA, Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Director of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI
«Banking University» (Ukraine)

Tamara SMOVZHENKO, Doctor of Economics, Professor,
SHEI «Banking University» (Ukraine)

Anthony Joseph HABER, Ph. D., Professor of School of
Business, Poznan (Republic of Poland)

Konstantin SHEBEKO, Doctor of Economics, Professor,
Rector of Polesky State University
of the National Bank of Belarus (Republic of Belarus)

Editorial office address:

Cherkasy educational-scientific institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»
18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164, tel.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

ЗМІСТ / CONTENT

Gridneva Yelena

Kaliakparova Gulnar

Alpysbayev Kaisar

*RATIONAL USE OF RESOURCES AND INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES
IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN KAZAKHSTAN.....9*

Гриднева Олена Євгенівна

Каліакпарова Гульнар Шаймарданівна

Алписбаєв Кайсар Серікович

*РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ
ТЕХНОЛОГІЇ В РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КАЗАХСТАНУ.....17*

Брайченко Сергій Миколайович

Фоменко Валентина Миколаївна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ.....20

Braichenko Serhii

Fomenko Valentyna

*THEORETICAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION PROCEDURE OF COURT DECISIONS
IN UKRAINE.....27*

Майстренко Світлана Віталіївна

*ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ХРИСТІЯНСТВА У СТРУКТУРІ ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН.....30*

Maistrenko Svitlana

ETHICAL VALUES OF CHRISTIANITY OF ECONOMIC RELATIONS.....39

Жежерун Юлія Володимирівна

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ..... 41

Zhezherun Yuliia

INDIVIDUAL LENDING IN UKRAINE: THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS..... 51

Гайович Вадим Юрійович

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ»..... 53

Gaiovych Vadym

THEORETICAL BACKGROUND OF THE CONCEPT OF "FINANCIAL MECHANISM" 59

Ковтун Валентина Андріївна

ІННОВАЦІЙНИЙ ТА ФІНАНСОВИЙ РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 62

Kovtun Valentyna

INNOVATIVE AND FINANCIAL RESOURCES POTENTIAL AGRICULTURAL ENTERPRISES 71

Литвиненко Олеся Володимирівна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ 74

Lytvynenko Olesia

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINING THE ESSENCE OF SYSTEMICALLY IMPORTANT BANKS 85

Ткаченко Вікторія Вікторівна

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ..... 89

Tkachenko Viktoriia

ECONOMIC MECHANISM AS AN EFFECTIVE TOOL FOR MANAGEMENT THE PROCESS OF NATURAL RESOURCES USE..... 98

Адвокатова Надія Олександрівна

Боярчук А.І.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ ДЛЯ СУЧАСНОГО АНАЛІЗУ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ..... 101

Advokatova Nadiia

Boiarchuk Alona

INTERNATIONAL MARKETING INSTRUMENTS FOR MODERN GLOBAL MARKET ANALYSIS 110

Танклевська Наталія Станіславівна

Олійник Віктор Сергійович

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ..... 113

Tanklevs'ka Nataliya

Oliynyk Viktor

FORMATION OF THE INVESTMENT PROGRAM OF THE REGIONAL DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR 121

Синенко Олександр Олександрович

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД..... 125

Sinenko Oleksandr

ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF FORMING OF FINANCIAL MECHANISM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FUNCTIONING 138

Goichman Mikhailo

STATE REGULATION OF BAD LOANS OF UKRAINIAN BANKS IN THE MODERN

CONDITIONS..... 142

Гойхман Михайло Ісаакович

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI

БАНКІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ..... 151

Гордей Оксана Дмитрівна

Жолоб Анастасія Олександрівна

БЕНЧМАРКІНГ ЯК СПОСІБ УНИКНЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА ПІДПРИЄМСТВІ..... 154

Hordei Oksana

Zholob Anastasiia

BENCHMARKING AS A WAY TO AVOID CRISIS PROCESS AT THE ENTERPRISE..... 164

Касярум Ярослав Олегович

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ В СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ

БЕЗПЕКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ..... 167

Kasyarum Jaroslav

PROBLEMATIC ASPECTS OF FORMATION OF COMPETENCE IN INFORMATION SECURITY

OF FUTURE SPECIALISTS OF ECONOMIC..... 175

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.178401](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.178401)

JEL Classification Q18

RATIONAL USE OF RESOURCES AND INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN KAZAKHSTAN

GRIDNEVA Yelena Evgenevna

Candidate of Economic Sciences,

professor «Kainar» Academy

Republic of Kazakhstan, Almaty

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3279-2036>

e-mail: elengred@mail.ru

KALIAKPAROVA Gulnar Shaimardanovna

PhD, Associate Professor «Kainar» Academy

Republic of Kazakhstan, Almaty

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1859-9774>

e-mail: GK_2003@rambler.ru

ALPYSBAYEV Kaisar Serikuly

Senior Lecturer «Kainar» Academy

Republic of Kazakhstan, Almaty

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3349-701X>

e-mail: kaisaralp@gmail.com

Abstract. *Rational use of resources and introduction of innovative technologies in the context of globalization become determining factors for the growth and development of Kazakhstan's economy and forming balanced, proportional to the degree of development increase of all sectors of the economic complex, including agriculture and livelihoods of society as a whole. The essence and substantiation of the significance of the indicator "rational use of resources" are given. The article deals with the differences in the rational use of resources, taking into account industry specifics, the type of resources and the final effects of their use. Foreign practice of the introduction of new technologies, automation and digitalization is characterized. The authors reveal the potential opportunities for introducing innovations and their impact on the development of agriculture in Kazakhstan.*

Keywords: *Kazakhstan, agriculture, rational use of resources, scientific and technological progress, innovation, investment.*

Аннотация. *Рациональное использование ресурсов и внедрение инновационных технологий в условиях глобализации становятся определяющими факторами для роста и развития казахстанской экономики, формирования сбалансированного и пропорционального по степени развития повышения всех отраслей хозяйственного комплекса, в том числе сельского хозяйства, и жизнеобеспечения общества в целом. В статье раскрыта сущность и даются обоснования значимости показателя «рациональное использование ресурсов»; выявлены различия в рациональном использовании ресурсов с учетом отраслевых особенностей, вида ресурсов и эффектов их использования; охарактеризовано зарубежную практику внедрения новых технологий, средств автоматизации и цифровизации; выявлено потенциальные возможности внедрения инноваций и их влияние на развитие сельского хозяйства Казахстана.*

Ключевые слова: *Казахстан, сельское хозяйство, рациональное использование ресурсов, нау-*

Introduction. In modern conditions, the main problem of the development of human development is the rational use of available natural resources, the need for which is caused by an increase in their consumption due to the increasing influence of demographic factors, in particular population growth and life expectancy, against the background of a general reduction in vital natural resources, in particular reserves water, food, raw materials. It is possible to ensure the rational use of natural resources only through streamlining the structure of production and consumption based on modern scientific and technological achievements and environmentally friendly entrepreneurship. They will contribute to sustainable economic development, reduce inefficient use of natural resources and the amount of harmful emissions, and ensure a stable ecological balance. To solve these problems the Concept of Sustainable Development was adopted by the world community in the 21st Century. The highways of implementation of it are determined by the Sustainable Development Goals (SDGs). In this regard, like many countries of the world, Kazakhstan supported the SDGs, identifying priorities and tasks in the Strategy “Kazakhstan - 2050”. The Strategy deals with the development of agriculture and rural areas, attracting investments, introducing innovations, increasing productivity and the competitiveness of agricultural products under the mandatory condition of rational use of natural resources.

Literature Review and Problem Statement. The rational use of resources in agriculture is devoted to many re-

search topics. Research in this area is carried out by such Kazakhstani scientists as: A.Yu. Asetova, Z.D. Dyusenbekov, R.G. Mirsantov, G.Zh. Seytkhamzina, T.I. Scheglova and others. Problematic aspects of the introduction of innovative technologies, ensuring the effective development of agricultural production are considered in scientific works of R.T. Dulambaeva, A. Kurishbaev, A.S. Narynbaeva, L.A. Omarbakiyev, A. Sagitov, Zh.S. Temerbulatova and others. However, the practical importance of the rational use of resources and the need to accelerate the innovative development of agriculture in Kazakhstan determine the relevance of further research.

The purpose of the research is to determine the essence and substantiation of the significance of the indicator “rational use of resources”, the differences in the rational use of resources, taking into account industry characteristics, as well as the type of resources and the final effects of their use; to study the foreign practice of the new technologies, automation and digitalization introduction; to assess the potential for introducing innovations and their impact on the development of agriculture in Kazakhstan.

Results of the Research. Kazakhstan occupies the ninth place in the world in terms of area, has a good geographical position, being both in Central Asia and in Eastern Europe. This determines its natural landscape and climatic features, affects the structure of production of the main types of agricultural products. So, in the south of the country viticulture, horticulture, melon cultivation, as well as

the production of the main grain crops - spring wheat, barley, oats, etc., are widely developed due to the heat, sugar beets, rice, cotton plantation. The north of Kazakhstan is a land of livestock and poultry, growing crops and cotton. The western part of the country has large areas of meadows and pastures, which, of course, has become decisive factor for the development of animal husbandry. About 70% of arable land is sown with wheat, and the rest – with barley, millet and rye. The east of Kazakhstan is famous for sunflowers growing, as well as well-developed meat and dairy farming. The total agricultural area is 222.6 million hectares, most of which are occupied (about 85% or 189 million hectares); 12.8% (24 million hectares) are under arable land and 2.2% – under the land.

It is mentioned that agriculture is one of the key industries for the economic development of the Republic of Kazakhstan, which ensures its recognition on the world market as the largest exporter of flour, wheat and cotton and other types of agricultural products [1].

However, the experience of countries of the world with different economic potentials, climatic conditions and natural resources shows that it's impossible to achieve high results in increasing agricultural productivity only by expanding the area of fields and increasing the volume of fertilizers applied. Such approach gives a short-term effect of increased growth and increased yields, with effects directly to profitability and profit drop, environment damage and natural resources depletion.

In this regard, modern innovative technologies, digitalization and automation of all its processes open up new op-

portunities for agricultural development. These processes will allow modern Kazakhstan to preserve natural resources and, at the same time, strengthen its competitive position.

Considering the introduction of new technologies, automation and digitalization from the perspective of an innovative project, it's necessary to observe the principle of the rational use of resources – “the maximum possible effective use of modern equipment and technology in order to preserve and protect existing national natural resources in the production of natural and high-quality agricultural products”. Then, to determine the effectiveness of an innovative project, it is advisable to use the indicator "rational resources use" (RRU), taking into account the characteristics of various groups of agricultural producers. The essence of the rational use of natural resources and its basic principles are disclosed in the international document "The concept of sustainable economic development."

It should be noted that different indicators of the resources use are used to determine the effectiveness of an innovative project in different sectors of the economy. The RRU indicator should take into account such resources as water, land, labor resources, etc., which can be used in subsequent periods in the future. It should be scientifically based and take into account industry characteristics, the value of resources used and product diversification. The introduction of the RRU indicator in innovative practice requires legislative support at the state level, which, in our opinion, will contribute to the formation of a new attitude to the use of natural resources.

It is important to determine the differences in the rational use of resources, taking into account industry specifics, the type of resources and the final effects of their use.

For example, the first industry group creates a product based on the direct use of resources (mining, energy, construction materials, metallurgy and agriculture). The rational use of resources should include the most complete extraction of mineral resources, the conservation of land around the mining facility, the reduction of land costs for transportation and the multilateral production of the final product, that is, the full use of the natural content of this product. Wherein, it is important to save more land, that can be used for other purposes. At the place of oil deposits, the land, as a rule, is not fertile, but it is also a resource. As a result of science development, in the future it is quite likely that there will be an opportunity to rationally use these lands. Science is developing, it is quite likely that in the future these lands will be also used rationally. For example, American scientists received 3 million US dollars for the design of a processing plant for the production of rubber from milky juice of dandelion roots, which does not require fertile land and large areas [2, p.3]. A similar experience, with a favorable outcome, can be used in our country to rubber production. So, land conservation can help to increase the production resource in the future.

The main direction of improving production in agriculture (crop production) is to reduce the cost of production (by cost optimization - fuel, fertilizers, electricity, seeds, etc.) and increase profits

from products sales. At the same time, highly efficient resource-saving technologies are gaining importance, which on the one hand are financially beneficial for agricultural producers (economic effect), and on the other hand, they reduce the environmental burden on the environment on a national scale (ecological effect).

The second industry group (engineering, electronics) is less directly related to the use of resources. Its determining factor is labor productivity increase, and, on this basis, the rational use of resources.

The main factor for the third industry group (chemical industry, household goods, textile industry) is resource saving that is influenced by know-how and the replacement of natural raw materials with artificial ones [3, p. 26].

There is other situation with the fourth group (food and clothing industries), that creates products for personal consumption of the population. Rational use of resources means obtaining a product that promotes health and human development, which is also a part of economic resources [4, p. 15].

The most important priorities for the development of agriculture are: rational use of land, improving soil quality, increasing fertility, developing livestock and crop production, improving the welfare of the population of rural areas. The Government of the Republic of Kazakhstan approved the "Rules for the rational use of agricultural land" in March, 2015. These rules note that obtaining a crop yield of less than 85% of the average district indicator for the corresponding crop for 3 consecutive years is an irrational use of agricultural land [5].

In Kazakhstan, a new program for the development of the agro-industrial complex is being implemented [6]. This program is aimed at supporting the state of priority crops: the process of reducing wheat crops in favor of niche crops (legumes and oilseeds), that is, organic and environmentally friendly products, as well as grown without genetically modified technologies use. Often, such crops provide a high level of profitability and do not require significant investments in the production organization.

This indicates that the predominant part of the territory of Kazakhstan requires a more rational and active use of the adaptive system of agriculture. Therefore, ensuring the accelerated transfer of agriculture to the latest industrial and innovative technologies, which began to be used in the republic in recent years, is official becoming the main direction of the state agro-technological policy.

In modern conditions, in addition to replacing modern and economical equipment and technology, it is possible to achieve effective resource conservation using information technology. According to this, technical innovations and organizational methods that allow the company to precisely regulate and monitor the use of all resources, are applied.

Over the past century, a huge number of scientific discoveries and brilliant innovative products have been carried out in the world. It helps to increase the yield and improve the genetics of crops.

Some examples of the introduction of innovations in foreign countries that determine the progress of agricultural development, will be considered.

In Dominican Republic, in order to exterminate the Mediterranean fruit fly (a

dangerous pest of fruit crops), a technique for using sterile insects (TSI) has been developed, which does not require the use of chemicals and is an environmentally friendly method to preserve and control the natural environment of insects.

In Tanzania, the local species of *Allanblackia* trees are used. The seeds of this tree are rich in nutrients, that is why they are used in creams, skin lotions, margarine and soap production. The products are in demand all over the world and, therefore, are a reliable source of income for the country's population.

In Africa, and Asia, mobile application "Locust 3" is used. It's information, communication and satellite technology, integrated into a single monitoring system and operational detection of desert locusts.

In Zambia, the artificial intelligence system "Agripredict" is popular. Using an ordinary photo from a mobile phone, "Agripredict" allows to identify pests and predict the likelihood of their invasion, the occurrence and development of plant diseases, as well as to predict adverse weather conditions, such as drought, floods or a cold atmospheric front [6].

In Russia, the integrated cloud service created on the Geo Look platform "ANT" is used. It is a precision farming technology for monitoring all production processes from anywhere in the world and the effective management of agricultural production. Using satellite imagery continuously, this system monitors the process of crop development, monitoring changes, monitoring the state of the field and crop growth by vegetation indices, comparing the data with plant growth in this climatic zone [7].

In Mexico and Russia, “Solid water” is used, that is polymer granules from natural monomers, that absorb water and retain moisture in the soil (1 kg absorbs 500 liters of water). The granules can be used from 5 to 10 years, since they do not wash out from the soil [8].

Israel is characterized by using technologies for reducing water use and increasing yields. For example, digital technology “Sensilize” helps to use the soil of the earth as efficiently as possible, namely taking into account factors that affect plants, such as soil quality, rainfall, climate, availability of equipment and other possible resources. This increases the adaptability of crops, reduces costs and increases yields. This technology can be used both for growing in greenhouses and in open ground.

The technology of ROOTS Sustainable Agricultural Technologies provides the possibility of taking into account the quality of soils, that with minimal water consumption allows to increase yields. It is in demand in Australia, Israel, the USA, Chile, Georgia, Sri Lanka and China [9].

Nowadays, we can observe a trend of the transition from farming on open ground to closed (in greenhouses) using energy-saving technologies with fully automated and computer control [10]. Innovative and technological know-how are also actively introducing in Kazakhstan. A unique 35-meter underground greenhouse was built in the eastern part of the country. Despite the difficult climatic conditions in the region and long winters, tropical fruits such as lemons, oranges, bananas, pineapples, muraya, ficus, cacti, etc., are growing underground at a depth of almost three meters.

There are more than 80 greenhouses with an area of 10 hectares in the Almaty region. Tomatoes are grown on 7 hectares; other 3 hectares are planted with cucumbers. In the season more than 6.5 thousand tons of products are collected. The technologies used here are based on the experience of leading European countries [11].

The introduction of innovations in the development of agriculture in Kazakhstan requires significant financial resources. Unfortunately, farmers do not have sufficient volumes of their own investments, and attracting external investors is complicated by an insufficient amount of working capital, low level of financial stability, business activity and competitiveness. Therefore, long-term investment in agriculture has become largely dependent on state funding. Investments are directed to updating the material and technical base, introducing multi-operational agricultural machinery and equipment, resource-saving technologies, differentiating agricultural technologies in accordance with the specifics of agricultural zones and territories, and using biotechnologies to protect plants and soil.

Conclusions. The introduction of the indicator of rational use of resources will allow, to a certain extent, to resolve the existing contradiction between constantly growing needs and limited resources, to preserve natural resources for a longer time and to ensure maximum efficiency of their use. This indicator should be included in the system of estimated indicators of the effectiveness of innovative projects in agriculture. This will allow the agricultural sector of Kazakhstan to receive the following advantages: 1) the

ability to preserve available resources for future generations; 2) the preservation of the natural product and improving the quality of products for consumption; 3) the creation of a promising niche for environmentally friendly and high-quality agricultural products (rational use involves the preservation of a natural product without GMOs for the consumption); 4) rational use of available resources, meeting the growing needs of society; 5) access to the world markets and increasing the competitiveness of the economy of Kazakhstan.

Innovative processes in agriculture and the rational use of resources should get the necessary state support, which will contribute to technical, technological, economic, organizational renewal and increase the efficiency and competitiveness of the industry. In this case, the

main efforts should be directed to: further integration of universities, research institutes and production; new equipment and technology selection (technology transfer); investments stimulation in the development of innovations that increases crop yields and soil fertility, provides development and diversity of biological resources; supporting and stimulating investments in the development of energy and resource-saving equipment, as well as high technology in agriculture; support of the development of clusters, technology parks and business incubators; compulsory insurance of innovative technologies in agriculture; development of education, retraining of personnel in agriculture, the development of information and advisory system for agricultural producers; database of innovations creation and development.

References

1. Sel'skoe hozyajstvo v Kazahstane [Agriculture in Kazakhstan]. kazportal.kz. Retrieved from <https://www.kazportal.kz/selskoe-hozyaystvo-v-kazahstane> [in Russian].
2. Gol'ceva, L. (2008). Galoshi iz oduvanchikov [Galoshes of dandelions]. *Vremya - Time*, 8(36) [in Russian].
3. Gridneva, Ye.E. (2008). *Stimulirovanie innovacionnoj aktivnosti i obespechenie konkurentosposobnosti ekonomiki Kazahstana* [Stimulating innovative activity and ensuring the competitiveness of the economy of Kazakhstan]. Al-Farabi Kazakh National University [in Russian].
4. Gridneva Ye.E. (2009). Racional'noe ispol'zovanie resursov kak faktor povysheniya konkurentosposobnosti ekonomiki Kazahstana [Rational use of resources as a factor in increasing the competitiveness of the economy of Kazakhstan]. *Al' Pari*, 2 [in Russian].
5. Rules for the rational use of agricultural land. (2015, March 27). Order of the Acting Minister of the National Economy of the Republic of Kazakhstan, 268. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011549> [in Russian].

6. The state program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. egov.kz. Retrieved from <https://egov.kz/cms/ru/law/list/U1700000420> [in Russian].
7. Innovacii dlya budushhego prodovol'stviya i sel'skogo hozyajstva [Innovation for the future of food and agriculture]. agroinfo.kz Retrieved from <http://agroinfo.kz/innovacii-dlya-budushhego-prodovolstviya-i-selskogo-xozyajstva> [in Russian].
8. Informacionnye oblachnye servisy dlya APK [Information cloud services for agribusiness]. agropraktik.ru Retrieved from <http://agropraktik.ru/blog/1302.html> [in Russian].
9. Podguznik spaset ot zasuhi [The diaper will save you from drought]. agropraktik.ru. Retrieved from <http://agropraktik.ru/blog/Irrigation/909.html> [in Russian].
10. 9 izrail'skih innovacij v oblasti sel'skogo hozyajstva [9 agricultural innovations in Israel]. stmegi.com. Retrieved from <https://stmegi.com/posts/36747/9-izrailskikh-innovatsiy-v-oblasti-selskogo-khozyaystva/> [in Russian].
11. Biznes v ne teplichnyh usloviyah [Non-greenhouse business]. www.zakon.kz. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4612102-biznes-v-ne-teplichnykh-usloviyakh.html> [in Russian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.178401](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.178401)

УДК 338.4

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ В РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КАЗАХСТАНУ

ГРИДНЕВА Олена Євгенівна

кандидат економічних наук,

професор Академії «Кайнар»

Республіка Казахстан, Алмати

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3279-2036>

e-mail: elengred@mail.ru

КАЛІАКПАРОВА Гульнар Шаймарданівна

кандидат економічних наук,

доцент академії «Кайнар»

Республіка Казахстан, Алмати

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1859-9774>

e-mail: GK_2003@rambler.ru

АЛПИСБАЕВ Кайсар Серікович

старший викладач академії «Кайнар»

Республіка Казахстан, Алмати

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3349-701X>

e-mail: kaisaralp@gmail.com

Анотація. Раціональне використання ресурсів і впровадження інноваційних технологій в умовах глобалізації стають визначальними факторами для росту і розвитку казахстанської економіки, формування збалансованого та пропорційного за ступенем розвитку підвищення всіх галузей господарського комплексу, в тому числі сільського господарства, і життєзабезпечення суспільства в цілому. У статті розкрито сутність і надається обґрунтування значущості показника «раціональне використання ресурсів»; виявлені відмінності в раціональному використанні ресурсів з урахуванням галузевих особливостей, виду ресурсів і кінцевих ефектів їх використання; охарактеризовано зарубіжну практику впровадження нових технологій, засобів автоматизації та цифровізації; виявлено потенційні можливості впровадження інновацій та їх вплив на розвиток сільського господарства Казахстану.

Ключові слова: Казахстан, сільське господарство, раціональне використання ресурсів, науково-технічний прогрес, інновації, інвестиції..

Авторами пропонується розроблення для різних груп виробників показника - «раціональне використання ресурсів» (PIR) і зробити його провідним при визначенні ефективності інноваційних проектів.

Показник PIR повинен бути розроблений в науково-дослідних організаціях з урахуванням виду галузі, значення для використання ресурсів і диверсифікації своєї продукції. Тому держава в законодавчому порядку має засвідчити необхідність використання цих показників і формування нового ставлення до використання ресурсів.

«Раціональне використання ресурсів» - це фактор, який об'єднує всі вхідні країни в світове господарство. Обмін досвідом щодо раціонального використання ресурсів, трансферт технологій, вирішення енергетичних проблем, вирішення продовольчих проблем (голоду) і т.д., може бути забезпечено на основі об'єднання інтересів, ресурсів, техніки, технології їх використання в різних країнах.

Розробка і впровадження нового показника - «раціональне використання ресурсів», дозволить певною мірою вирішувати наявне протиріччя між постійно зростаючими потребами і

обмеженими ресурсами, що дозволить забезпечити збереження на більш тривалий час ресурси. PIR - це показник, що охоплює всі галузі економіки, в основі якого - визначення перспектив подальшого застосування наявних ресурсів з їх максимальною ефективністю.

В умовах ринкових відносин вітчизняні інвестори не замислюються про раціональне використання наявних ресурсів, так як головна мета інвестора отримати високий дохід. Новий показник буде стимулювати конкуренцію між інвесторами, забезпечуючи перевагу тих, які найбільшою мірою зможуть врахувати показник - «раціональне використання ресурсів» і бути визначальними при оцінці ефективності інноваційного проекту.

Інноваційні процеси та раціональне використання ресурсів повинні систематично регулюватися інноваційною політикою держави з урахуванням світового досвіду, з активізацією можливостей казахстанських аграріїв у розвитку сільського господарства, що сприяє техніко-технологічному, економічному, організаційному оновленню, підвищенню ефективності та конкурентоспроможності.

Список використаної літератури

1. Сельское хозяйство в Казахстане. Kazportal: веб-сайт. URL: <https://www.kazportal.kz/selskoe-hozyaystvo-v-kazahstane>.
2. Гольцева Л. Галоши из одуванчиков. Время. №8 (36).

3. Гриднева Е.Е. Стимулирование инновационной активности и обеспечение конкурентоспособности экономики Казахстана: дис. канд. экон. наук: 08.00.05. Алматы, 2008. 119 с.
4. Гриднева Е.Е. Рациональное использование ресурсов как фактор повышения конкурентоспособности экономики Казахстана. Аль Пари. 2009. № 2.
5. Правила раціонального використання земель сільськогосподарського призначення: Затверджено Наказом в.о.Міністра національної економіки Республіки Казахстан від 27 березня 2015 р. № 268. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011549>.
6. Державна програма розвитку агропромислового комплексу Республіки Казахстан на 2017-2019 рр. URL: <https://egov.kz/cms/ru/law/list/U1700000420>.
7. Инновации для будущего продовольствия и сельского хозяйства. URL: <http://agroinfo.kz/innovacii-dlya-budushhego-prodovolstviya-i-selskogo-kozyajstva>.
8. Информационные облачные сервисы для АПК. URL: <http://agropraktik.ru/blog/1302.html>.
9. Подгузник спасет от засухи. URL: <http://agropraktik.ru/blog/Irrigation/909.html>.
10. 9 израильских инноваций в области сельского хозяйства. URL: <https://stmegi.com/posts/36747/9-izrailskikh-innovatsiy-v-oblasti-selskogo-khozyaystva/>
11. Бизнес в не тепличных условиях URL: <https://www.zakon.kz/4612102-biznes-v-ne-teplichnykh-usloviyakh.html>

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.178403](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.178403)

УДК 347.9;346.1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

БРАЙЧЕНКО Сергій Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

і соціально-гуманітарних дисциплін

Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4429-0770>

e-mail: bsnchk@i.ua

ФОМЕНКО Валентина Миколаївна

викладач кафедри права і соціально-гуманітарних дисциплін

Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2778-8390>

e-mail: tinabogunova@gmail.com

Анотація. *Стаття присвячена актуальним проблемам виконання судових рішень в Україні, що прийнято розглядати, як завершальну стадію цивільного та господарського процесу. Проте існують альтернативні наукові бачення, які також висвітлено. Акцентовано увагу на теоретичному обґрунтуванню одночасного функціонування в Україні інститутів приватного та державного виконання судових рішень. Також розглянуто сучасні доктринальні підходи щодо визначення поняття «провадження» та відзначається сутність відмінностей між обґрунтуваннями вченими-правниками своїх наукових позицій.*

Ключові слова: *цивільний процес, господарський процес, державний виконавець, приватний виконавець, стадія провадження, судові рішення.*

Постановка проблеми. *Неналежне виконання судових рішень має негативний вплив як на авторитет судової влади, так і України, як держави, яка*

Аннотация. *Статья посвящена актуальным проблемам исполнения судебных решений в Украине, что принято рассматривать как завершающую стадию гражданского и хозяйственного процесса. Однако существуют альтернативные научные видения, которые также здесь отражены. Акцентировано внимание на теоретическом обосновании одновременного функционирования в Украине институтов частного и государственного исполнения судебных решений. Также рассмотрены современные доктринальные подходы к определению юридического термина «производство» и отмечается существенность различий между обоснованиями учеными-юристами своих научных позиций.*

Ключевые слова: *гражданский процесс, арбитражный процесс, государственный исполнитель, частный исполнитель, стадия производства, судебное решение.*

зобов'язана забезпечити надійне функціонування державно-правового механізму, одне із призначень якого - досягнення кінцевої мети правосуддя,

яка полягає в захисті прав та інтересів осіб та реальному поновленню їх порушених прав.

На сьогоднішній день, виконання судового рішення - це невід'ємна складова права особи на судовий захист та охоплює нормативно визначений комплекс дій, які спрямовано на захист та відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави.

Розгляд справи в суді прийнято поділяти на процесуальні стадії, однією із яких виступає і стадія виконання рішень. Однак одностайності між правниками у виробленні підходів до класифікації стадій, на сучасному етапі не має. Між науковцями відбуваються дискусії щодо наукового тлумачення поняття виконання судового рішення. Вчені, які досліджують дану тематику, мають дещо протилежні бачення. Чи так важливо досліджувати, чим саме є виконання рішення суду: окремим провадженням щодо реалізації прав сторін чи однією із стадій адміністративного цивільного або господарського процесу.

Сутність дискусій між науковцями щодо стадій процесу полягає в тому, що має місце ототожнення стадій з процесуальними провадженнями. Слід відрізнити процес захисту права особи в ході виконання рішень, перш за все за суб'єктивним складом за змістом правових відносин від процесу захисту права особи в суді. В будь-якому разі, усі ці стадії лишаються складовими єдиного процесу захисту прав особи, який не можна вважати закінченим без відповідного виконання рішення суду. Слід також звернути увагу на те, що

серед правників досягнуто одностайності в ототожненні понять «провадження» і «стадія», що неодмінно тягне за собою необхідність розгляду процесу виконання рішення як провадження [1, с.922].

Слушною, хоча не менш дискусивною є позиція вчених, які досліджують проблеми господарського процесуального права. На думку Балюка І.А., виконання судових рішень - це стадія господарського процесу, у якому спеціальні державні органи здійснюють примусову реалізацію прав суб'єктів господарювання, застосовуючи процесуальні форми. Дана стадія виконання рішень, на думку вченого, є стадією господарського процесу [2, с.189]. На підтвердження цієї ідеї, необхідно визнати, що виконавче провадження здійснюється виконавцями у тісній взаємодії та під контролем суду, при цьому господарський суд бере безпосередню участь у виконанні рішення.

Слід внести уточнення у приведену формулювання, оскільки воно датується 2008 роком, хоча на сьогодні, у зв'язку зі змінами до законодавства, примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) (далі - рішення) покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках - на приватних виконавців [3].

Оскільки, господарське судочинство розвивається в певній послідовності, за стадіями, то і стадія господарського процесу розглядається як сукупність процесуальних дій по окремо взятій справі, які спрямовані на певну процесуальну мету, що характеризу-

ється специфічним змістом, широким колом суб'єктів процесуальної діяльності та особливим процесуальним й документальним забезпеченням [4, с.14-17]. Кожна стадія господарського процесу має специфічний характер, що зумовлено об'єктом цих відносин, суб'єктним складом учасників на певній стадії, метою та змістом її процесуальних дій.

Автори погоджуються з думкою Єфімова О.М., що саме зміст і мета, проміжна або прилегла, є головним критерієм розподілу господарського процесу на стадії. Стадія цивільного процесу – це сукупність процесуальних дій, що об'єднанні відповідною процесуальною метою, оскільки усі стадії цивільного процесу спрямовані на досягнення тотальної мети – здійснення правосуддя.

Ряд вітчизняних вчених, також наполягають, що цивільне судочинство складається з окремих стадій або частин, що характеризуються сукупністю процесуальних правових відносин, дій, та об'єднаних найближчою метою [5, с.56-58].

Цілком зрозуміло, як цивільний і господарський процес, так і адміністративне судочинство, потрібно поділяти на стадії, кожна з яких має відмінність від інших за своїм змістом та за метою процесуальних дій, що вчиняються судом на певному процесуальному етапі. Усі стадії законодавчо впорядковано та спрямовано на досягнення генеральної мети судочинства, після того, як досягнуто найближчу процесуальну мету, що характерна для відповідної стадії. Однак, предметом дискусії залишається – чи відносити виконання рішень до процесуальних

стадій певного виду судочинства? Окрема група вчених висловлює переконання, що стадія виконання судових рішень у повній мірі відповідає характеристикам стадії процесу, а виконавче провадження визначається, як окрема стадія цивільного процесу, оскільки застосування норм матеріального права до спірних правовідносин з метою усунення порушення прав або інтересів особи не є захистом її прав та інтересів [6, с.24].

В ході вивчення даної наукової проблематики, автор дослідив думку, яка базується на іншій науковій позиції. Інша група вчених, погоджуючись з тим, що стадією цивільного процесу є сукупність процесуальних дій, які поєднані найближчою процесуальною метою, проте, виконання судових рішень не розглядаються, як стадія процесу, зокрема, цивільного [7]. За такими твердженнями, виконавче провадження - це самостійне процесуальне провадження, а не частина певного процесу.

В загальноприйнятому розумінні, одним із учасників процесуальних правовідносин виступає суд, тому не всі правовідносини, зокрема правовідносини між виконавця та боржником або стягувачем, без участі суду, можна назвати процесуальними. Виконання судових рішень, не зважаючи на єдність із процесом захисту прав особи в суді, в певній мірі є самостійним процесом, у якому правовий статус учасників є відмінним від їх правового статусу у цивільному процесі, при цьому загальна мета щодо захисту права особи лишається незмінною.

Розглядаючи наведені визначення, автор дійшов розуміння, що вітчизняні

правники поділяють на стадії провадження процес розгляду справи в суді, а не безпосередньо процес виконання судового рішення. Також необхідно визнати, що встановлено певний зв'язок у структурному плані між стадіями та провадженнями у процесі. Здійснюючи порівняння стадій та проваджень можна дійти висновку, що стадії виражають собою динамічну характеристику процесу, тоді, як провадження – предметну. Саме тому, науково коректно, для позначення процедури виконання рішення юрисдикційних органів, застосовувати термін «стадія», оскільки термін «провадження» застосовується в результаті термінологічної інерції законодавця [7; с.20-23]. На думку автора, є сенс підтримати дану позицію в частині того, що процес виконання рішень не потрібно розглядати в якості провадження. Доцільно розглядати виконання рішень, як фінальну стадію захисту прав особи в судовому процесі. Цікавою також видається спроба науковців-процесуалістів структурно поєднати провадження і стадії процесу. Тобто, виділяти не стадії процесу в цілому, а стадії окремо взятих видів проваджень за інстаційною ознакою. Характерно, що для кожного виду провадження можуть бути свої специфічні стадії, визначено їх чисельність, строки та послідовність. Стадії судочинства слідує одна за однією чим декларують єдність та нерозривність процесу захисту прав особи [8]. Також, кожна стадія ставить перед собою процесуальну мету. Розподіляючи процес захисту прав особи на стадії, слід визначати процесуальну мету кожної з них, при тому, що конкретна

мета стадії має узгоджуватися із головною метою судочинства – захистом прав особи, тож кожна стадія судочинства є проміжною ланкою процесу.

Підсумовуючи першу частину свого дослідження сучасних проблем виконання судових рішень, приведу власні бачення теоретичного обґрунтування визначення інституту виконання судових та інших рішень.

На думку авторів, процес судового захисту прав особи доцільно поділяти на три стадії:

- 1) правовий захист прав та інтересів особи у суді першої інстанції;
- 2) правовий захист прав та інтересів особи під час перегляду рішення;
- 3) правовий захист прав та інтересів особи під час виконання рішення.

Також пропонується стадію виконання рішення розмежувати на наступні підстадії:

- звернення судового рішення до виконання;
- початок процедури виконання рішення;
- добровільне виконання рішення;
- підготовка до примусового виконання рішення;
- власне примусове виконання рішення;
- контроль за належністю виконання рішення;
- завершення процедури виконання рішення.

Розглянувши теоретичні аспекти проблематики виконання рішень, автор дослідив сучасний стан виконавчого провадження та зосередив увагу на тому, що протягом 2016-2017 років відбулись суттєві законодавчі зміни щодо виконання судових рішень [3];[9]. Дані зміни відбулись без дос-

татньої попередньої наукової дискусії, не було здійснено теоретичних обґрунтувань, тому практичні працівники сфери виконання рішень виконують свої повноваження, стикаючись із чисельними колізіями та прогалинами, які потребують негайного нормативного врегулювання.

Оновлення українського законодавства, яке врегулює інститут виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), обумовило появу нової правової категорії суб'єктів процесу – приватних виконавців [3]. Відсутність наукових досліджень правового статусу приватних виконавців та коректного тлумачення їх прав та обов'язків, актуалізує питання щодо аналізу їх правового положення в правовідносинах з примусового виконання рішень.

Не зважаючи на те, що в Україні вже функціонують приватні виконавці, наукова дискусія точиться щодо доцільності запровадження даного інституту, його підпорядкування та правової суті. Впровадження інституту приватних виконавців стало нововведенням в практиці примусового виконання рішень, яке, звісно, активно обговорюється в наукових колах. Здійснений аналіз правової літератури показав, що дискусія щодо цього питання синхронно відбувається в декількох напрямках. Перш за все, ряд науковців зосереджують увагу на питаннях переваг та недоліків інституту приватних виконавців протиставляючи його інституту державних виконавців. Інші колеги здійснюють аналіз природи та сутності категорії «приватний виконавець». Необхідно визнати, що в сучасних умовах становлення даного інсти-

туту, усі наукові дослідження мають значення для обґрунтування подальшого розвитку виконавчого провадження в Україні.

Ряд вчених-правознавців вважають, що до переваг впровадження в Україні інституту приватних виконавців, слід віднести підвищення якості надання послуг із примусового виконання рішень, а також виведення інституту примусового виконання на якісно новий організаційно-правовий рівень, суттєве зниження бюджетних витрат на утримання виконавців, збільшення фінансових надходжень до державного бюджету, зниження корупційної складової у системі виконання [10].

Слушною, на погляд автора, є думка колег, які дійшли висновку, що впровадження інституту приватних виконавців - це суттєвий крок в системі реформування державного управління, оскільки він має характеризуватися значною кількістю переваг. Приватні виконавці законодавчо наділені широким колом повноважень, вони мають статус самозайнятих осіб, що виводить їх на статусний рівень адвоката чи нотаріуса. Законом також розмежовано компетенції приватних та державних виконавців, в залежності від категорії проваджень. Не зважаючи на значну чисельність процедурних прав, законодавець встановив механізм відповідальності за порушення та зловживання своїми правами для останніх [3]. На сьогодні, коли в Україні відбувся перехід до комбінованої системи забезпечення виконавчого провадження, слід зосередити увагу не стільки на питаннях підпорядкованості, скільки на проблемах повноцінного вдоскона-

ленні діяльності приватних виконавців, розширення їх повноважень.

Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» визначено правовий статус приватних виконавців в Україні [3]. У Законі містяться норми, які закріплюють організаційні та юридичні вимоги до формування складу приватних виконавців. Наприклад, ст.18 Закону, що встановлює вимоги до особи приватного виконавця: наявність громадянства України, досягнення 25 років, наявність вищої юридичної освіти, володіння державною мовою тощо. Також ч.2 ст.18 цього Закону, визначає певні обмеження щодо осіб, які претендують на статус приватного виконавця: наявність судимості, визнання судом особи обмеженою у цивільній дієздатності або недієздатною тощо. Безперечно, такий перелік є цілком обґрунтованим, оскільки примусове виконання рішень передбачає, що уповноважена особа має достатній високий рівень правосвідомості та наділена відповідними морально-вольовими якостями. Саме у зв'язку з цим, у ч.3 ст.18 Закону встановлені обмеження до приватного виконавця, який під час здійснення своєї діяльності не може займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), інструкторської та суддівської практики із спорту та роботи в органах Асоціації приватних виконавців України) або підприємницькою діяльністю [3].

Проведене дослідження теоретичних та правових засад діяльності інституту приватних виконавців, дає змогу зробити висновок, що на сучасному етапі він є комплексним правовим інститутом, що має особливий організаційний порядок формування, власну структурну надбудову у вигляді Асоціації приватних виконавців та кваліфікаційної комісії, а також адміністративно-територіальні межі здійснення діяльності на закріплених виконавчих округах. Зважаючи на незначний час діяльності приватних виконавців в Україні, необхідно визнати, що впровадження комбінованого механізму примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) є розумним та далекоглядним кроком, оскільки конкурентність на ринку послуг, беззаперечно призводить до підвищення їх якості. Законодавець, довіривши приватним виконавцям надважливу сферу адміністративно-процедурної діяльності, здійснив сміливий крок в напрямку підвищення соціально-правового статусу особи у здійсненні правовідносин. Для України це є нетиповим досвідом, оскільки за попередню історію держави не було прикладів примусового виконання рішень органів влади приватними особами, хоч і наділеніми відповідними повноваженнями та статусністю.

Альтернативне функціонування приватного та державного інститутів примусового виконання може стати започаткуванням процесу звільнення від корупції даної сфери, оскільки суть діяльності приватного виконавця полягає в максимальному вирішенні інтересів стягувача. Це зумовлено

двума факторами. По-перше, розмір грошової винагороди приватного виконавця напряму залежить від розміру стягненої з боржника суми. По-друге, збільшення кількості приватних виконавців в межах округу, зумовлює високу конкуренцію, що змушує виконавця систематично дбати про свою

ділову репутацію і не допускати протиправних дій. Звичайно, держава повинна законодавчо та організаційно сприяти розвитку інституту приватних виконавців, який має повністю або ж значною мірою замінити систему примусового державного виконання.

Список використаної літератури

1. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
2. Балюк І.А. Господарське процесуальне право: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2008. 224 с.
3. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 року № 1403-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.
4. Васильєв С. В. Господарський процес України: підручник. Харків: Еспада, 2010. 288 с.
5. Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С.Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. 848 с.
6. Цивільне процесуальне право: підручник / І. С. Ярошенко, І. О. Ізарова, О. М. Єфімов та ін.; за заг. ред. І. С. Ярошенко. К.: КНЕУ, 2014. 519 с.
7. Цивільний процес: підручник / за заг. ред. Р.М. Мінченко, І.В. Андронов та ін. – 2-е вид., переробл. і доповн. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради, 2016. 756 с.
8. Навроцька Ю.В., Верба-Сидор О.Б., Воробель У.Б. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. (у схемах і таблицях) / за заг. ред. Ю.В. Навроцької. Львів: ЛДУВС, 2013. 388 с.
9. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 року № 1404-VIII// URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
10. Сайко Л.Ю., Ляшенко В.В. Правові аспекти запровадження інституту приватних виконавців в Україні. Молодий вчений. 2015. № 5(3). С.75-78.
11. Солонар А.В., Васильєва В.В. До питання запровадження інституту приватних виконавців в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. №1. С. 65-68.

JEL Classification K41

THEORETICAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION PROCEDURE OF COURT DECISIONS IN UKRAINE

BRAICHENKO Serhii

*Ph. D. in Juridical Sciences,
Assoc. Prof. of the Law, Social Sciences and
Humanities Department,
Banking University, Cherkasy Institute
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4429-0770>
e-mail: bsnchk@i.ua*

FOMENKO Valentyna

*lecturer of the Law, Social Sciences
and Humanities Department,
Banking University, Cherkasy Institute
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2778-8390>
e-mail: tinabogunova@gmail.com*

Abstract. *The article is devoted to the actual problems of enforcement of judgments in Ukraine, which is considered as the final stage of civil and economic process. However, there are alternative scientific visions that are also reflected here. The emphasis is placed on the theoretical substantiation of the simultaneous functioning in Ukraine of institutes of private and state enforcement of judgments. Modern doctrinal approaches to the definition of the concept of "production" are also considered, and the essence of the differences between the justifications of legal scholars of their scientific positions is noted.*

Keywords: *civil process, economic process, public executor, private executor, stage of proceedings, court decision.*

This article focuses on the urgent views of legal scholars and their problems of enforcement of judgments justifications. that are proposed to be considered as the final stage of civil proceedings. The main attention is focused on the theoretical substantiation of alternative functioning of institutes of private and state executors of judicial decisions in Ukraine. The authors also examined current doctrinal visions of the concept of "proceedings" and noted the essence of the differences between the

It is undoubtedly worthy of the conviction of a group of scholars who distinguish enforcement proceedings as a separate, independent proceeding, which is not a procedural stage. The main argument in favor of this position is that enforcement proceedings are an out-of-court procedure. That is why the executive process should not be considered a stage. This is of great theoretical importance. A number of

scientists are convinced that the stages of the process are interconnected, and that the stage of implementation comes only after all the judicial stages have been completed and the judgment has come into force. In this case, the court, whose activity is governed by procedural laws, is not relevant to the activity of the private or public executor who implements this decision. However, it should be borne in mind that the actions of the executors can be contested by both the obligor and the recoverer.

It also discusses the main provisions of the Law of Ukraine “On Bodies and Persons who Enforce Enforcement of Judgments and Decisions of Other Bodies”.

The authors paid particular attention to defining the legal status of private performers in Ukraine as a structure that only acquires full legal status.

Taking into account the limited time spent by private performers in Ukraine, it must be acknowledged that the introduction of a combined enforcement mechanism of judgments and decisions of other authorities (officials) is a reasonable and far-sighted step, as competitiveness in the services market undoubtedly leads to an improvement in their quality. Prospects of complete displacement by private executors of the State Executive Service as a natural evolutionary legal process are considered.

References

1. Komarov, V.V., Bihun, V.A. & Barankova, V.V. (2011). *Kurs tsyvilnoho protsesu [Course of the civil process]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Baliuk, I.A. (2008). *Hospodarske protsesualne pravo [Commercial procedural law]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
3. The Law of Ukraine On bodies and persons who enforce court decisions and decisions of other bodies. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1403-19> [in Ukrainian].
4. Vasyliiev, S.V. (2010). *Hospodarskyi protses Ukrainy [Economic process of Ukraine]*. Kharkiv: Espada [in Ukrainian].
5. Fursy, S.Ia. (Ed). (2009). *Tsyvilnyi protses Ukrainy: akademichnyi kurs [Civil process of Ukraine: academic course]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
6. Yaroshenko, I.S., Izarova, I.O. & Yefimov, O.M. (2014). *Tsyvilne protsesualne pravo [Civil Procedure Law]*. Yaroshenko, I. S.(Ed.). Kyiv: KHEY [in Ukrainian].
7. Minchenko, R.M. & Andronov, I.V. (Eds.). (2016). *Tsyvilnyi protses [Civil process]* (2nd ed., rev.). Kyiv: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady [in Ukrainian].
8. Navrotska, Yu.V., Verba-Sydor, O.B. & Vorobel, U.B. (2013). *Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy [Civil Procedure Law of Ukraine]*. Navrotska, Yu.V.

9. (Ed.). Lviv: LDUVS [in Ukrainian].
10. The Law of Ukraine On enforcement proceedings. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> [in Ukrainian].
11. Saiko, L.Yu. & Liashenko, V.V. (2015). Pravovi aspekty zaprovadzhennia instytutu pryvatnykh vykonavtsiv v Ukraini [Legal aspects of implementation of the Institute of Private Performers in Ukraine]. *Molodyi vchenyi - Young Scientist*, 5, 75-78 [in Ukrainian].
12. Solonar, A.V. & Vasylieva, V.V. (2016). Do pytannia zaprovadzhennia instytutu pryvatnykh vykonavtsiv v Ukraini [To the question of establishing an institute of private performers in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal - Legal Scientific Electronic Journal*, 1, 65-68 [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.178494](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.178494)

УДК 27-42: 330

ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ХРИСТІЯНСТВА У СТРУКТУРІ ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

МАЙСТРЕНКО Світлана Віталіївна

к.філол.н., доцент кафедри права і соціально-гуманітарних дисциплін

Черкаського інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1181-3501>

e-mail: oliviton@bigmir.net

Анотація. В статті досліджується місце та роль християнських моральних цінностей у процесі формування культури економічних взаємовідносин. Обґрунтовано взаємозв'язок економічних та релігійних категорій, окреслено ключові етичні релігійні принципи, що сприяють формуванню певного економічного типу суспільства та виступають у ролі морального регулятора економічної діяльності.

Ключові слова: християнські моральні цінності, культура економічних відносин, основи ефективного управління.

Постановка проблеми. Становлення ринкової економіки сприяє утвердженню прагматизму як основоположного принципу, що є визначальним у сфері економічної діяльності, проте поступово поширюється й на інші сфери людської діяльності. Доволі помітним явищем для українського суспільства сьогодні є поглиблення кризи духовності, посилення пріоритету економічних цінностей над етичними, що призводить до руйнації ціннісних засад людського співіснування, порушує філософсько-культуроло-

Аннотация. В статье исследуется место и роль христианских моральных ценностей в процессе формирования культуры экономических взаимоотношений. Обосновано взаимосвязь экономических и религиозных категорий, обозначены ключевые этические религиозные принципы, способствующие формированию определенного экономического типа общества и выступающие в роли нравственного регулятора экономической деятельности.

Ключевые слова: христианские моральные ценности, культура экономических отношений, основы эффективного управления.

гічну проблему антроповимірності економічної діяльності. «Економізм нашої історичної епохи і є порушенням історичного ієрархізму людського суспільства, втратою духовного центру» [1, с.18].

Тому питання ефективного здійснення господарської діяльності, раціонального способу людського існування, збереження життя висувують на перший план необхідність трансформації вимірів світоглядно-духовних, етико-правових нормативно-ціннісних систем, зміни ментальності, системи

ідеалів та певних поведінкових стереотипів. У зв'язку з цим важливим є обґрунтування взаємозв'язку економічних та релігійних цінностей, окреслення ключових етичних релігійних принципів, що сприяють формуванню певного економічного типу суспільства, а відтак особливо в період, коли сучасна Україна перебуває на шляху соціально-економічного поступу, пошуку духовного відродження та самоідентичності, ідеологічного становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження релігії та її впливу на життєдіяльність окремої особи чи суспільства завжди здійснювалося в межах філософського пізнання. Перші спроби осмислення філософських засад господарювання належать Платону, Аристотелю, Ксенофону. Згодом видатний філософ-теолог Середньовіччя Тома Аквінський, пропагуючи активний підхід до земних дій, трактував діяльність кожної людини як релігійний борг.

Детальний аналіз механізму впливу релігійних мотивацій особистості на її економічну поведінку, зокрема формування економічних взаємин під впливом протестантизму при становленні капіталістичної системи господарства висвітлено в дослідженні М.Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму». Спробою знайти взаємозв'язок між стрімким економічним розвитком Японії та її релігією є дослідження Р. Белла, в якому автор зазначає про наявність певних елементів протестантської етики в релігійно-етичній системі японських самураїв, що, на його думку, і сприяло становленню капіталізму в Японії.

Православні засади, що мають визначальний вплив на господарську діяльність, проаналізовано у працях Василя Великого, Іоанна Златоуста, Нила Сорського, Йосипа Волоцького, митрополита Володимира (Богоявленського). Філософ, теолог С. Булгаков розробив теорію філософії господарства з елементами православної релігійності, зазначивши, що філософія господарства претендує на роль методології у науці про господарювання, оскільки визначає сутнісні основи виникнення та існування предметів, явищ та дій. Аналізуючи потенційні можливості впливу моральних норм православної релігії на культуру економічних взаємин, дослідник здійснює спробу узгодити поняття самовідданої наполегливої праці та підприємництва, тому як перше з яких завжди трактувалося як благородне діяння, угодне Богові, а інше мало суспільний осуд. С. Булгаков зауважує, що «схема «первинного накопичення» господарської енергії через аскетичну працю однаково застосовна до всіх областей християнського світу і на сході, і на заході» [7, с.352]. Це дає можливість виокремити загальне в християнському підході до економічної та господарської діяльності людини.

Етичну та гуманістичну суть християнських ціннісних настанов висвітлено у працях М. Бердяєва, С. Франка, П. Флоренського. Серед сучасних дослідників окремі аспекти щодо впливу релігії на економічну діяльність висвітлено в статтях П. Шихирєва, С. Свистунова, І. Скоромович, О. Марченка, О. Тимошенко. Проте невирішеними залишається ряд проблемних питань щодо становлення певного економіч-

ного типу суспільства, який формується під впливом історичного досвіду, традицій, національної ментальності, релігійних етичних принципів.

Метою статті є дослідження місця ролі християнських моральних цінностей у процесі формування культури економічних взаємовідносин, обґрунтування взаємозв'язку економічних та релігійних категорій, визначення ключових етичних релігійних принципів, що сприяють формуванню певного економічного типу суспільства та виступають у ролі морального регулятора економічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Духовні потреби, як і духовна культура в цілому, є наслідком трудової, творчої діяльності людей, результатом розвитку виробничих сил й відповідних соціально-економічних умов життя народу. В первісному суспільстві низький рівень економічного розвитку сприяє формуванню хибного уявлення про природу, про саму людину. В процесі накопичення знань, які забезпечують успіх трудової, практичної діяльності, починає формуватися художнє освоєння дійсності, яке тісно пов'язане з релігією. Прикладом взаємозв'язку первісної релігії та економічного життя суспільства є землеробські культури: поклоніння двійникам тих складових природних явищ, що впливають на підвищення врожайності; ушановування землеробських духів.

Неправильний підхід до визначення місця й ролі релігії в історії первісного суспільства породжує іншу крайність: уявлення про генетичну незалежність трудової діяльності та релігії. Подібно до того, як хибно було б стверджувати, що в реальній історії людства

практична діяльність, праця передували осмисленню доцільності дій чи, що мислення сформувалося раніше, ніж мова, не можна вважати, що трудова діяльність, яка виникла сама по собі, як нагальна потреба, не супроводжувалась релігійними уявленнями. В даному випадку мова йде про синкретичність, дифузність даних явищ, нерозчленовану первісну єдність та взаємопроникнення художньо-образного пізнання світу через трудову діяльність та його релігійне тлумачення. Релігія неможлива без об'єктивації релігійних уявлень, проте безсумнівним залишається той факт, що релігійна свідомість могла розвиватися й закріпитися на тому духовному ґрунті, який йому надавало художньо-образне осмислення матеріального світу первісною людиною.

На різних історичних етапах релігійна свідомість змінювала свої форми, видозмінюючи при цьому культуру практику, церковну організацію, їх роль та місце в суспільному житті. Суспільство саме породжує релігію, вона є «загальною теорією цього світу..., його логіка в популярній формі, його моральна санкція, його всезагальна основа для втіхи та виправдання»[5, с.384-385]. Відомий схоласт Тома Аквінський, подаючи визначення істини, зазначав, що вона єдина з божественним духом і тому внаслідок цього вона стає єдиною з людським духом. Це твердження не втратило свого значення й в наш час. Релігія спрямовує помисли віруючих в русло релігійно-морального самовдосконалення, що сприяє духовному становленню суспільства в цілому.

Релігія, на думку вченого Е. Дюркгейма, є соціальним явищем, тотожним допоняття суспільної свідомості, оскільки релігійні вірування є колективними й відображають суспільні уявлення, ціннісні орієнтації, обов'язкові для всіх членів суспільства, і саме вони визначають діяльність окремо взятого індивіда. Тому змістрелігійного світогляду — не божественний, а людський, суспільний, незважаючи на його уявність, абстрактність.

Форми суспільної свідомості здатні впливати на економічний базис. Цей зв'язок є безперечним, підтверджується досвідом світових релігій: економічно успішними є ті країни та спільноти, в яких економічна діяльність здійснюється на морально-правових засадах, сформованих на базі релігійних постулатів та цінностей, що у свою чергу сприяє становленню трудової етики. В кожному суспільстві, у структурі кожної світової релігії існує своєрідна, неповторна та специфічна атмосфера духовного життя. Ця система функціонує як у вигляді теоретичних розбудов теологів, в настроях віруючих, в культових діях, так і в сфері повсякденного життя, зокрема, трудової діяльності особи у формі трудової етики, що здатна впливати на результативність господарської діяльності.

В історії відомо немало прикладів етико-релігійного пояснення феноменів економічного успіху. Особливості релігійних традицій, національні ментальність та традиції Сходу і Заходу мають свої основоположні засади: для Заходу — протестантська модель та підходи до розуміння праці, економічної діяльності, власності; для України — історично сформоване православне

розуміння господарсько-економічної діяльності. Нині маємо ідеологічні протиріччя між цими двома господарськими орієнтаціями: «ліберально-протестантська модель, котра часом не враховує національного менталітету, історичного досвіду і традицій, прагне витіснити модель традиціоналістсько-православну. При цьому запровадження першої моделі в Україні має на меті формування (в перспективі) економічної свідомості на основі норм і цінностей протестантської етики, що зумовлено уявленнями останньої про нездатність православ'я вирішувати ринкові завдання, оскільки воно виходить із принципів, котрі не стимулюють індивідуалізму та прагнення до багатства» [6, с.197].

Проте не слід забувати, що домінуючу роль в економічній діяльності відіграє поняття власності. Саме власність є каталізатором різних форм господарювання та підприємництва, формує економічну свідомість та мислення, господарське ставлення до засобів праці, надає свободу та самостійність у прийнятті рішень. «Приватна власність на землю є більш одухотворене ставлення до землі, ніж націоналізація і соціалізація землі. Приватна власність на землю робить можливою любов до землі, до поля і лісу, ось до цього дерева, біля якого сиділи діди і прадіди, до хати, до спогадів і переказів, пов'язаних із цією землею і її колишніми власниками, вона підтримує зв'язок поколінь. Націоналізація і соціалізація землі викликає виключно споживацьке корисливе ставлення до землі, грубо матеріалістичне, позбавлене будь-якої душевної теплоти, вона робить неможливим інтимний зв'язок

з минулим, з предками, уб'є легенди і спогади. Це стосується й ставлення до будь-якої господарської справи. Більш одухотворене і особистісне ставлення до господарської діяльності передбачає приватну власність, стабільну перспективу»[2, с.304].

Таким чином приватна власність стимулює розвиток господарської діяльності і є гарантією економічної стабільності, що в свою чергу запобігає соціальним і політичним потрясінням. Власник зацікавлений у стабільності суспільства, а тому дбає про його розбудову і дотримання прав та свобод інших громадян. Право на власність, свобода у прийнятті рішень, вільний індивідуалізм стали поштовхом для економічного розвитку західної цивілізації, оскільки усвідомлене розуміння своєї автономності, можливість скористатися своїми правами і свободами сприяє активізації діяльності людини у сфері економічної діяльності.

Приватна власність як атрибутивна якість та важлива економічна риса, що впливає на формування сутнісних переконань людини, водночас «... по своїй природі, є начало духовне, а не матеріальне... Зв'язок особи з власністю одухотворює його ставлення до матеріальної природи. Початок власності пов'язаний із безсмертям особи, з правами його над матеріальною природою і після його смерті» [2, с.304]. Особливе місце у розумінні питання власності відіграє знання про роль і значення релігійних чинників, що є духовною основою сформованих у суспільстві традиційних цінностей, які визначають світоглядні засади особистості.

Так протестантська етика пропагує розуміння виконання свого обов'язку перед Богом у рамках професійної діяльності, що є основною метою морального життя віруючої людини та визначає її місце у житті, стаючи «покликанням». Трудова етика протестантизму закликає до того, щоб « у професійній діяльності людини послідовно втілювались аскетичні чесноти і випробовувалась її обраність; остання ж проявляє себе в сумлінності, свідченням якої, в свою чергу, виступає ретельне й методичне виконання своїх професійних обов'язків. Не сама праця як така, а лише раціональна праця в рамках своєї професії бажана Богові» [6, с.200].

Поняття праця і бізнес, які в католицькому розумінні означають не тільки діяльність, яка приносить матеріальний прибуток, але й сприяє творчій самореалізації особи, у системі православних духовних цінностей розглядається як форма християнської слухняності заради спасіння душі, виступає як обов'язок, виконання якого є необхідною умовою дотримання Божих заповідей. Праця як активне освоєння та оволодіння світом постає сутнісним призначенням людини, що визначається місцем людини у суспільстві, у тому званні, в якому вона поставлена Богом, і повинна нести свій хрест як виконання заповідей Божих «володіти землею» та «панувати» над живим світом.

Православ'я, яке для українського суспільства є визначником традиційних етичних цінностей, значно дистанційованіше від пояснення господарсько-економічних питань, ніж протестантизм чи католицизм. Чужими є для

нього поняття, пов'язані з професійною реалізацією людини, які в протестантизмі трактуються як любов до Бога і ближнього, та професійні успіхи, за які людина отримує винагороду в іншому світі, та які є безпосереднім виявом Божественної волі, у католицизмі [6].

В цілому християнство возвеличує працю, адже людина є творінням Божим і водночас господарем світу, який дарований їй Богом. Необхідність щоденно дбати про «хліб насущний» є її правом і обов'язком, що відповідає задумові Божому. Проте неоднозначно оцінювалася упродовж століть серед християн підприємницька діяльність. Зокрема, християнство негативно ставилося до бізнесу, бо не вважало людей власниками того, що подаровано Богом. З іншого боку, людина змушена щоденно турбуватися про задоволення власних потреб, і повсякденна праця розглядається як «послух Божий», як вияв смирення, покірливості, самоприниження та страждальності. Звідси трактування християнської етики як етики обов'язку, слухняності і шанобливого ставлення до праці, тому і економічна діяльність розглядається християнами як частина Божого промыслу, виконання заповідей: працюйте й дбайте один про одного [8, с. 67]. Право на працю обґрунтовується як достатня умова для життя. Трудова діяльність розглядається як наука чесно і сумлінно примножувати земні скарби, власними силами забезпечувати достаток, подавати милостиню і допомагати тим, хто потребує такої допомоги. Таким чином, на думку С.Булгакова, «християнство звільнило й реабілітувало будь-яку працю, особ-

ливо господарську, і воно вклало в неї душу. В ньому народилась нова господарська людина, з новою мотивацією праці» [6, с.234].

Християнство не заперечує господарську діяльність, навпаки, воно наповнює її мораллю, надає духовного сенсу, підпорядковує вищим цілям, перетворюючи на релігійне служіння. Праця у тісному єднанні з природою дозволяє кожній особі відчути свою належність до всесвіту. Сучасні релігійно-філософські доктрини пропагують тенденцію наближення Бога до людини через вияв, розкриття глибин її душі, й людина в такому ракурсі розглядається як співучасник творення світу. Тому заохочується активна діяльність, а етика пасивності та покірливості поступається місцем етиці самореалізації, творчості та дієвості.

Відповідно людина, що створена за образом і подобою Божою, повинна відповідально й мудро ставитися до всього оточуючого, дбати про його збереження та приріст. Економічна діяльність у цьому сенсі виступає нічим іншим як примноженням матеріальних благ, тобто результатом виконання настанов Божих. Проте прибуток, гроші не мають стати для християнина головною метою життя, особливо ті, що здобуті нечесними методами. Церква осуджує неправдиво придбане багатство, нерозумне його використання, поклоніння йому більше, ніж Богу. Серед настанов щодо етичних норм в організації праці є слова Мойсея: «Стій за народ перед Богом, і принось справи до Бога» [Вих.18:19-22].

Важливим для християнина є внутрішні переконання та устремління

особи, адже всі свої дії вона має зв'язати з Божими настановами. У повсякденному житті людина має прагнути постійного духовного вдосконалення, відповідальності за свої вчинки перед Богом, активної творчої праці. Таким чином християнські етичні норми є соціально орієнтованими, мають гуманістичну спрямованість, є привабливими для більшості віруючих, адже вони визнають, що багатство та влада не є поганими, проте небезпечним є нестримне прагнення до них [8, с. 24], успішна діяльність в усіх сферах людської життєдіяльності, у тому числі й праця в рамках своєї професії є шляхом до досягнення Божої благодаті.

Відповідно до християнського віровчення уся зовнішня діяльність людини визначається її внутрішнім, духовним, тим, що йде від серця. Це вибудовує ціннісну систему вимірів світоглядно-духовних, етико-правових, нормативно-оціночних. В основі загальнохристиянської моралі стала система ідеалів, цінностей та переживань у просторі «добро - зло». Основою християнської моралі є заповіді загальнолюдської любові та благодійності, які визначають любов віруючого до Бога, духовний аспект будь-якої діяльності, в т.ч. і економічної: відсутність користолюбства та щедрість, шанобливе ставлення до оточуючих, щире та правдиве до ближнього, не зазіхання на чужу власність. Нагірна проповідь Ісуса Христа містить низку важливих моральних настанов: наголошення на внутрішніх духовних вимірах поведінки, скасування помсти, визнання людини як найвищої цінності, яка є гідною перед Богом, всеохоплююча любов, яка є виявом щирого

Боговшанування. «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви.» [Мт. 7-12] – таким є християнський моральний закон, що виступає оціночним критерієм діяльності людини.

Християнство не передбачає колективної відповідальності перед Богом, це, перш за все, відповідальність індивідуальна. У сфері економічної діяльності особа виходить з пріоритетного значення своїх індивідуальних інтересів стосовно загальних, проте одним зі шляхів подолання визначальної ролі індивідуально-егоїстичних спрямувань сучасної людини стає система духовних релігійно-моральних норм, що протистоять утилітарно-прагматичним цінностям. Відповідно до загальнохристиянських моральних норм взаємовідносини в економічній сфері повинні базуватися на щирому ставленні до конкурентів, оскільки саме в них утілений образ Божий. Успіхи конкурентів слід розглядати як власні упущені можливості, як випробування на стійкість спокуси. Тому саме ці принципи християнської етики - братерська любов, толерантність повинні стати базовою основою економічних взаємовідносин.

До інших принципів щодо раціонального ведення господарства, торгівлі, здійснення фінансових операцій належить ряд норм іудео-християнської моралі, що регулюють відносини сторін під час здійснення торговельних операцій: «Не будете чинити кривди в суді, у мірі, у вазі та в мірі рідини. Вага вірна, тягарці вірні, ефа вірна, гін вірний буде у вас» [Лев. 19;35-36]; «А коли продасте що своєму ближньому, або купите з руки свого ближнього, не

обманюйте один одного» [Лев. 25;14]. Злочини у економічній сфері суворо засуджуються християнським вченням, натомість звучать заклики до покаяння та благодіяння: «Хто крав – нехай більше не краде, а краще нехай працює та робить руками своїми користе, щоб було з чого подавати нужденному» [Еф. 4;28]. Християнські настанови «Не кради», «Не жадай дому ближнього свого...» стосуються всіх учасників економічного процесу. Стверджується, що будь-яка форма власності (державна, колективна чи приватна) є священною для християнина.

Серед правил ведення ринку – нестрога прибутковість ринкового обігу, що полягає у відмові від жорсткого торгу з обов'язковим отриманням прибутку за умови дотримання чесної та взаємовигідної угоди. Таке загальноновизнане правило ведення бізнесової діяльності відображає загальнохристиянську етичну норму: «Прибуток понад усе, проте гідність понад прибуток». Тому перевага повинна надаватися прибутку, який отримано в результаті праведно здійсненої, взаємовигідної діяльності. Лише чесна і справедлива праця сприяє створенню добробуту та його примноженню, творчій самореалізації [Ер. 5:28;8;10;15]. Такі правила чесної торгівлі як безвідсоткова позика для євреїв [Вих.22:24] зміцнювали етнічну єдність, сприяли побудові економічних відносин на засадах рівності, братерства та толерантності. Таким чином, маємо зафіксований у релігійних настановах певний

тип господарювання, який ґрунтується на понятті обов'язку, особистій відповідальності за свої вчинки абсолютно у всіх сферах життєдіяльності особи, шануванні праці, яка надає матеріальнооснову людській діяльності («Трудящому хліборобові належить першому покуштувати з плоду» [2 Тим.2,6], дотриманні релігійних етичних норм в економічній сфері.

Отже, християнська етика не заперечує господарську діяльність, проте вона активно виступає проти моральної безконтрольності економіки, поневолення духовного господарсько-економічними проблемами. Для неї важливим є не мінливе й тимчасове зовнішнє, а внутрішнє, вічне, що передбачає найвищу творчість – творчість самого себе у співпраці з Богом [6]. Визначаючи певні трудові та господарсько-підприємницькі традиції, християнство формує певний тип господарської свідомості, своєрідний соціально-економічний світогляд, що містить свою систему ідеалів та ціннісних норм. Поширення моральних норм християнства у сфері економічних відносин сприяє формуванню нової культури економічних взаємовідносин, розв'язанню проблем бездуховності в суспільстві, вимагає поєднання зусиль усіх віруючих та невіруючих задля створення здорового духовного клімату, побудови гідного людини життя. Лише особисте усвідомлення релігійних нормативно-етичних засад поєднанні з ціннісними орієнтирами та настановами суспільства здатне створити ідеальне у структурі буття.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н. А. Новое средневековье. Москва: Феникс; ХДС-Пресс, 1991. 82 с.
2. Бердяев Н.А. Философия неравенства. Письма к недругам по социальной философии. Русская философия собственности (XVII-XX вв.). Санкт-Петербург.: Ганза, 1993. 512 с.
3. Біблія або книги святого письма Старого й Нового Заповіту: із мови давньогрецької й грецької на українську дослівно наново перекладена / Переклад проф. Івана Огієнка.- К.: Українське Біблійне Товариство, 2002.
4. Булгаков С.Н. Православие. Харьков: Фолио, 2001. 471 с.
5. Маркс К. До критики гегелівської філософії права. Вступ. Твори. Т.1. С.384-385.
6. Марченко О. Релігійні цінності та господарсько-економічні реалії: особливості взаємозв'язку. Моральний вимір економіки: соціальна відповідальність бізнесу та економічна ефективність: монографія. Київ: УБС НБУ, 2009. 255 с.
7. Нечипорук Л.І. Формування ноосферної свідомості особистості як основи соціоприродної стабільності суспільства. Наукові записки РДГУ: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 40. С.21-24.
8. Чьюнинг Р., Еби Д., Роелс Ш. Бизнессквозь призму веры. Москва, 1993. 105 с.

ETHICAL VALUES OF CHRISTIANITY OF ECONOMIC RELATIONS

MAISTRENKO Svitlana

PhD, Assoc. Prof.,

Banking University, Cherkasy Institute

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1181-3501>

e-mail: oliviton@bigmir.net

Abstract. *This article investigates the role and the influence of Christian moral values on the formation features of economic culture. The paper describes the interrelationship between economic and religious categories. It highlights the key ethical principles that contribute the most to the formation principles of different societies. Those principles act as a moral regulator of economic activity.*

Keywords: *Christian moral values, the culture of economic interrelationship, fundamental features of efficient administration.*

The formation of modern market-oriented economy leads to establishment of pragmatism. The questions of sustainability and efficiency of the current economic activities are very important. They reveal the growing demand for further transformations in spiritual, ideal and behavioral stereotypes. It is very important to distinguish the interrelations of economic and religious values. Because in the end, they both contribute to the formation of any economic society.

Spiritual culture is the result of people's labor activity, productive forces development and corresponding socio-economic conditions. Religious consciousness is based on the spiritual ground. That are mostly centered on artistic understanding of the material world. The consciousness helps into the formation of work ethics.

Private property stimulates economic activity. It is a guarantee of further economic and socio-political stability. The

connection between a property and a person helps to reveal his attitude to material nature that shapes spiritual consciousness.

Ownership rights and Protestant ethics helped to develop the concept of free individualism. Moreover, they have granted a freedom in decision making and became the leading power for the economic development of Western civilization. Because, in Protestantism, professional activity is considered as a fulfillment of one's duty to the God.

For Orthodox, labor is a form of Christian obedience for the salvation of the soul and one's duty to the God. Orthodoxy is far from the explanation of economics and economic issues. Also, Orthodox is unfamiliar with some Protestant questions, like professional realization and successes. That are very important, because they are rewarded in another world, according to Catholicism. In general, Christianity enhances

the work and does not deny economic activity. However, in the same time, it gives the moral to any economic activity. That is considered to be a fulfillment of God's precepts about the multiplication of material goods. Nonetheless, the profit and money should not be the main goal in life for every Christian. The Church

condemns unjustly acquired wealth and senseless spending by prioritizing adoration of the God. Christian ethics does not deny economic activity. However, it opposes against the moral control of the economy and enslavement of spiritual and economic problems.

References

1. Berdyayev, N. A. (1991). *Novoye srednevekov'ye [New Middle Ages]*. Moscow: Fenix; HDS-Press [in Russian].
2. Berdyayev, N.A. (1993). *Filosofiya neravenstva. Pis'ma k nedrugam po sotsial'noy filosofii. Russkaya filosofiya sobstvennosti (XVII-XX vv.). [The philosophy of inequality. Letters to enemies on social philosophy. Russian property philosophy (XVII-XX centuries)]*. St. Petersburg.: Hansa [in Russian].
3. *Bibliya abo knyhy svyatoho pys'ma Staroho y Novoho Zapovitu: iz moyv davn'oyevreys'koyi y hrets'koyi na ukrayins'ku doslivno nanovo perekladena [The Bible or the books of scripture of the Old and New testaments: from hebrew and greek to ukrainian literally re-translated]*. (2002). (I. Ogienko Trans). K.: Ukrainian Bible Society [in Ukrainian].
4. Bulgakov, S.N. (2001). *Pravoslaviye [Orthodoxy]*. Kharkiv: Folio [in Russian].
5. Marks, K. *Do krytyky hehelivs'koyi filosofiyi prava. Vstup. Tvory [Towards a Critique of Hegelian Philosophy of Law. Introduction. Writings.]*. (Vol.1) [in Ukrainian].
6. Marchenko, O. (2009). *Relihiyni tsinnosti ta hospodars'ko-ekonomichni realiyi: osoblyvosti vzayemozv'yazku. Moral'nyy vymir ekonomiky: sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu ta ekonomichna [Religious values and economic realities: peculiarities of interconnection. The moral dimension of the economy: corporate social responsibility and cost-effectiveness]*. Kyiv: UBS NBU [In Ukrainian].
7. Nechyporuk, L.I. *Formuvannya noosfernoyi svidomosti osobystosti yak osnovy sotsiopryrodnoyi stabil'nosti suspil'stva [Formation of the noospheric consciousness of the individual as the basis of socio-natural stability of society]*. *Rivnens'kyi derzhavnyy humanitarnyy universytet - Rivne State Humanities University*, 40, 21-24 [in Ukrainian].
8. Chyuning, R., Yebi, D. & Royels, SH. (1993). *Biznes skvoz' prizmu very [Business through the lens of faith]*. Moscow [in Russian].

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ЖЕЖЕРУН Юлія Володимирівна

к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи

Черкаського інституту

ДВНЗ «Університет банківської справи»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8200-730X>

e-mail: Julia_Dm@ukr.net

Анотація. У статті досліджено сутність та види банківського кредитування фізичних осіб. Проведено аналіз динаміки та структури кредитів, наданих фізичним особам, банками у 2009–2018 рр. за цільовим спрямуванням, за термінами кредитування, за видом валют. Проаналізовано динаміку процентних ставок за новими кредитами. Виявлено ризики та досліджено перспективи розвитку банківського кредитування фізичних осіб в Україні.

Ключові слова: банківське кредитування фізичних осіб, споживче кредитування, іпотечні кредити, валютні ризики, непрацюючі кредити.

Постановка проблеми. В Україні більшість населення не спроможна купувати товари тривалого користування за рахунок поточних доходів. За результатами досліджень проекту USAID «Трансформація фінансового сектору», охоплення населення фінансовими послугами залишається низьким, близько 55% українців не мають коштів у банках і лише 28% користуються кредитами. Головними причинами називають низькі доходи та недовіру до банківської системи. Для порівняння, через недовіру не тримали

Аннотация. В статье исследована сущность и виды банковского кредитования физических лиц. Проведен анализ динамики и структуры кредитов, предоставленных физическим лицам, банками в 2009-2018 гг. по целевому назначению, по срокам кредитования, по виду валют. Проанализирована динамика процентных ставок по новым кредитам. Выявлено риски и исследованы перспективы развития банковского кредитования физических лиц в Украине.

Ключевые слова: банковское кредитование физических лиц, потребительское кредитование, ипотечные кредиты, валютные риски, неработающие кредиты.

кошти у банках в 2015 році – 19%, в 2018 році 45%.

Значну роль у задоволенні соціальних потреб, підвищенні рівня життя та формуванні платоспроможного попиту населення відіграє банківське кредитування фізичних осіб, яке, у свою чергу, впливає на забезпечення соціально-економічного розвитку країни, полегшуючи процес реалізації продукції, прискорюючи отримання прибутку і доходів державного бюджету. Тож на сьогодні є актуальним дослідження проблем банківського кредитування

фізичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на значимість, проблеми банківського кредитування фізичних осіб досліджувались такими вітчизняними та зарубіжними науковцями: А. Мороз, А. Москальов, М. Пуховкіна, М. Савлук, Я. Чайковський та інші. Погляди вчених-економістів зводяться здебільшого до опрацювання окремого виду банківського кредитування фізичних осіб – споживчого кредитування. При цьому банківське кредитування фізичних осіб загалом залишається не достатньо дослідженим.

Метою статті є дослідження сучасного стану банківського кредитування фізичних осіб, виявлення ризиків та перспектив його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Банківський кредит для фізичних осіб є формою економічних відносин між банком та позичальником, яка передбачає надання населенню на умовах повернення, строковості та платності нагромаджених в банку тимчасово вільних грошових ресурсів [1]. Залучення банківського кредиту є класичною технологією запозичення необхідних фінансових ресурсів. Кредит може надаватись позичальнику готівково через касу банку або безготівково, шляхом перерахування коштів з позичкового рахунку на банківський (поточний) рахунок. Рішення про надання кредиту приймається з урахуванням фінансово-майнового стану позичальника, його клієнтської та кредитної історії, інформації про доходи та ділову репутацію, достатності та ліквідності забезпечення повернення кредиту. Умови кредитування визначаються з

урахуванням терміну та цільового спрямування кредиту.

Термін «фізична особа» у цивільному законодавстві [2, 3] застосовується для позначення людини (громадянина України, іноземця, особи без громадянства), в т.ч. фізичної особи-суб'єкта підприємницької діяльності, як учасника правових відносин.

Слід зазначити, що в більшості літературних джерел поняття «банківське кредитування фізичних осіб» отожднюється з поняттям «споживче кредитування». На нашу думку, ці поняття не є тотожними, оскільки споживче кредитування є одним із видів банківського кредитування фізичних осіб.

Як зазначають М. Савлук, А. Мороз, М. Пуховкіна, кредитування фізичних осіб – це форма економічних відносин між позичальником та банком, яка передбачає надання населенню на умовах повернення, строковості, платності та забезпечення акумульованих в банку тимчасово вільних грошових коштів [4]. Я. Чайковський визначає споживчий кредит як сукупність відносин, пов'язану з рухом позичкового капіталу між кредитором і позичальником – фізичною особою – резидентом, у національній грошовій одиниці або товарній формі на основі укладеного кредитного договору на принципах забезпеченості, повернення, терміновості, платності та цільової спрямованості для забезпечення споживання [5]. Тому під банківським кредитуванням фізичних осіб будемо мати на увазі правовідносини щодо надання, обслуговування та повернення банком кредитів, наданих фізичним особам (в т.ч. фізичним особам-

суб'єктам підприємницької діяльності).

Банківські кредити фізичними особами спрямовуються переважно на споживчі потреби, на придбання, бу-

дівництво та реконструкцію нерухомості, в т.ч. іпотечні кредити тощо. Класифікацію банківських кредитів, наданих фізичним особам можна здійснювати за різними ознаками (рис. 1).

Залежно від наявності забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> забезпечені (застава, гарантія, поручительство, страхування); бланкові або незабезпечені.
Залежно від терміну кредитування	<ul style="list-style-type: none"> короткострокові (до 1 року); середньострокові (від 1 до 5 років); довгострокові (більше 5 років).
За видом валют	<ul style="list-style-type: none"> в національній валюті; в іноземній валюті.
Залежно від способу сплати відсотків	<ul style="list-style-type: none"> сплата відсотків авансом, тобто у момент надання кредиту; погашення відсотків протягом терміну користування кредитом: щомісяця, щоквартально та інші; сплата відсотків вкінці терміну користування кредитом, тобто у момент погашення.
За цільовим спрямуванням	<ul style="list-style-type: none"> споживчі кредити; на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості; іпотечні кредити; інші кредити.

Рис. 1. Класифікація банківських кредитів, наданих фізичним особам
Джерело: складено автором

Слід зазначити, що у вітчизняному законодавстві немає єдиного визначення економічної категорії «споживчий кредит», що має негативний вплив на його організацію. Так, у Законі України «Про споживче кредитування» наведено таке визначення: «Споживчий кредит – грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника» [6]. Тобто, споживчий кредит дозволяє позичальнику отри-

мати грошові кошти для задоволення виключно особистих потреб. Таке визначення не повне, оскільки мова йде лише про грошову форму кредиту не враховуючи товарної форми. В свою чергу, у Законі України «Про захист прав споживачів» зазначено, що: «Споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції» [7]. У цьому Законі акцентується увага на наданні споживчих кредитів банківськими або іншими фінансовими установами, зокрема кредитними спілками, ломбардами. Однак споживчий

кредит також можуть надавати підприємства торгівлі та сфери послуг.

Кредити на придбання транспортних засобів є різновидом споживчих кредитів. Кредитні кошти в безготівковій формі зараховуються на поточний рахунок позичальника з подальшим перерахуванням на банківський рахунок продавця транспортного засобу. Кредити надаються здебільшого на умовах щомісячного погашення кредиту та процентів. Розмір процентної ставки за кредитними програмами буде відрізнятися в залежності від суми авансового внеску та терміну кредитування. Чим менше термін дії кредитного договору, тим нижче процентна ставка за кредитом. Обов'язковими умовами надання кредиту є нотаріальне посвідчення договору застави транспортного засобу, страхування транспортного засобу, наявність офіційних джерел доходів.

Іпотечні кредити з 2009 р. надається фізичним особам виключно в національній валюті для придбання нерухо-

мого майна. До іпотечних кредитів включаються кредити, що мають декілька видів забезпечення, серед яких найбільшим за вартістю є: майнові права на майбутнє нерухоме майно житлового фонду; майнові права на інше майбутнє нерухоме майно; нерухоме майно житлового фонду; інше нерухоме майно. Обов'язковими умовами надання коштів є нотаріальне посвідчення договору застави (коефіцієнт покриття кредиту заставою від 100%), порука третіх осіб, страхування нерухомості, страхування життя позичальника, наявність офіційних джерел погашення кредиту та процентів.

У 2018 р. банківські кредити фізичним особам становили лише 17,59% кредитного портфеля вітчизняних банків (рис. 2) або 5,7% ВВП, що майже втричі нижче, ніж до кризи 2014–2015 років. Боргове навантаження на фізичних осіб залишається низьким і становить лише 9,1% наявного річного доходу [8].

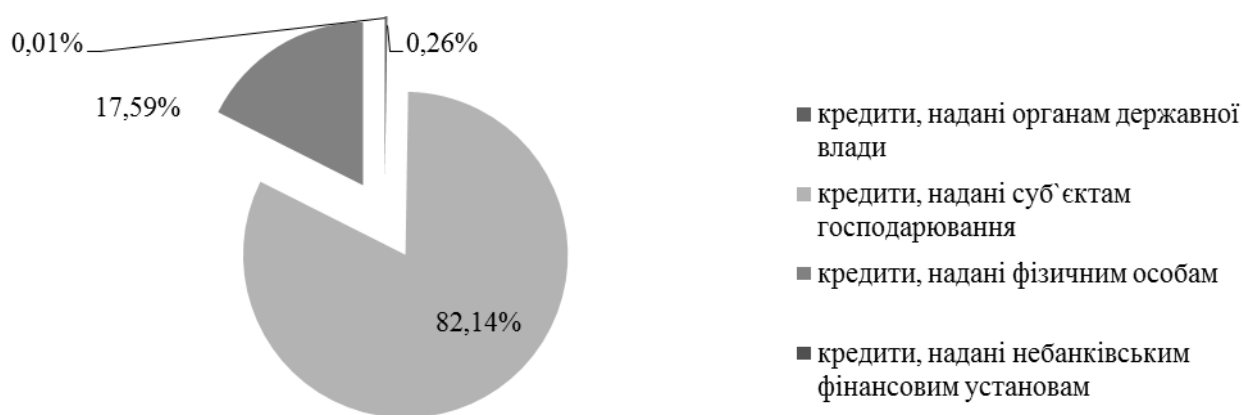

Рис. 2. Частка кредитів, наданих фізичним особам у загальному кредитному портфелі банків у 2018 р.

Джерело: складено автором за даними [9]

Кредитування фізичних осіб в Україні здійснюють 69 банків із 77 зареєст-

рованих, серед яких найбільші обсяги мають: АТ КБ «Приватбанк», АТ «Ук-

рсоцбанк», АТ «Альфа-банк», АТ банк», АТ «Кредобанк» та інші (табл. «ПУМБ», АТ «ОТП банк», АТ «Ощадбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «Укрсиббанк», АТ «Універсал

Таблиця 1

Топ-10 банків за обсягом кредитування фізичних осіб у 2018 р.

Назва банку	Обсяг кредитів, наданих фізичним особам, млн. грн.	%	Обсяг кредитів, наданих фізичним особам без врахування резервів, млн. грн.	%
АТ КБ «ПриватБанк»	67 383	34,23	38 976	34,19
АТ «Укрсоцбанк»	25 577	12,99	5 192	4,55
АТ «Альфа-банк»	15 820	8,04	12 333	10,82
АТ «ПУМБ»	11 601	5,89	8 336	7,31
АТ «ОТП банк»	9 467	4,81	6 053	5,31
АТ «Ощадбанк»	8 944	4,54	5 412	4,75
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	7 057	3,58	4 771	4,18
АТ «Укрсиббанк»	6 637	3,37	4 357	3,82
АТ «Універсал банк»	5 776	2,93	3 813	3,34
АТ «Кредобанк»	4 340	2,20	4 012	3,52
Банківський сектор загалом	196 863	100,0	114 004	100,0

Джерело: складено автором за даними [9]

Серед банківських кредитів, наданих фізичним особам, за цільовим спрямуванням у 2009–2018 рр. найбільшу частку займали споживчі кредити (рис. 3). З точки зору ліквідності та прибутковості споживче кредитування є найбільш привабливим для банків, адже не вимагає довгострокових ресурсів та дозволяє підтримувати високу чисту процентну маржу. Так, у 2018 р. питома вага споживчих кредитів становила 75,4%, в т.ч. на придбання транспортних засобів – 6,54%, кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості – 22,11%, інші кре-

дити – 2,5 %. При цьому із загальної суми іпотечні кредити становили 21,04%.

Упродовж 2009–2017 рр. найбільшу частку в кредитах, наданих фізичним особам, займали довгострокові кредити терміном більше 5 років (від 44% до 70% упродовж досліджуваного періоду). Переважну більшість яких становили іпотечні кредити. Однак у 2018 р. тенденція змінилась на користь короткострокового кредитування за рахунок скорочення обсягів іпотечного кредитування в 3,4 рази (рис. 4).

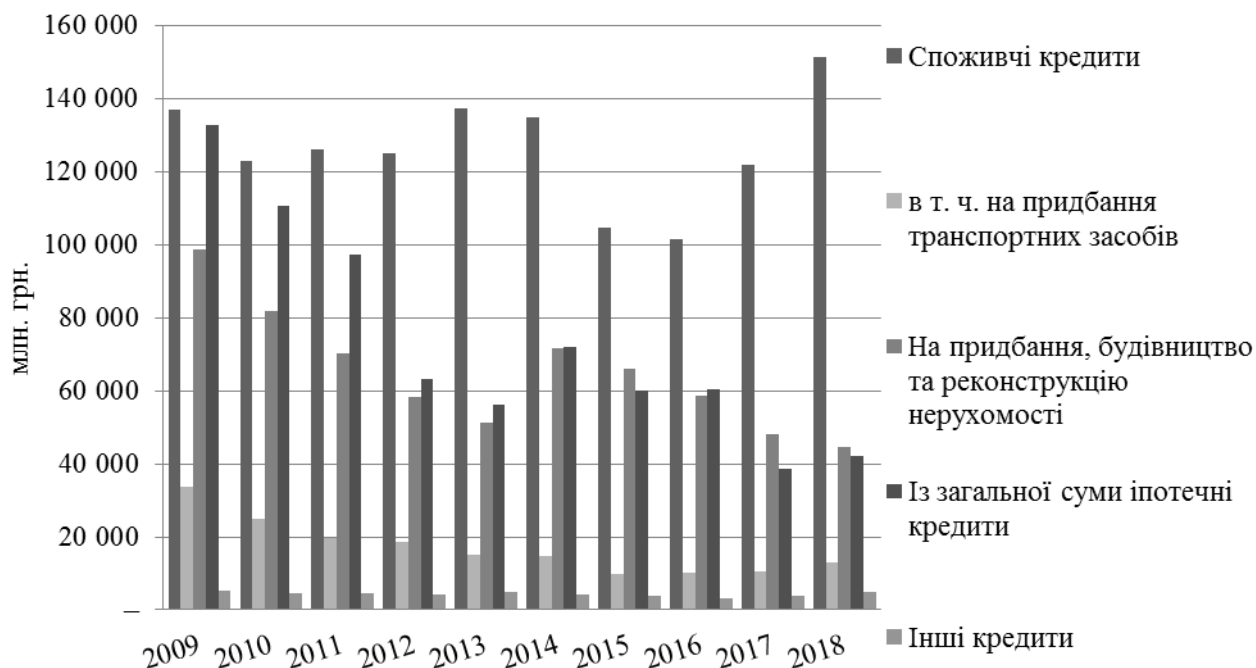

Рис. 3. Динаміка та структура банківських кредитів, наданих фізичним особам за цільовим спрямуванням у 2009–2018 рр.

Джерело: складено автором за даними [10]

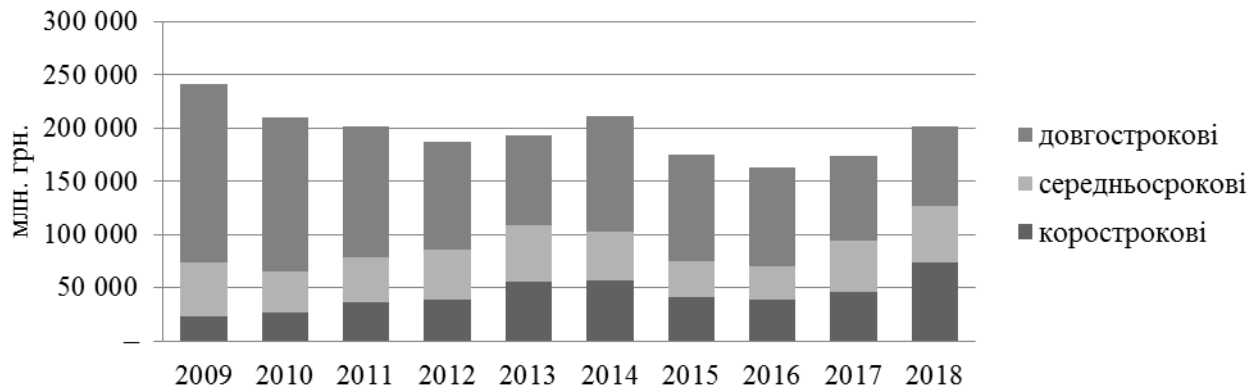

Рис. 4. Динаміка банківських кредитів, наданих фізичним особам за термінами кредитування у 2009–2018 рр.

Джерело: складено автором за даними [10]

Що стосується валютної структури кредитів, наданих фізичним особам банками України, у 2009–2018 рр. вона також змінилась. Якщо у 2009 р.

174580 млн. грн. або 72,37% становили кредити в іноземній валюті, то в 2018 р. 140012 млн. грн. або 69,62% – в національній валюті (рис. 5).

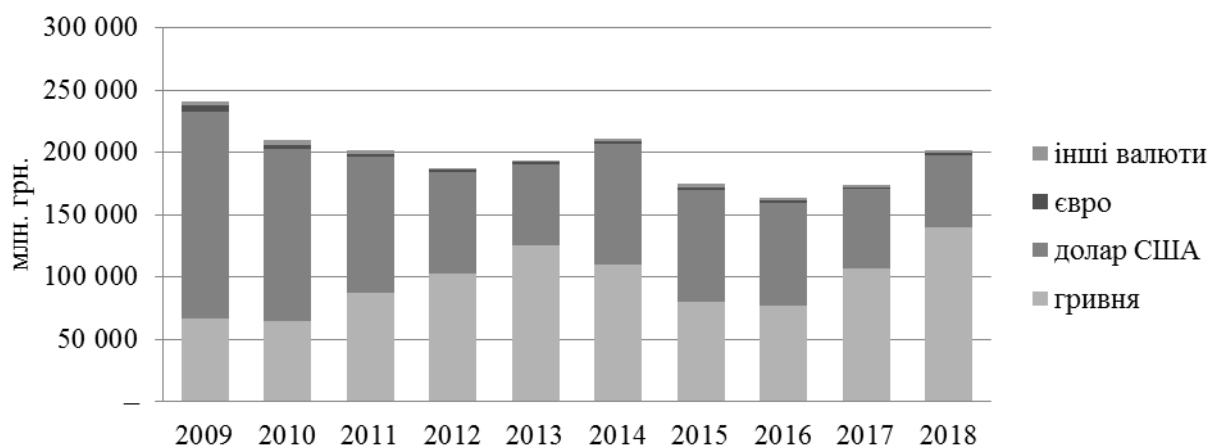

Рис. 5. Динаміка банківських кредитів, наданих фізичним особам за видом валют у 2009–2018 рр.

Джерело: складено автором за даними [10]

Зміни термінів та валютної структури кредитів пов'язані з девальвацією національної валюти, введенням з 2009 р. Національним банком України обмежень на видачу нових валютних кредитів фізичним особам (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» [11]) та поступовим погашенням вже виданих. Крім того, в 2016 р. прийнято Закон України «Про споживче кредитування», відповідно до п. 4. ст. 3 якого надання (отримання) споживчих кредитів в іноземній валюті на території України забороняється [5].

Привабливість кредитування фізичних осіб для банків зумовлена суттєво вищою дохідністю порівняно з корпоративними кредитами. Середня процентна ставка за корпоративними кредитами у 2018 р. становила 16,1%, в той час як за кредитами, наданими фізичним особам – 30,4%. За термінами

погашення найвищу процентну ставку мають середньострокові кредити – 33,5%, за видами валют – кредити в національній валюті – 30,4% (табл. 2).

Крім того, регуляторні вимоги до оцінки ризику кредитування фізичних осіб є м'якшими. Єдиний критерій, який банки постійно відстежують для оцінювання якості кредитів – це частка непрацюючих кредитів. Частка непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банків в 2018 р. становила 54,54%, в т.ч. в кредитах корпоративному сектору – 56,03%, в кредитах, наданих фізичним особам – 53,51%, в міжбанківських кредитах – 6,22%, в кредитах органам державної влади та місцевого самоврядування – 0,69%. Загалом за гривневими кредитами, наданими фізичним особам, частка непрацюючих кредитів складала 26,24% і була значно нижчою, ніж за валютними кредитами – 95,58%.

Таблиця 2

Процентні ставки за новими кредитами, наданими фізичним особам
у 2009–2018 рр.

Період	Усього, %	в т.ч., %:				
		коротко- строкові	середньо- строкові	довго- строкові	в національній валюті	в іноземній валюті
2009	22,3	19,7	21,8	17,4	24,3	16,2
2010	25,2	20,4	23,5	16,0	26,4	13,0
2011	26,5	22,2	25,5	16,3	27,3	12,3
2012	27,4	25,4	29,3	18,4	27,7	11,8
2013	27,3	25,9	28,5	20,7	27,5	12,2
2014	26,8	27,1	26,8	20,5	26,9	12,7
2015	28,1	29,1	30,5	13,1	28,3	14,2
2016	30,6	32,6	31,7	16,4	30,7	14,3
2017	29,1	29,4	29,5	21,6	29,2	16,0
2018	30,4	30,6	33,5	19,8	30,4	11,6

Джерело: складено автором за даними [10]

Крім того, регуляторні вимоги до оцінки ризику кредитування фізичних осіб є м'якшими. Єдиний критерій, який банки постійно відстежують для оцінювання якості кредитів – це частка непрацюючих кредитів. Частка непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банків в 2018 р. становила 54,54%, в т.ч. в кредитах корпоративному сектору – 56,03%, в кредитах, наданих фізичним особам – 53,51%, в міжбанківських кредитах – 6,22%, в кредитах органам державної влади та місцевого самоврядування – 0,69%. Загалом за гривневими кредитами, наданими фізичним особам, частка непрацюючих кредитів складала 26,24% і була значно нижчою, ніж за валютними кредитами – 95,58%.

Таким чином, проведений аналіз показав, що більшість кредитів, наданих фізичним особам – це споживчі кредити (75,4%). Така структура властива не тільки Україні. У країнах із подібним рівнем розвитку фінансового сектору також переважають неза-

безпечені короткострокові споживчі кредити із високими процентними ставками. Це пов'язано з тим, що банківське кредитування фізичних осіб є високодохідним та ризиковим видом діяльності. Через девальвацію національної валюти, розвиток інфляційних процесів, зменшення реальної заробітної плати, низьку платоспроможність населення, високі процентні ставки за кредитами значною залишається частка непрацюючих кредитів, наданих фізичним особам в іноземній валюті. При цьому конкуренція серед банків у споживчому кредитуванні зростає – це неминуче призведе до зниження вимог до позичальників. Натомість надання забезпечених кредитів відновлюється повільно. Наприклад, для стабільного зростання іпотеки потрібне дешеве довгострокове фондування, якого бракує в Україні. Однак, у банків, зосереджених у цьому сегменті кредитування, немає суттєвих розривів у строкості активів та пасивів. Валютний ризик знижується, оскільки з 2009 ро-

ку валютне кредитування фізичних осіб обмежене законом. Відповідно частка валютних кредитів, наданих фізичним особам за останні 10 років значно знизилась (до 30,38%).

Для активізації та успішного розвитку кредитування фізичних осіб банкам необхідно: знижувати кредитні ризики за рахунок відмови від агресивної кредитної політики, ретельної перевірки доходів позичальників; вдосконалювати внутрішню нормативну

базу з питань кредитування фізичних осіб та ефективніше проводити роботу з позичальниками на всіх етапах кредитного процесу. За умов консервативного підходу до кредитування, наявності досвіду роботи в сегменті та якісного скорингу кредитний ризик може бути помірним. Подальший розвиток банківського кредитування фізичних осіб буде залежати від поліпшення фінансового стану самих фізичних осіб та збільшення споживчого попиту.

Список використаної літератури

1. Москальов А.А., Стельмах А.А. Сучасний стан та заходи стимулювання кредитування фізичних осіб в Україні. Scientific journal «ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind». 2018. №1. С. 42–45.
2. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2013 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Савлук М.І., Мороз А.М., Пуховкіна М.Ф. Гроші та кредит: підручник. 3-тє вид., / за заг. ред. М.І. Савлука. К.: КНЕУ, 2002. 363 с.
5. Чайковський Я. І. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. Економічний аналіз: зб. наук. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка», 2017. Том 27. № 1. С. 156-163.
6. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.
7. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
8. Звіт про фінансову стабільність: грудень 2018 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2018R2.pdf?v=4.
9. Балансові звіти банків: офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798

593.

10. Грошово-кредитна та фінансова статистика: офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.

11. Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи: Закон України від 23.06.2009 № 1533-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-17>.

JEL Classification G21, E40

INDIVIDUAL LENDING IN UKRAINE: THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

ZHEZHERUN Yuliia*PhD, Assoc. Prof. of Finance and Banking,**Banking University, Cherkasy Institute**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8200-730X>**e-mail: Julia_Dm@ukr.net*

Abstract. *The article investigates the nature and types of bank lending to individuals. The dynamics and structure of loans provided to individuals by banks in 2009—2018 by purpose, by terms of crediting, and by type of currencies have been reviewed. The dynamics of interest rates on new loans has been analyzed. The risks have been identified, and the prospects for the development of individual lending in Ukraine have been investigated.*

Keywords: *bank lending to individuals, consumer lending, mortgages, currency risks, non-performing loans.*

The article investigates the nature and types of bank lending to individuals. The dynamics and structure of loans provided to individuals by banks in 2009—2018 years by purpose, by terms of crediting, and by type of currencies have been reviewed. The dynamics of interest rates on new loans has been analyzed. The risks have been identified, and the prospects for the development of individual lending in Ukraine have been investigated.

The purpose of the article is to study the current state of bank lending to individuals, identify risks and prospects for its development in Ukraine.

In Ukraine, prevail unsecured short-term consumer loans with high interest rates. This is due to the fact that individual lending is a highly profitable and risky activity. Due to the devaluation of the national currency, the development of inflationary processes, the decline in real wages, the low solvency of the

population and high interest rates on loans, the share of non-performing individual loans in foreign currency remains significant. At the same time, competition among banks in consumer lending is increasing, that will lead to lower requirements for borrowers. However, there are no significant gaps in the maturity of assets and liabilities among banks focused in this lending segment. Currency risk is diminished because, since 2009, foreign currency lending to individuals has been restricted by the law.

The bank lending to individuals has significant growth prospects. Instead, the trend towards secured loans is recovering slowly. For activation and successful development, banks need to reduce credit risks through the rejection of aggressive credit policy, and careful checking of borrowers' income; improve the internal regulatory framework for individual lending and work more effectively with

borrowers at all stages of the credit process. With a conservative approach to lending, experience in the segment, and quality scoring, credit risk can be moderate.

Further development of bank lending to individuals will depend on improving the financial condition of individuals themselves and increasing consumer demand.

References

1. Moskalev, A., Stelmakh, Ya. (2018) Suchasnyi stan ta zakhody stymuliuvannia kredytuvannia fizychnykh osib v Ukraini [The modern state and activities of stimulation individual crediting in Ukraine]. *Scientific journal «ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind»*, 1, 42–45 [in Ukrainian].
2. Tax Code of Ukraine № 2755-VI. (2010, Desember 2). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
3. The Civil Code of Ukraine № 435-IV. (2013, January 16). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
4. Savluk, M., Moroz, A., Pukhovkina, M. etc. (2002). Hroshi ta kredyt [Money and credit]. M. Savluka (Ed). (Vol.3). K.: KNEU Publ. [in Ukrainian].
5. Chaikovskiy, Ya. (2017). Analiz suchasnoho stanu ta perspektyvy rozvytku bankivskoho spozhyvchoho kredytuvannia v Ukraini [Analysis of current state and prospects of development of the banking consumer crediting in Ukraine]. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, 27, 1, 156-163 [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine on the Consumer Lending № 1734-VIII. (2016, November 15). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19> [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine on Consumer Protection № 1023-XII. (1991, May 12). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> [in Ukrainian].
8. Financial Stability Report. (2019, December). Official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2018R2.pdf?v=4.
9. Bank balance sheets. Official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
10. Monetary and financial statistics. Official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
11. Law of Ukraine On Amendments to Some Laws of Ukraine in order to Overcome the Negative Consequences of the Financial Crisis № 1533-VI. (2009, June 23). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-17>[in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ»**ГАЙОВИЧ Вадим Юрійович***аспірант, ДВНЗ «Університет банківської справи»**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4337-1376>**e-mail: gaiovych@gmail.com*

Анотація. У статті розглянуто основні теоретико-методологічні підходи до розкриття змісту поняття «фінансовий механізм», уточнення та доповнення яких забезпечило формування власного концептуального бачення зазначеної фінансово-економічної категорії.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансова політика, важіль, інструмент, метод, управління, фінансові відношення.

Постановка проблеми. Фінансові відносини представляють собою взаємодію суб'єктів економічної діяльності різних форм власності між собою та органами державного управління. Вони постійно урізноманітнюються, удосконалюються як на мікро-, так і на макрорівні. Багатоаспектність фінансових взаємозв'язків передбачає застосування значної кількості елементів фінансового механізму. Проблематика формування та функціонування фінансового механізму потребує дослідження його сутності, аналізу сформованих методологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів сутності фінансового механізму на макро- та мікрорівні відобразили у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені: Т.Є. Бон-

Аннотация. В статье рассмотрены основные теоретико-методологические подходы к исследованию понятия «финансовый механизм», уточнение и дополнение которых обеспечило формирование собственного концептуального видения указанной финансово-экономической категории.

Ключевые слова: финансовый механизм, финансовая политика, рычаг, инструмент, метод, управление, финансовые отношения.

дарь, І.Т. Балабанов, О.Д. Василик, Н.Є. Заяц, І.В. Колесова, М.І. Крупка, Л.Л. Лазебник, Н.Г. Метеленко, В.М. Опарін, В.М. Федосов, М.К. Фисенко, Т.Й. Сус, С.І. Юрій та інші.

Високо оцінюючи існуючі напрацювання, вважаємо, що категорію «фінансовий механізм» доцільно розглянути з точки зору механізму реалізації фінансової політики на макро- та мікрорівні.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів щодо сутності фінансового механізму як економічної категорії, систематизація наукових поглядів на основі превалюючих аспектів у його визначенні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорію «фінансовий механізм» утворюють такі поняття як «фінанси» та «механізм». Тому вважаємо за доцільне приділити увагу

цих складових з точки зору їх етимології.

Термін «механізм» запозичений із природничих і технічних наук від грецького слова «mechanē» та застосовується в прямому значенні як пристрій, що передає чи перетворює рух між різними ланками машини, приладу; внутрішній устрій, система. В переносному значенні «механізм» означає послідовність станів або процесів будь-яких явищ [1, с. 637].

Термін «фінанси» (франц. finance, лат. finantia – платіж) визначається як сукупність економічних відносин, що виникають у процесі формування та використання централізованих і децентралізованих грошових коштів [1, с. 939].

Виходячи із сутності, яка відображена в категорії, фінанси тісно пов'язані з економічними процесами в країні. Як вірно зазначає український вчений В.Д. Лагутін, стан розвитку фінансів відображає загальну макроекономічну ситуацію в країні. Фінанси не можуть бути краще тієї монетарної системи, яка функціонує у національній економіці. Фінанси – це насамперед розподільчі та перерозподільчі відносини. Грошова сфера при цьому не є простою «вуаллю» фінансових процесів, а гроші не є нейтральним елементом системи фінансів [2, с. 19-25].

Зважаючи на зміст визначень термінів «фінанси» та «механізм», доцільно розглянути категорію «фінансовий механізм» як її похідну, враховуючи доробки економічної науки. Варто відзначити, що поняття фінансового механізму має досить широке застосування. В загальному

контексті його визначають як підходи щодо організації фінансових відносин, що застосовуються суспільством з метою забезпечення сприятливих умов для соціально-економічного розвитку.

Дослідження радянського періоду свідчать, що під фінансовим механізмом визначали взаємопов'язану систему планування фінансових ресурсів, управління ними, обліку та контролю за акумуляцією, розподілом та використанням ресурсів, а також відповідальності учасників фінансових відносин за дотримання умов фінансово-господарської діяльності [3, с. 12]. Дане визначення можна вважати комплексним та повним в умовах планової економіки з фактичною державною власністю усіх суб'єктів економічної діяльності. Рух грошових коштів відбувався в межах одного власника – держави. Тому уніфікація підходів, організації, з однієї точки зору, була зрозуміла та прийнятна для всіх учасників фінансових відносин, а з іншої – система була досить громіздкою та недостатньо адаптивною до змін ситуації в економіці та суспільстві. Водночас, вважаємо важливим чинником аспект відповідальності.

Українські вчені П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник у своєму підручнику «Теорія фінансів» також вказують, що фінанси існують не самі по собі, а заради забезпечення потреб громадян, підприємств і держави. Будь-яка фінансова операція так чи інакше, в даний момент чи у віддаленій перспективі пов'язана із суспільним відтворенням. З одного боку, вихідною основою формування

доходів усіх суб'єктів є вироблений у країні ВВП, а з іншого, їх використання пов'язане із його продукуванням. Тобто, як економічна категорія фінанси беруть участь у розподільних відносинах і впливають на відтворювальний процес. Розподільча та контрольна функції фінансів реалізуються через фінансовий механізм. Фінансовий механізм - це сукупність форм і методів створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних державних структур, господарських суб'єктів і населення. Складовими частинами його є фінансове планування й прогнозування, фінансові показники, нормативи, ліміти й резерви, стимули й санкції, а також система управління фінансами [4, с. 4-10].

Аналогічної думки дотримуються І. Благун та О. Василик [5; 6], розглядаючи фінансовий механізм як сукупність форм і методів розподілу та перерозподілу ВВП для забезпечення потреб держави, суб'єктів підприємництва, населення шляхом раціонального формування та використання фінансових ресурсів.

Білоруські вчені Н. Заяц, М. Фісенко, Т. Бондар [7] та український вчений В. Опарін [8] трактують фінансовий механізм ширше, додаючи до сукупності форм і методів ще важелі впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

У наведених підходах превалює бачення фінансового механізму на макрорівні та зосереджується увага на ролі держави. На мікрорівні фінансові відносини різними суб'єктами економічної діяльності організовані по-різному. Це залежить від їхньої фінан-

сової політики. Фінансовий механізм можна виокремити як найбільш динамічну частину фінансової політики в процесі виконання тактичних та оперативних завдань. Водночас, вплив змін стратегічних планів на фінансовий механізм і навпаки, потребує більш ґрунтовного аналізу.

З точки зору засобу впливу та системи управління, який відображає внутрішню організацію фінансових відносин та зовнішній прояв фінансів, узагальнюють концептуальні підходи та структурують зміст фінансового механізму українські науковці Н.Г. Метеленко, О.П. Шульга. Вони зазначають, що у науковій літературі прийнято глобально виділяти два концептуальні підходи до розкриття змісту фінансового механізму. Перший підхід полягає в тому, що під фінансовим механізмом розуміють функціонування самих фінансів підприємств. Матеріальним відображенням фінансових відносин є грошові потоки. Організація цих потоків, порядок їх здійснення відбувається за певними правилами, певними напрямками, що і характеризує фінансову «техніку». Такий підхід до визначення фінансового механізму відображає внутрішню організацію функціонування фінансів підприємств. Другий підхід до розгляду поняття «фінансовий механізм» полягає в тому, що його розуміють як сукупність методів і форм, інструментів, прийомів і важелів впливу на стан та розвиток підприємства. Даний підхід відображає зовнішню дію функціонування фінансів підприємств, характеризує фінанси як вирішальний фактор впливу апарату управління на економічний стан підприємства. На основі проведе-

ного детального аналізу наявних дефініцій названі науковці виділили шість концептуальних підходів до розуміння сутності фінансового механізму:

- засіб організації фінансів (або фінансових відносин) як на рівні національного господарства, так і на рівні окремих його суб'єктів (держави, галузі, підприємства);

- засіб управління фінансовими ресурсами;

- засіб забезпечення та регулювання господарської діяльності підприємства, економічного та соціального розвитку суспільства;

- система управління фінансами (фінансовими відношеннями);

- система управління фінансовими ресурсами; – система фінансового управління господарською діяльністю [9, с. 172].

I. Колесова визначає як суттєвий аспект системного підходу щодо розуміння і сутності фінансового механізму, поділ системи на дві частини: керуючу та керовану підсистему.

Керуюча підсистема – це суб'єкт управління фінансами, тобто, фінансовий механізм. Керуюча підсистема представляє собою складний багаторівневий елемент зі своєю ієрархією та організацією, сукупністю прямих та непрямих методів впливу, що передбачає не тільки координацію дій на всіх рівнях, але й погодження загальних цілей управління як неодмінної умови ефективного функціонування фінансового механізму [10, с. 182].

Вважаємо, що фінансовий механізм - це система встановлених економічними суб'єктами форм, видів і методів організації фінансових відносин, ін-

струмент впливу органів держуправління для досягнення ними визначених завдань. Також фінансовий механізм представляє собою певні параметри фінансів, які наявні у фінансовій практиці всіх суб'єктів економічної діяльності. До нього належать різні форми фінансових ресурсів, методи їх утворення, система законодавчих норм і нормативів, які використовуються при визначенні результатів діяльності бюджетної системи, фінансів організацій, домашніх господарств та фінансового ринку.

Оскільки фінансові відносини організовані економічними суб'єктами по-різному – залежно від специфіки їхньої діяльності, то трансформація фінансового механізму може бути пов'язана з виконанням певних тактичних завдань. Так, сфери фінансового механізму та складові відрізняються ступенем складності й розгалуженістю окремих елементів. Зокрема, для виробничого сектору визначається співвідношення між окремими формами грошових фондів, розподіляється прибуток, порядок використання фондів. У страхових компаніях, кредитних установах широко розвинена система резервних фондів, для бюджетного механізму характерна система з багатьох видів податків, наявність різноманітних напрямків використання коштів та методів фінансування.

Він швидко реагує на всі особливості поточної обстановки в економічній, політичній і соціальній сферах країни. Виходячи з даної позиції, фінансовий механізм є найбільш динамічною частиною фінансової політики.

Фінансова політика є певним поєднанням різноманітних інтересів окремих політичних партій і владних структур, центральних і місцевих органів влади та держуправління, різних верств населення, підприємців, споживачів, інвесторів тощо. На рівні країни її поділяють на фінансову політику держави (макрорівень) та фінансову політику суб'єктів господарювання (мікрорівень).

Фінансова політика на макрорівні - це сукупність фінансових (розподільчих і перерозподільчих) заходів, які здійснює держава через фінансову систему. Фінансова політика - це частина економічної політики. Головним завданням фінансової політики є забезпечення реалізації тієї чи іншої державної програми відповідними фінансовими ресурсами.

Реалізація фінансової політики здійснюється шляхом наступних заходів:

- прийняття фінансового законодавства;
- визначення форм і методів мобілізації фінансових ресурсів – визначення та адміністрування податків;
- перерозподіл фінансових ресурсів між окремими верствами населення, галузями діяльності, регіонами країни;
- аналіз виконання плану та динаміка доходів і видатків державного бюджету, зв'язок його дохідної частини з найважливішими показниками розвитку економіки.

Суб'єкти господарювання (підприємство, установа, організація) також розробляють і здійснюють свою фінансову політику, дотримуючись вимог чинного законодавства. Фінансова політика суб'єктів господарювання є

цілеспрямованим використанням фінансів для досягнення довгострокових і короткострокових завдань, визначених їхніми засновницькими документами. Її визначають засновники, власники, проводить фінансове керівництво, виконують фінансові служби, виробничі структури, підрозділи і окремі працівники. Фінансова політика знаходить своє відображення у фінансовій звітності.

Дослідження дають підстави визначити фінансовий механізм як систему організації фінансових відносин шляхом поєднання наступних елементів:

- фінансові методи – спосіб впливу фінансових відносин на господарський процес;
- фінансові важелі – спосіб дії фінансового методу;
- правове забезпечення – законодавчі акти, постанови, накази та інші правові документи органів управління;
- нормативне забезпечення – інструкції; методичні рекомендації, нормативи, індикатори, тарифи тощо.

Наведені елементи є складовими єдиного цілого, втім, вони функціонують самостійно.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Фінансовий механізм є сукупністю способів організації фінансових відносин, які застосовуються у суспільстві з метою досягнення цілей соціально-економічного розвитку.

Поєднання елементів фінансового механізму - форм, видів, методів організації фінансових відносин - утворює конструкцію фінансового механізму, що діє шляхом встановлення кількісних параметрів кожного

його елементу, тобто визначення ставок і норм вилучення, обсягу фондів, рівня витрат тощо. Кількісні параметри та різноманітні способи їх визначення є найбільш волатильною частиною фінансового механізму. Вони частіше піддаються коригуванню, чутливо реагують на зміну умов ви-

робництва і завдань, що стоять перед суспільством.

Узагальнюючи викладене вважаємо, що важливим напрямком подальших досліджень є обґрунтування критеріїв функціонування фінансового механізму з урахуванням балансу інтересів учасників фінансових відносин.

Список використаної літератури

1. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л.О. Пуустовіт та ін. Київ: Довіра. 2000. 108 с.
2. Лагутін В.Д. Взаємозв'язок грошей і фінансів: теоретико-методологічний аспект. Наукові праці НДФІ. Київ, 2006. Вип. 4 (37), С. 19-25
3. Венедиктов Ю.А., Черепяхин А.М. Финансовые санкции в системе управления: учеб. пособие. Москва: Финансы и статистика, 1985. 64 с.
4. Теорія фінансів: підручник. / П.І. Юхименко, В.М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін.; за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
5. Благун І.Г., Сорока Р.С., Єлейко І.В. Фінанси: навч. посіб. Львів: Магнолія, 2007. 314 с.
6. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2000. 416 с.
7. Заяц Н.Е., Фисенко М.К., Бондарь Т.Е. Теория финансов: учеб. пособ. / Н.Е. Заяц, М.К. Фисенко., Т.Е. Бондарь и др. – 2-е изд., стереотип. Минск: Высшая школа, 1998. 351 с.
8. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. – 2-ге вид. Київ: КНЕУ, 2002. 351 с.
9. Метеленко Н.Г., Шульга О.П. Концептуалізація поняття «Фінансовий механізм». Причорноморські економічні студії. 2016. № 10. С. 171-179.
10. Колесова И.В. Теоретическая концептуализация понятия «Финансовый механизм» Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2007. № 606: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 179-185.

THEORETICAL BACKGROUND OF THE CONCEPT OF "FINANCIAL MECHANISM"

GAIOVYCH Vadym

PhD student, Banking University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4337-1376>

e-mail: gaiovych@gmail.com

Abstract. *The article reviewed the main theoretical and methodological approaches to disclosure of what constitutes "financial mechanism". Synthesis and complement these approaches allowed the authors to create our own conceptual vision that category.*

Keywords: *financial mechanism, financial policy, lever, a tool, a method of management, financial relations.*

Financial relations represent the interaction of economic entities of different forms of ownership between themselves and public authorities. They are constantly diversifying, improving both at the micro- and macro-levels. The multidimensional nature of financial relations involves the use of a large number of elements of the financial mechanism. The essence of the concept of "financial mechanism" has been investigated in the article; an analysis of the formed methodological approaches has been carried out. This is due to the issue of its formation and functioning.

Taking into account the meaning of the terms "finance" and "mechanism", the category "financial mechanism" as a derivative, in view of the refinements of economic science, has been considered. It should be noted that the concept of financial mechanism is quite widespread. In the general context, it is defined as approaches to the organization of financial relations that are used by society to

provide favorable conditions for socio-economic development.

The financial mechanism is the most dynamic part of financial policy. Its transformation is related to the fulfillment of certain tactical tasks, and therefore it quickly responds to all the peculiarities of current circumstances in the economic, political and social areas. Financial relations are organized by economic entities in different ways - depending on the specifics of their activity.

Generalizations of the study offer grounds to define the financial mechanism as a system of organization of financial relations by combining the following elements:

- financial methods - means of influence of financial relations on the economic process;
- financial leverages - the way of operating of a financial method;
- legal support - legislative acts, decrees, orders and other legal documents of governing bodies;

- regulatory support - instructions; methodical recommendations, standards, indicators, tariffs, etc.

The above elements are integral to the whole, however, they function independently.

The conclusions indicate that the financial mechanism is a set of ways of

organizing financial relations that are used in society to achieve the goals of socio-economic development.

An important area of further research is the justification of the criteria for the functioning of the financial mechanism, taking into account the balance of interests of participants in financial relations.

References

1. Pustovit, L.O. et al. (2000). *Slovnnyk inshomovnykh sliv: 23 000 sliv ta terminologichnykh slovospoluchen* [Dictionary of foreign words: 23,000 words and terminological phrases]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
2. Lagutin, V.D. (2006). *Vzayemozviazok groshey i finansiv: teoretyko-metodologichnyy aspekt* [The relationship between money and finance: a theoretical and methodological aspect]. Kyiv: Scientific works of RFI, 4 (37), 19-25 [in Ukrainian].
3. Venediktov, Y.A. & Cherepakhin, A.M. (1985). *Finansovye sanktsii v sisteme upravleniya* [Financial sanctions in the management system]. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
4. Yukhymenko, P.I., Fedosov, V.M., Lazebnyk, L.L. et al. (2010). *Teoriya finansiv* [Theory of finance]. (Prof. V.M. Fedosov, S.I. Yuriy Ed.). Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].
5. Blagun, I.G., Soroka, R.S, Yeleyko, I.V. (2007). *Finansy* [Finance]. Lviv: Magnoliya [in Ukrainian].
6. Vasylyk, O.D. (2000). *Teoriya finansiv* [Theory of finance]. Kyiv: NIOS [in Ukrainian].
7. Zayats, N.E., Fisenko, M.K., Bondar, T.E. et al. (1998). *Teoriya finansov* [Theory of finance] (2nd ed). Minsk: Vysshaya shkola [in Russian].
8. Oparin, V.M. (2002). *Finansy (zagalna teoriya)* [Finance (General Theory)] (2nd ed.). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
9. Metelenko, N.G., Shulga, O.P. (2016). Kontseptualizatsiya poniattia "Finansovy mekhanizm" [Conceptualizing the concept of "Financial Mechanism"]. *Prychornomorski ekonomichni studiyi - Black Sea Economic Studies*, 10, 171-179 [in Ukrainian].

10. Kolesova, I.V. (2007). Teoreticheskaya kontseptualizatsiya poniatiya "Finansovy mekhanizm" [Theoretical conceptualization of the concept "Financial mechanism"]. *Lviv Polytechnic National University Journal: Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, 606, 179-185 [in Russian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.178498](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.178498)

УДК 330.341.1:336:338.43

ІННОВАЦІЙНИЙ ТА ФІНАНСОВИЙ РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

КОВТУН Валентина Андріївна*к. с.-г. н, доцент**доцент кафедри економіки та фінансів**ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4275-026X>**e-mail: vak2901@ukr.net*

Анотація. Для ефективного функціонування і забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств необхідно якісно розвивати матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудова та інші елементи потенціалу. Головне місце в цьому належить оцінці та ефективному використанню саме інноваційному та фінансовому ресурсного потенціалу аграрного підприємства як основи для успішного розвитку системи.

Ключові слова: інноваційний, фінансовий ресурсний потенціал, аграрне підприємство.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток є невід'ємною і активною частиною всіх сфер життєдіяльності суспільства. Значення інноваційного розвитку для регіонів важко переоцінити: тільки через інновації можна забезпечити конкурентоспроможність продукції як на вітчизняному, так і на світовому ринку. Ефективне використання інновацій стає вирішальним фактором соціально- економічного розвитку і розв'язання економічних, екологічних, соціальних та інших проблем.

Аннотация. Для эффективного функционирования и обеспечения конкурентоспособности аграрных предприятий необходимо качественно развивать материально-технические, структурно-функциональные, социально-трудова и другие элементы потенциала. Главное место в этом принадлежит оценке и эффективному использованию именно финансового ресурсного потенциала аграрного предприятия как основы для успешного развития системы.

Ключевые слова: инновационный, финансовый ресурсный потенциал, аграрное предприятие.

Аналіз останніх джерел і публікацій вказує, що вивченням ефективності використання інноваційного та фінансового ресурсного потенціалу займалися такі вчені: Байдала Н.М., Бульда С.О., Воронкова А.Е., Гавва В.Н., Грицаєнко Г.І., Довденко В.І., Должанський І.З., Іванілов О.С., Карюк В.І., Краснокутська Н.С., Коваль О.М., Маршалок М.С., Смерічевська С.В., Ульяновченко О.В., Федонін О.С., Чухрай Н.І., тощо.

Виокремлення невиділених рішень частини детальних проблем недостатний рівень досліджень, щодо елементів

тів структури інноваційного потенціалу та ефективного його фінансового забезпечення та використання.

Мета статті – на основі дослідження теоретико-методичних та аналітичних аспектів ресурсного потенціалу аграрного підприємства сформулювати та обґрунтувати комплекс заходів спрямованих на підвищення основних його складових інноваційного та фінансового виду.

Виклад основних результатів. Ресурсний потенціал підприємства - це складна економічна категорія яка включає оцінку використання таких основних видів ресурсів як: трудові, природні, матеріальні, фінансові та інформаційні. Він є об'єктивною умовою здійснення виробництва і відображає витратну сторону виробничого процесу.

Ресурсний потенціал характеризується кількістю, якістю та структурою ресурсів, незбалансованість кількісних і якісних характеристик яких викликає зниження виробничого та економічного потенціалу всього народного господарства. У результаті проведеного вивчення і систематизації різних наукових поглядів, можна прийти до висновку, що під ресурсним потенціалом підприємства варто розуміти сукупність наявних видів ресурсів, сполучених між собою, використання яких дозволяє досягти економічного ефекту. Ресурсний потенціал підприємства являє собою сукупність таких основних складових як матеріальний, нематеріальний, кадровий, інноваційний, фінансовий та управлінський потенціали.

Однією з найбільш перспективних сфер світового бізнесу сьогодні є сіль-

ське господарство. Провідні аграрні підприємства активно шукають та впроваджують високоякісні інноваційні рішення, які здатні підвищити обсяг виробництва та реалізації продукції, її продуктивність і ефективність діяльності господарств, що потребує значних фінансових ресурсів [1, с. 76].

Основа інноваційного потенціалу підприємства складають кадрові та матеріально-технічні складові, а також наявність науково-технічної й інтелектуальної власності.

Фінансовий потенціал являє собою обсяг власних, позичених та залучених фінансових ресурсів підприємства, якими воно може розпоряджатися для здійснення поточних і перспективних витрат, а також можливість, здатність та необхідність їх як простого, так і розширеного відтворення з метою забезпечення стійкого, динамічного та збалансованого розвитку аграрного підприємства.

Серед основних підходів щодо оцінки ресурсного потенціалу аграрного підприємства виділяють такі: витратний – визначає вартість об'єкта за сумою витрат на його створення та використання; порівняльний – визначає вартість на базі зіставлення з аналогами, що вже були об'єктами ринкових угод; результатний – оцінює вартість об'єкта на засаді величини чистого потоку позитивних результатів від його використання. Необхідно переймати досвід передових підприємств зарубіжжя та вітчизняних аграрних виробників з подальшим вдосконаленням та адаптацією зарубіжних методів до умов функціонування вітчизняної економіки, це питання є ще не достат-

ньо розробленим і потребує нових досліджень як на макро- так і на мікрорівні.

Успіх аграрної діяльності визначається правильно обраною стратегією управління ресурсним потенціалом підприємства. Технологія управління ресурсним потенціалом аграрного підприємства включає такі етапи: оцінка структури, динаміки і ефективності використання та його частки на ринку; оцінку його конкурентоспроможності; аналіз його резервів і витрат; вибір стратегії та тактики по підвищенню його конкурентоспроможності; проведення заходів щодо підвищення конкурентоспроможності інноваційного та фінансового ресурсного потенціалу, виходячи з обраної тактики та стратегії.

Оцінка фінансової складової ресурсного потенціалу аграрного підприємства полягає у визначенні в грошовому виразі вартості, що може бути найбільш імовірною ціною. Вона дає змогу оцінити: ступінь залучення ресурсів у господарський оборот; ступінь використання активної частини потенціалу; ефективність ресурсів, вкладених у формування і розвиток аграрного підприємства. Найефективнішим та найадекватнішим критерієм оцінки потенціалу аграрного підприємств є ринкова вартість [2, с. 24].

Інноваційний потенціал розглядається як: сукупність ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності; сукупність активів, що використовуються в інноваційній діяльності; можливості підприємства, що визначають обсяги, терміни, кількість і якість його інноваційної діяльності; здатність підприємства проявляти ін-

новаційну активність; міра готовності підприємства до здійснення інноваційної активності; складна динамічна система, що здійснює інноваційну діяльність; характеристика потоку нововведень; складова інтелектуального потенціалу; певна структура його складових; одна з трьох складових інноваційного простору. Він є складною динамічною системою генерування, накопичення і трансформування наукових, управлінських ідей та науково-технічних, маркетингових результатів і інноваційні продукти на основі здійснення безперервного управління аграрним підприємством.

Основу інноваційного потенціалу підприємства складають кадрові та матеріально-технічні складові, а також наявність науково-технічної й інтелектуальної власності. Особливо важливою є наявність кадрів - спеціалістів і вчених, що забезпечують інноваційний процес новими знаннями, ідеями, винаходами, ноу-хау, новими технологіями [3, с. 6].

Послідовна активізація інноваційної діяльності аграрного підприємства за всіма напрямками функціонування дозволяє одержувати нові технологічні процеси, продукцію або форми організації та управління виробництвом, що забезпечує досягнення і зміцнення конкурентних позицій на ринку та вплив на ринкову ситуацію завдяки реалізації інновацій. При цьому функціонування підприємства у довгостроковій перспективі пов'язано з формуванням стратегії розвитку, орієнтованої на посилення інноваційної активності. Формування означеної стратегії являє собою процес прийняття управлінського рішення щодо змісту функ-

ціональних стратегій такого роду та пріоритетності їх фінансування з метою забезпечення конкурентних переваг на ринку.

Оцінку інноваційного потенціалу підприємства доцільно здійснювати в наступній послідовності: аналіз структури інноваційного потенціалу; виявлення ступеня використання внутрішніх інноваційних можливостей підприємства; оцінка рівня інноваційної активності підприємства

Основні напрямки стратегії інноваційного регіонального розвитку є: цільовий ринок, позиція товару, асортимент товару, ціноутворення, реклама, просування товару, стимулювання збуту продукції, маркетингові дослідження. Для цього необхідно здійснити такі заходи: збільшити частку ринку, зробивши ставку на зацікавлених споживачів конкретної продукції; забезпечити привабливість послуг за рахунок збільшення гарантійного терміну експлуатації і надання комплексів послуг; розширити номенклатури послуг і підтримки високої конкурентоспроможності з метою окупації ринкових сегментів. які можуть зайняти конкуренти [4, с.82].

Охарактеризуємо елементи структури інноваційного потенціалу та низький і високий їх рівень:

- організаційна структура - лінійна, лінійно-функціональна та лінійно-функціональна з елементами програмно-цільових організаційних утворень, матричні структури, творчі команди;

- технологічна - спеціалізоване виробниче обладнання, жорстко пов'язане в єдиний потік для масового випуску продукції та при високому - гнучкі автоматизовані виробничі мо-

дулі, зв'язані безрейковою гнучкою транспортною системою;

- дослідно-конструкторська - спеціально спроектовані під даний виробничий процес та універсальний тип, наявність резервних площ, можливість зміни компонування лабораторій, відділів;

- організація праці - індивідуальна, поопераційна, регламентована та бригадна з високим рівнем сполучення операцій і професій, вільний вибір часу;

- оплата праці - індивідуальна, відрядна та почасово-преміальна, бригадна з використанням особистого вкладу;

- переміщення персоналу - мінімальна, в основному за ієрархічною градацією та можливість горизонтальних і вертикальних переміщень згідно з вирішуваними завданнями, створення тимчасових бригад;

- стиль управління - авторитарний, мінімум делегування повноважень, жорсткий контроль за виконанням та делегування повноважень, що забезпечує високий ступінь залучення персоналу до розробки рішень, подання ідей;

- система інформування персоналу - оперативна інформація про виконання планових завдань певним підрозділом та докладне інформування про діяльність підприємства в цілому, його життя, проблеми та завдання у сфері інновацій;

- психологічний клімат - налаштування на вирішення поточних завдань в рамках свого робочого місця та налаштування на пошук рішень як оперативних, так і довгострокових, як у рамках робочого місця, так і поза його

межами. Стимулювання інноваційного клімату та інноваційної активності Скрипко Т.О. [5, с. 248].

Бальна оцінка використання підприємством потенціалу кожного з елементів інноваційного потенціалу здійснюється з використанням такої шкали: 0 балів – зовсім не використовується потенціал елемента; 1 бал – низький рівень використання потенціалу елемента; 2 бали – середній рівень використання потенціалу елемента; 3 бали – високий рівень використання потенціалу елемента.

Заключний етап оцінки інноваційного потенціалу передбачує визначення рівня інноваційної активності підприємства за допомогою узагальнюючого показника - коефіцієнту інноваційної активності підприємства, розрахунок якого здійснюється за наступною методикою:

$$P_{\text{ін.акт.}} = \sum (P_i \times W_i)$$

де $P_{\text{ін.акт.}}$ – рівень інноваційної активності підприємства; P_i – експертна оцінка використання i -того елемента інноваційного потенціалу, бали; W_i – коефіцієнт вагомості i -того елемента інноваційного потенціалу.

Оцінку рівня інноваційної активності підприємства доцільно здійснювати за наступною шкалою: від 0 до 4,0 – низький рівень, від 4,1 – до 8,0 – середній рівень, від 8,1 до 11,55 – високий рівень [6, с 194].

Фінансовий потенціал аграрного підприємства це обсяг власних, позичених та залучених фінансових ресурсів підприємства, якими воно може розпоряджатися для здійснення поточних і перспективних витрат, а також можливість, здатність та необхідність їх як простого, так і розширеного відтво-

рення з метою забезпечення стійкого, динамічного та збалансованого розвитку підприємства [7, с . 5].

Своєчасна та об'єктивна оцінка фінансового стану аграрного підприємств в сучасних умовах має велике значення, що дає визначити потенційні можливості збільшення доходів, які можна виявити тільки на підставі своєчасного об'єктивного аналізу фінансового стану. Оцінку фінансового потенціалу підприємства проводять за такими основними групами показників: показники оцінки ліквідності (коефіцієнти покриття, швидкої та абсолютної ліквідності, частка оборотних засобів та виробничих запасів, а також вартість робочого капіталу); показники оцінки фінансової стійкості (коефіцієнти автономії, фінансової залежності та стійкості, забезпечення власними оборотними засобами, фінансування та фінансової стійкості, концентрації залученого капіталу та поточних зобов'язань); показники оцінки ділової активності; показники оцінки ефективності господарювання [8].

Ліквідність стосується наявності грошових коштів у найближчому майбутньому після виконання фінансових зобов'язань певного періоду.

Фінансова стійкість — це надійно гарантована платоспроможність, рівновага між власними та залученими засобами, незалежність від випадковостей ринкової кон'юнктури і партнерів, довіра кредиторів і інвесторів та рівень залежності від них, наявність такої величини прибутку, який би забезпечив самофінансування.

Фінансова стійкість підприємства передбачає, що ресурси, вкладені в підприємницьку діяльність, повинні

окупитись за рахунок грошових надходжень від господарювання, а отриманий прибуток забезпечувати самофінансування та незалежність підприємства від зовнішніх залучених джерел формування активів.

Ділова активність — це комплексна характеристика, яка втілює різні аспекти діяльності підприємства, а тому визначається системою таких критеріїв, як місце підприємства на ринку конкретних товарів, географія ділових відносин, репутація підприємства як партнера, активність інноваційно-інвестиційної діяльності, конкурентоспроможність. Таким чином, ділова активність може характеризуватись динамікою показників ефективності виробничо-господарської діяльності в цілому. Позитивна динаміка цих показників сприятиме зміцненню фінансового стану підприємства. Ділова активність підприємства проявляється через розширення ринків збуту продук-

ції, підтримання ділової репутації (іміджу), вихід на ринок праці і капіталу тощо [9, с.138].

Ефективність - це співвідношення результатів (зокрема побічних і непрямих) господарської діяльності з витраченими ресурсами: трудовими, матеріальними, природними, фінансовими, основним капіталом тощо. Теорія ефективності розробляє методи вимірювання витрат і результатів функціонування національного господарства та його окремих ланок.

Ефективність розкриває характер причинно-наслідкових зв'язків виробництва. Вона показує не сам результат, а те якою ціною він був досягнутий. Тому ефективність найчастіше характеризується відносними показниками, що розраховуються на основі двох груп характеристик (параметрів) – результату і витрат (табл.1).

Таблиця 1

Показники ефективності господарювання аграрних підприємств

Показники	Алгоритм розрахунку
Рентабельність продукції	$R_n = \text{ВП} / \text{Срп} \times 100$
Рентабельність операційної діяльності	$R_{од} = \text{Под} / \text{ОВ} \times 100$
Рентабельність звичайної діяльності	$R_{зд} = \text{Пзд} / \text{ЗВ} \times 100$
Рентабельність господарської діяльності	$R_{гд} = \text{ВП} / \text{Пзд.заг.} \times 100$
Коефіцієнт покриття виробничих витрат	$K_{п.вв} = \text{ЧД} / \text{Срп}$
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	$K_{ок.вв} = \text{Срп} / \text{ЧД}$
Валова рентабельність продажу	$R_{в.пн} = \text{ВП} / \text{ЧД} \times 100$
Чиста рентабельність продажу продукції	$R_{ч.пн} = \text{ЧП} / \text{ЧД} \times 100$
Рентабельність доходу від операційної діяльності	$R_{д.од} = \frac{\text{Под}}{(\text{ЧД} + \text{Ін.од})} \times 100$
Рентабельність підприємства	$R_{п-ва} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВАСр}} \times 100 \times 100$

Закінчення табл.1

Рентабельність власного капіталу	$P_{вк} = \frac{Пдо_опод}{ВК_{ср}} \times 100$
Рентабельність залученого капіталу	$P_{зк} = \frac{Пдо_опод}{ЗК_{ср}} \times 100$
Рентабельність необоротних активів	$P_{на} = \frac{Пдо_опод}{НА_{ср}} \times 100$
Рентабельність оборотних активів	$P_{об.а} = \frac{Пдо_опод}{ОА_{ср}} \times 100$
Коефіцієнт окупності активів	$Kn.a = \frac{ЧП}{\sum A}$
Коефіцієнт окупності власного капіталу	$K_{ок.вк} = \frac{ЧП}{\sum ВК}$
Коефіцієнт покриття власного капіталу	$Kn.вк = \frac{ЧД}{\sum ВК}$
Коефіцієнт покриття активів	$Kn.a = \frac{ЧД}{\sum A}$

Джерело: [9, с.189]

Умовні позначення: ВП – валовий прибуток; Срп – собівартість реалізованої продукції; Под – Прибуток від операційної діяльності; ОВ – операційні витрати; Пзд – прибуток від звичайної діяльності; ЗВ – витрати від звичайної діяльності; Пзд_заг – прибуток від звичайної діяльності загальний; ВП – витрати підприємства; ЧД – чистий дохід; ЧП – чистий прибуток; Ін.од – інші операційні доходи; ВАср – середньорічна вартість активів; Пдо_опод – прибуток до оподаткування; ВКср – середньорічна вартість власного капіталу; ЗКср – середньорічна вартість залученого капіталу; НАср – середньорічна вартість необоротних активів; ОАср – середньорічна вартість оборотних активів; $\sum A$ – сума активів; $\sum ВК$ – сума власного капіталу [9, с.189].

Для прийняття раціональних управлінських рішень у сільському господарстві сучасні технології дозволяють виявляти недоліки та ризики в техно-

логічних процесах. Впроваджуючи в діяльність аграрних підприємств інноваційні технології, інвестиційні кошти працюють не тільки на стратегічні плани, а й на тактичні можливості, заощаджуючи земельні, виробничі, трудові та фінансові ресурси сільського господарства. Економічний ефект від запровадження мінімального обробітку ґрунту в 2020 році становитиме 6,3 млрд. грн. Підвищення продуктивності культур за прогнозними показниками приведе до збільшення їхньої врожайності в 1,5–2,7 разу в 2020 році порівняно з 2010 роком.

Поліпшення агротехнічних робіт забезпечить заощадження мінеральних добрив на 13,9 млрд. грн. на рік. Ґрунтово-кліматичні умови України дають змогу значно розширити обсяги органічного землеробства, які за експертними оцінками можуть досягти 7% сільськогосподарських угідь у 2020 році. Завдяки впровадженню інтелектуальних технологій відбудеться збі-

льшення виробництва валової продукції тваринництва у 2020 році до 83,4 млрд грн, що майже в 2 рази більше проти 2010 року, а також збільшення обсягів виробництва м'яса в забійній масі у 2020 році до 4365 тис. т., темп приросту цього показника буде становити 112,0% [10].

Висновки. Зважаючи на сучасні виклики конкурентного середовища та світової глобалізації для забезпечення

розвитку вітчизняних аграрних підприємств нагальним стає впровадження інновацій. Тільки досягнення світового рівня інноваційної активності є для аграрних підприємств його конкурентоспроможністю. Отже, розробка програми інноваційного розвитку і, як наслідок, відповідної стратегії є базою формування конкурентних переваг і стійкого фінансового стану вітчизняних аграрних підприємств.

Список використаної літератури

1. Ковтун В.А. Пріоритети та складові стратегії інноваційного регіонального розвитку. Розвиток підприємницької діяльності в умовах глобальних та інтеграційних процесів: матер. Міжнар. наук.-практ. інт. конф. Херсон: ХДАУ, 2019. С. 75-78.
2. Прохорова В.В. Критичний огляд методичних підходів до оцінки ресурсного потенціалу промислових підприємств у сучасних економічних умовах: монографія. Економіка та управління, 2012. №6. С. 22-27.
3. Іванілов О.С. Інноваційний потенціал підприємства. Економіка, фінанси, право, 2011. №12. С. 5-7.
4. Орлова В.М. Стратегія інноваційного розвитку підприємства. Економічний нобелівський вісник, 2015. № 1 (8). С. 79-85.
5. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: підруч. К.: Знання, 2011. 423 с.
6. Коваль Н.В. Інноваційний потенціал підприємства: сутність та структура: монографія. Білоцерківський НАУ, 2012. 318 с.
7. Грицаєнко Г.І. Аграрний ресурсний потенціал. Актуальні проблеми економіки, 2012. 6 с.
8. Коваль О.М. Оптимізація ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: веб-сайт. URL: <http://www.nbuu.ua/portal/chem..biol/nvnu/2012-154-1/10kom.pdf>.
9. Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. Т98 Фінансовий аналіз : навч. посіб. Полтава : ПДАА, 2016. 430 с.

10. Ковтун В.А. Роль інтелектуальних технологічних рішень для ефективного використання ресурсів сільського господарства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління, 2019, №1(18). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/18-2019-ukr>.

JEL Classification G24, M21, O13

INNOVATIVE AND FINANCIAL RESOURCES POTENTIAL AGRICULTURAL ENTERPRISES

KOVTUN Valentyna

Candidate of Agricultural Sciences, associate professor

Associate Professor of Economics and Finance

Kherson State Agrarian University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4275-026X>

e-mail: vak2901@ukr.net

Abstract. *For the effective functioning and competitiveness of agricultural enterprises it is necessary to develop qualitatively logistical, structural-functional, social-labor and other elements of potential. The key to this is the assessment and effective use of the innovative and financial resource potential of the agricultural enterprise as a basis for the successful development system.*

Keywords: *innovative, financial resource potential, agricultural enterprise.*

Agriculture is one of the most promising areas of business today. By introducing innovative technologies into the activities of agricultural enterprises, investment funds work not only on strategic plans but also on tactical opportunities, saving land, production, labor and financial resources of agriculture. High-quality innovative solutions that can increase the production and sales of products, its productivity and efficiency of farms that require significant financial resources.

The elements of the structure of innovation potential and their low and high level are characterized. The point of estimation of use of agrarian enterprise of each of elements of innovative potential is resulted. The algorithm of timely and objective estimation of the financial state of agricultural enterprises in modern conditions is illuminated.

The economic efficiency of using some innovative resources in agricultural production is characterized. The economic impact of the introduction of minimum tillage in 2020 will be UAH 6.3 billion. Increasing the productivity of crops by predicted indicators will increase their prolificness by 1.5-2.7 times in 2020 compared to 2010. Improvement of agro-technical works will save mineral fertilizers by UAH 13.9 billion. for a year. Soil and climatic conditions of Ukraine make it possible to significantly expand the volume of organic farming, which according to expert estimates can reach 7% of agricultural land in 2020. The introduction of innovative technologies will increase the production of gross livestock production in 2020 to 83.4 billion UAH, which is almost 2 times more than in 2010, as well as increase the volume of meat production in the slaughterhouse mass in 2020 to

4365 thousand tons. , the growth rate of this indicator will be 112.0%.

Only the achievement of the world level of innovative activity for agrarian enterprises is its competitiveness. The development of the program of

innovative development and the corresponding strategy is the basis of formation of competitive advantages and stable financial status of domestic agricultural enterprises.

References

1. Kovtun, V.A. (2019). *Priorytety ta skladovi stratehii innovatsiinoho rehionalnoho rozvytku [Priorities and components of innovative regional development strategies]. Rozvytok pidpryyemnytskoyi diyalnosti v umovakh hlobalnykh ta intehratsiynykh protsesiv : materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi internet konferentsiyi – Proceedings of the Internation Scientific and Practical Internet Conference: Development of Entrepreneurship in the Conditions of Global and Integration Processes.* (pp.75-78). Kherson: KSAU [in Ukrainian].
2. Prokhorova, V.V. (2012). *Krytychnyi ohliad metodychnykh pidkhodiv do otsinky resursnoho potentsialu promyslovykh pidpryyemstv u suchasnykh ekonomichnykh umovakh [A critical review of methodological approaches to the assessment of the resource potential of industrial enterprises in the current economic conditions: Monograph]. Ekonomika ta upravlinnya – Economics and Management, 6, 22-27 [in Ukrainian].*
3. Ivanilov, O.S. (2011). *Innovatsiinyi potentsial pidpryyemstva [Innovative potential of the enterprise]. Ekonomika, finansy, pravo – Economics, finance, law, 12, 5-7 [in Ukrainian].*
4. Orlova, V.M. (2015). *Stratehiia innovatsiinoho rozvytku pidpryyemstva [Strategy of innovative development of the enterprise]. Ekonomichnyy nobelivskyy visnyk – Economic Nobel Bulletin, 1 (8), 79-85 [in Ukrainian].*
5. Skrypko, T.O. (2011). *Innovatsiinyi menedzhment [Innovation management]. Knowledge [in Ukrainian].*
6. Koval, N.V. (2012). *Innovatsiinyi potentsial pidpryyemstva: sutnist ta struktura [Enterprise innovation potential: essence and structure]. Belotserkovsky NAU [in Ukrainian].*

7. Hrytsaienko, H.I. (2012). Ahrarnyi resursnyi potentsial [Agricultural resource potential]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*. 6 [in Ukrainian].
8. Koval, O.M. Optymizatsiia efektyvnosti vykorystannia resursnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy [Optimization of efficiency of utilization of resource potential of agricultural enterprises of Ukraine]. nbuv.ua. Retrieved from: <http://www.nbuu.ua /portal /chem..biol /nvnau /2012-154-1 /10kom.pdf> [in Ukrainian].
9. Tiutiunyk, Yu.M., Dorohan-Pysarenko, L.O. & Tiutiunyk, S.V. (2016). *Finansovyi analiz [Financial analysis]*. Poltava: PDDA [in Ukrainian].
10. Kovtun, V.A. (2019). Rol intelektualnykh tekhnolohichnykh rishen dlia efektyvnoho vykorystannia resursiv silskoho gospodarstva [The role of intelligent technological solutions for efficient use of agricultural resources]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 1(18). Retrieved from: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/18-2019-ukr> [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.183575](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.183575)

УДК 336.71:330.131.7

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ

ЛИТВИНЕНКО Олеся Володимирівна

аспірант, ДВНЗ «Університет банківської справи»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2891-7625>

e-mail: olesia.lytvynenko@gmail.com

Анотація. У статті визначено різні підходи науковців до тлумачення понять «системно важливий фінансовий інститут» та «системно важливий банк». Виявлено різницю між поняттями «системно важливий фінансовий інститут», «системно значущий фінансовий інститут» та «системоутворюючий фінансовий інститут». Автором розглянуто поняття системного ризику та системної важливості банку. Подано авторське трактування поняття «системно важливий банк» з урахуванням розкриття його основних характеристик.

Ключеві слова: системно важливий фінансовий інститут, системно важливий банк, системний ризик, системна важливість.

Постановка проблеми. В фінансовій системі будь-якої країни можна виділити групу найбільших фінансових інститутів, що мають вплив не тільки на фінансову систему, а й на економіку країни загалом. Такі установи зосереджують значні обсяги капіталу, активів та зобов'язань, характеризуються високим ступенем фінансової взаємозалежності. В багатьох випадках поширення диспропорцій та збільшення системних ризиків спричинені результатом діяльності саме системно важливих банків, а пробле-

Аннотация. В статье определены различные подходы ученых к толкованию понятий «системно значимый финансовый институт» и «системно значимый банк». Выявлены различия между понятиями «системно важный финансовый институт», «системно значимый финансовый институт» и «системообразующий финансовый институт». Автором рассмотрено понятие системного риска и системной важности банка. В работе представлена авторская трактовка понятия «системно значимый банк» с учетом раскрытия его основных характеристик.

Ключевые слова: системно значимый финансовый институт, системно значимый банк, системный риск, системная важность.

ми, з якими зіткнулися деякі великі банківські інститути, стають небезпечною для всієї банківської системи. Відсутність усталених критеріїв до дефініції «системно важливий банк» та посилення їх впливу на фінансову систему України в умовах несприятливого економічного та політичного середовища, викликає необхідність поглиблення теоретичних досліджень, особливо в контексті розвитку понятійного апарату діяльності системно важливих банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із часу розгортання кризи посилюється інтерес науковців до питання системно важливих фінансових інститутів, внаслідок чого з'явилась значна кількість наукових публікацій, присвячених цій тематиці. Окремим теоретичним засадам функціонування системно важливих банків присвячені праці провідних зарубіжних (А. Альошина, Т. Андріан, В. Ачарія, М. Бруннермаєр, Е. Сучкова, М. Таштаміров, Я. Январ) та вітчизняних (В. Лавренюк, І. Краснова, Н. Приказюк, М. Стегнієнко, Н. Шульга) науковців.

Незважаючи на те, що вивченню особливостей діяльності таких установ присвячено значну кількість праць зарубіжних та українських науковців, варто відзначити, що залишається низка питань, які потребують детального дослідження, зокрема в аспекті формування теоретичної бази системно важливих банків.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних підходів до трактування сутності системно важливих банків, визначенні характерних ознак системно важливості та окресленні власного бачення понятійного апарату діяльності таких установ.

Виклад основного матеріалу. В світовій банківській практиці протягом багатьох років існувало переконання, що великі фінансові установи є найбільш стійкими елементами фінансової системи і їх банкрутство неможливе. Основна думка була зосереджена на тому, що ці фінансові установи володіють найбільш диференційованим портфелем активів, мають високу ступінь фінансової стабільності, що дозволяє забезпечувати достатній за-

пас стійкості та мінімізувати вплив руйнівних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища [1, С.179]. Внаслідок транснаціоналізації банківської діяльності та міжнародної фінансової консолідації кількість таких фінансових установ стрімко зростала [2, С.44].

Варто зазначити, що проблема системно важливих фінансових інститутів була порушена ще в 1984 році американським конгломератом С. МакКінні, який вперше ввів розмовний термін «too big to fail» (занадто великий, щоб збанкрутувати»). Першим великим банком, що отримав такий статус був Continental Illinois [3, С.16]. Як зазначають І. Краснова та В. Лавренюк «на той час це питання не набуло сучасної гостроти, проте посприяло фундаментальним зрушенням у плані наукового дослідження місця та ролі системно важливих банків» [4, С.18].

В науковій літературі використовують різні поняття для визначення фінансових установ, що відіграють ключову роль у забезпеченні стійкості всієї фінансової системи. Серед таких понять найчастіше зустрічаються наступні: «системно важливі фінансові інститути», «системно значущі фінансові інститути», «системоутворюючі фінансові інститути. При цьому під фінансовими інститутами можуть розуміти різні фінансові організації (банки, банківські групи, страхові компанії), а також інфраструктурні організації фінансового ринку (платіжні системи, центральні контрагенти тощо). Проте найчастіше поняття системно важливих фінансових інститутів відносять саме до банків. Поняття «системно важливий банк» є вузьким та

похідним від поняття «системно важливий фінансовий інститут».

Варто зазначити, що термін «системно важливий фінансовий інститут» («systemically important financial institution») був вперше використаний у 2006 р. у звіті Європейського центрального банку про стабільність фінансових ринків, тоді як введення поняття «системно важливий банк» відбулося після кризи 2008-2009 рр. [5]. Отже, можна говорити, що термін «системно важливий банк» є похідним від «системно важливого фінансового інституту» та в подальшому ці поняття розглядатимуться у комплексному підході.

Виходячи з міжнародних підходів у загальному системно важливими фінансовими інститутами називають найбільші фінансові установи, що мають великий вплив на функціонування всієї фінансової системи.

Термін «системно значимий фінансовий інститут» вживається переважно російськими вченими та зустрічається здебільшого в російськомовній літературі. Так, Е. Сучкова під системно значимим фінансовим інститутом розуміє установу, яка має значний вплив на всю фінансову систему [6, С. 54].

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що поняття «системно важливий фінансовий інститут» та «системно значимий фінансовий інститут» є подібними за сутністю, мають однакові характерні ознаки, а особливості їх вживання пов'язані із специфікою перекладу.

Деякі вчені для характеристики фінансових інститутів, що мають великий вплив на фінансову систему, використовують поняття «системо утво-

рюючі фінансові інститути». На нашу думку, цей термін не є коректним для визначення фінансово важливих фінансових інститутів. Етимологія терміну «системно утворюючий фінансовий інститут» вказує на ключову роль такої установи, її обов'язковий характер для існування системи як такої. Відповідно до цього банкрутство таких установ є неможливим, оскільки будучи основою системи, неодмінно призведе до її краху.

На підставі аналізу і порівняння різних термінів, що характеризують фінансові установи, які здатні мати істотний вплив на фінансову систему, можна дійти висновку, що вчені часто ототожнюють поняття «системно важливий фінансовий інститут», «системно значимий фінансовий інститут» та «системо утворюючий фінансовий інститут». На нашу думку, таке ототожнення є некоректним, оскільки ці поняття мають принципово різні значення.

Проаналізувавши визначення різних авторів, можна сказати, що дискусії про сутність системно важливих банків виходять з трьох напрямків: їх здатності впливати на фінансову систему, відповідності комплексу ознак системної важливості та синтезу здатності впливати на фінансову систему та наявності ознак системної важливості. Варто відзначити, що визначення сутності таких установ завжди відбувається з урахуванням системного ризику.

Згідно з першим підходом системно важливі банки розглядають через їх здатність впливати на фінансову систему. Тобто такі банки розглядаються через призму їх системної важливості,

при чому остання визначається наслідками діяльності таких банків.

Як зазначає аналітик Deutsche Bank Research К. Вайстроффер «якщо розглядати системно важливі фінансові інститути, то з одного боку, - це установи, недостатнє регулювання яких може викликати масштабну та затяжну кризу, а з іншого боку, - це установи, діяльність яких має вирішальне значення для нормального функціонування фінансової системи та реального сектору економіки в розрізі створення суспільного блага» [7, С.3]. Тобто діяльність системно важливих банків може мати як негативний (при їх банкрутстві), так і позитивний вплив (при нормальному функціонуванні такі установи виступають певним «фундаментом» для забезпечення фінансової безпеки всієї системи).

Варто зазначити, що більшість вчених акцентує увагу саме на негативному впливі на систему у разі банкрутства системно важливого банку чи порушення його діяльності. Так, Я. Анвар під системно важливим банком розуміє банк, банкрутство чи його проблемний стан якого можуть спричинити фінансову кризу при прямій дії або слугувати спусковим механізмом для поширення шоків [8, С.1].

Важко не погодитись із думкою А. Альшиної, яка вказує на те, що визначення системно важливих фінансових інститутів дозволяє виявити так звані «сегменти напруги» на фінансовому ринку, внаслідок чого можна запобігти породженню фінансової кризи [9, С.34]. На думку вченої, такі установи є осередками потенційного ризику для фінансового сектору, тому вони

мають бути об'єктами постійного нагляду з боку регулятора.

Отже, ситуація на фінансовому ринку значною мірою залежить від стану системно важливих банків, тобто такі установи обов'язково відповідають ознаці здатності впливати на систему. При цьому, на нашу думку, їх стабільне функціонування забезпечує стійкість системи, будь-які зміни в діяльності таких установ призводять до дисбалансу в роботі інших установ, що працюють на банківському ринку, а банкрутство системно важливих банків обов'язково призведе до поширення шоків на ринку та підриву фінансової безпеки всього сектору.

Таким чином, поняття «системно важливий банк» пов'язане із поняттям системного ризику (systemic risk). Сам термін «системний ризик» відносно новий: перша згадка в назві наукової роботи в галузі економіки та фінансів відбулася лише в 1994 р. [10, С.25]. Причому найчастіше це поняття використовується без однозначного визначення. Пояснюється це тим, що термін не є результатом економічних досліджень, він запозичений менеджерами комерційних банків зі сфери політичних відносин. Зазвичай, під системним ризиком зазвичай розуміють ризик одночасного або послідовного банкрутства декількох фінансових установ, що призводить до настання фінансової кризи.

Зв'язок між системним ризиком та системно важливим банком розглядається вченими за двома підходами.

Відповідно до першого підходу до уваги береться системна подія та участь в ній конкретного системно важливого банку. При такому підході

відбувається оцінка первісного системного ризику, що пов'язаний із виникненням шоку в банківській системі, та його подальше розподілення між учасниками ринку. В якості основних факторів, які зазвичай розглядаються як істотні, що впливають на системний ризик, виділяють: шоки ліквідності, проблеми ефективності, вплив обмінного курсу, валютні диспропорції національних економік, взаємопов'язаність фінансових інститутів у фінансовій системі та ін. [11, С.107-109]. Як зазначають Н. Шульга та С. Колодізева «якщо втрати внаслідок реалізованого системного ризику будь-якої конкретної установи занадто великі порівняно із загальними втратами, то така установа буде розглядатися як системно важлива» [12, С.88].

Інший підхід пов'язаний із генерацією системного ризику системно важливими установами через вклад окремого банку в загальносистемний ризик.

Відомі західні фахівці в області банківських ризиків Д. Кауфман і К. Скотт визначають системний ризик як ризик або ймовірність збою всієї системи в зв'язку з виниклою недієздатністю її окремих частин або компонентів [13]. Ю. Євлахова вважає, що системний ризик – це ризик, що властивий системі в цілому, як сукупності об'єктів і процесів, які називаються елементами, взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою [14, С.37]. Тобто системні ризики виникають із взаємозв'язку елементів системи і поширюються на всю систему.

В якості причин виникнення системних ризиків Я. Міркін називає «ефект зараження» та «ефект доміно»,

що відбувається внаслідок концентрації та взаємозалежності фінансових установ [15]. Такі ефекти пов'язані із поширенням труднощів одного фінансового інституту, ринку чи системи на інші. Зокрема, вчені Г. Шелдон та М. Майер розглядають банківську систему як мережу, пов'язану через міжбанківське кредитування і визначають ймовірність того, що банкрутство одного банку спричинить ланцюгову реакцію в інших банках, пов'язаних через міжбанківські кредити. Чим більша така вірогідність, тим більша системна важливість банку [16, С.5].

Ф. Х. Кіндт говорить про те, що системний ризик притаманний лише системно важливим фінансовим інститутам [17]. Таким чином, на думку вченого, тільки системно важливі банки є генераторами системного ризику.

Цей підхід також покладено в основу визначення, що надає Національний банк України, відповідно до якого, системно важливий банк – це банк, банкрутство або неналежне функціонування якого може призвести до появи системних ризиків [26].

Виходячи з розглянутих положень, зазначимо, що сутність системно важливих банків доцільно розглядати через призму поняття «системний ризик», оскільки установа, що є носієм та джерелом системного ризику може вважатися системно важливою.

Отже, науковцями в основу поняття системно важливих банків закладено їх здатність генерувати системний ризик та можливість мати значний вплив на фінансову стабільність всього сектора. Проте, на наш погляд, цей підхід не є достатнім для розкриття сутності

системно важливих банків, оскільки не розкриває причин такого впливу.

З огляду на це необхідним вбачається детальне розкриття основних характеристик системно важливих банків. У сучасній зарубіжній літературі зустрічаються різні тлумачення таких установ. Часто їх називають «занадто великими, щоб збанкрутувати» (“too big to fail”, “too big to unwind”, “too big to liquidate”), «занадто важливими, щоб збанкрутувати» (“too important to fail”), «занадто системними, щоб збанкрутувати» (“too systemic to fail”) тощо відповідно до факторів їх системної важливості та причин надання їм державної підтримки.

В багатьох дослідженнях ключовою ознакою системно важливого банку вважають розмір його діяльності. Так, К. Джоу визначає системно важливий банк як такий фінансовий інститут, розмір якого, зазвичай, представлений обсягом його активів, і досягає таких розмірів, що він стає невід’ємною частиною функціонування фінансового ринку, його вихід із такого ринку може спричинити загальний крах [18]. Проте це визначення акцентує увагу лише на одному критерію, що характеризує величину банку, – розмірі активів, при цьому ігноруючи всі інші, такі як розмір капіталу, обсяг операцій тощо.

Часто під величиною діяльності системно важливих банків також розглядають таку ознаку, як ринкова вага. К. Джоу про поняття «too big to fail» також говорив, що це фінансовий інститут, який володіє значною долею ринку та має таку кількість економічних зв’язків, що його банкрутство матиме катастрофічні наслідки для світової

економіки та/або для економіки окремої країни [18]. При цьому вчений зосереджує увагу не тільки на розмірі установи, а зміщує акцент на долю ринку та взаємопов’язаність (“too interconnected to fail”).

Деякі вчені серед інших ознак системно важливих банків виділяють системність («to systemic to fail») та важливість («too important to fail»).

На думку Е. Раджан, системність банку пов’язана із широкою диверсифікацією активів банку. Він зазначає, що банк можна назвати системно важливим, якщо його активи є диверсифікованими, тобто розподіленими на фінансовому ринку між великою кількістю інших установ, з метою мінімізації ризику [19]. Для зниження ризику шляхом диверсифікації банк такої категорії бере участь у великій кількості угод та інвестиційних проектів, таким чином провокуючи ефект «зараження».

На нашу думку, визначення ознак системності та важливості дублюють значення ознаки взаємопов’язаності, де в основі лежить твердження про можливість поширення ризику «зараження» системно важливими банками. Тому виділення окремо ознак системності та важливості вважаємо недоцільним.

Дж. Ротман зазначає, що ефект зараження справедливий також для невеликих банків, оскільки навіть невелика установа може викликати кризу, якщо вона має тісні фінансові зв’язки з іншими установами. На думку вченого, «якщо один з таких банків спотикається, наслідки поширюються в багатьох напрямках, а якщо багато з них спіткнуться одночасно, може ви-

никнути криза» [20]. Таким чином, вчений розглядає системно важливі банки з позиції кількісної ознаки – «занадто багато, щоб збанкрутувати» («too many to fail»).

Механізм характеристики «занадто багато, щоб збанкрутувати» паралельно розкривають у своїх працях В. Ачарія [21], а також Т. Адріан та М. Бруннермаєр [22]. Так, на думку вчених, банки мають стимули для вибору співвідносних стратегій (як правило, під цим розуміють інвестування в активи з високим рівнем прибутковості). Це призводить до надмірного прийняття ризику щодо конкретних факторів, що створює негативні зовнішні ефекти і є загрозою для стабільності фінансової системи. У певному сенсі, вибираючи подібні ризикові бізнес-моделі, банки створюють «ефект приналежності до натовпу» («systemic as part of a herd»), тим самим стають системно важливими.

Ряд вчених вказують на необхідність оцінки ступеня диверсифікації фінансової установи. Це твердження лежить в основі наступної ознаки системно важливих банків – ступеня складності («too complex to fail»), що може проявлятися у розрізі здійснюваних операцій (обсяг та складність операцій, масштаб надання послуг), взаємозв'язків з іншими учасниками (складність взаємопов'язаності), розгалуженої мережі філій (мережева складність) та інше. Як зазначає Б. Бернанке, фінансовий інститут, який має складну структуру власності, розподілену на фінансовому ринку між значною кількістю інших фінансових інститутів системи, який у випадку банкрутства/виходу з ринку може спрово-

кувати негативні наслідки для системи та економіки, можна вважати системно важливим [23]. Таким чином, вчений робить акцент на складності структури власності банку, при цьому небезпека вбачається у створенні конфлікту інтересів між власниками такої установи.

Також розповсюдженим є використання ознаки складності заміни («too substitution to fail»). Як зазначає Н. Приказюк, ця ознака характеризує системно важливі фінансові інститути як такі, без яких функціонування фінансової системи значно ускладнюється, а відновлення рівноваги системи є досить тривалим [24, С.25]. Взаємозамінність системно важливого банку визначається його унікальністю, що може проявлятися також набором послуг, що надає така установа, в результаті чого виявляється наскільки сильний є вплив банку на систему і чи може остання функціонувати у разі його банкрутства.

Розглядаючи сутність системно важливих банків необхідним є вивчення цього питання в комплексі. Тому до таких інститутів можуть бути віднесені установи, що мають значний вплив на інших учасників системи та на систему загалом (а іноді і на реальний сектор економіки), насамперед, через відношення до системного ризику, та відповідають хоча б одній ознаці системної важливості. На нашу думку, вдалим є визначення С. Тозара та Б. Швандта, які під системно важливим фінансовим інститутом розуміють установу, яка через свій розмір, складність, взаємопов'язаність є джерелом підвищення системного ризику, що в свою чергу, уможливорює впливати на

стан фінансової системи, а через неї, і на всю економіку [25, С.2].

На основі розглянутих підходів та власного бачення пропонуємо наступ-

не узагальнення характерних ознак системної важливості банків (рис.1).

Рис.1. Характерні ознаки системно важливого банку

Джерело: складено автором на основі [18] – [25] та власних напрацювань

В свою чергу, на підставі узагальнення та порівняння різних позицій щодо розуміння сутності системно важливого банку, ми пропонуємо власне визначення його поняття. Так, під системно важливим банком ми розглядаємо установу, для якої притаманний комплекс характеристик, що відповідають критеріям системної важливості, має здатність генерувати системний ризик, через що значно впливає на функціонування інших фінансових інститутів та в разі будь-яких структурних змін може спровокувати дестабілізацію всієї фінансової системи, а в деяких випадках, і реального сектору економіки.

Висновки. В статті було розглянуто сутність поняття «системно важливий банк», «системно значущий фінансовий інститут» та «системоутворюючий фінансовий інститут». Також проаналізовано характерні ознаки системно важливого банку, які можна класифікувати за наступними підходами: розмір, ринкова вага, ступінь складності, взаємопов'язаність, тощо.

Таким чином, різні підходи до трактування системно важливих банків вимагають упорядкування їх потягнїного апарату, що, в свою чергу, дозволить підтримувати стабільність свієї банківської системи.

Список використаної літератури

1. Таштамиров М. Р., Вараев А. А. Системно значимые банки: современное состояние и угроза системного риска. Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. 2018. №2(60). С.178-183.
2. Стегнієнко М.О. Особливості підходів до ідентифікації системно важливих банків. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2015. Вип. 2. С. 42-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2015_2_8.
3. Лавренюк В. Системно важливі банки та їх вплив на стабільність банківської системи: дис..канд. екон. наук : 08.00.08 . КНТЕУ. Київ, 2016. 280 с.
4. Краснова І., Лавренюк В. Сутність та критерії ідентифікації системно важливих банків. Вісник Національного банку України. 2015. № 5. С. 18-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2015_5_9.
5. Кузнєцова Л. В. Вплив фінансової глобалізації, інтернаціоналізації та інтеграції на розвиток банківської системи України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2007. Вип. 606. С. 294–300.
6. Сучкова Е. О. Об идентификации системно значимых банков на национальном уровне. Деньги и кредит. №4. 2017. С. 54-61.
7. Weistroffer C. Identifying Systemically Important Financial Institutions (SIFIs). Deutsche Bank Research. 2011. №11. URL: https://econpapers.repec.org/paper/esswpaper/id_3a4383.htm.
8. Anwar Y. Managing Systemically Important Financial Institutions (SIFIs). The second meeting of the Financial Stability Board (FSB) Regional Consultative Group for Asia. Kuala Lumpur. 2012. URL: <https://www.bis.org/review/r120615k.pdf>.
9. Алешина А., Гургенидзе В. Системно значимые финансовые институты и их влияние на системный риск в банковской сфере. Общество и экономика. 2016. №9. С. 33-50.
10. Власенко М. Системный риск банковского сектора: подходы к анализу и оценке. Банкаускі веснік. 2012. № 4. С.12–16. URL: <http://www.nbrb.by/bv/articles/8931.pdf>.
11. Манаев В. Измерение системного риска. Риск-менеджмент в кредитной организации. 2013. № 3. С. 105–110. URL: <http://future banking.ru/reglamentbank/article/1428>

12. Шульга Н., Колодізева С. Ідентифікація системно важливих банків. Вісник КНТЕУ. 2016. №5. С.82-98.
13. Kaufman, G., Scott, K. What is Systemic Risk, and do Bank Regulators Retard or Contribute to it?. URL: http://www.independent.org/pdf/tir/tir_07_3_scott.pdf
14. Евлахова Ю.С. Снижение системных рисков на финансовом рынке: новые подходы в регулировании. Финансы и кредит. 2010. № 16 (400). С. 35-40.
15. Миркин Я.М. Мониторинг системного риска в Российской Федерации на финансовых рынках. Аналитический доклад. 2011. URL: http://www.mirkin.ru/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=124&Itemid=247
16. Sheldon G. & Maurer M. Interbank lending and systemic risk: An empirical analysis for Switzerland. Swiss Journal of Economics and Statistics. URL: <http://www.sjes.ch/papers/1998-IV-20.pdf>
17. Xin H., Zhou H. & Zhu H. A Framework for Assessing the Systemic Risk of Major Financial Institutions. Working Papers 281. April 2009. URL: <http://www.bis.org/publ/work281.htm>.
18. Zhou C. Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systemic Importance of Financial Institutions. International Journal of Central Banking. URL: <https://www.ijcb.org/journal/ijcb10q4a10.pdf>
19. Rajan E. & Raghuram G. Too Systemic to Fail: Consequences? Causes? And Potential Remedies. Gleacher Distinguished Service Professor of Finance at the University of Chicago's Booth School of Business to the Senate Banking Committee Hearing. May 6th 2009. URL: <http://www.bis.org/events/conf090625/rajanpaper1.pdf>
20. Rothman J. Too Connected to Fail. The Boston Globe. URL: http://archive.boston.com/bostonglobe/ideas/brainiac/2012/08/too_connected_t.html
21. Acharya V. & Yorulmazer T. Too Many to Fail. Bank of England Working Paper. 2007. Vol. 16, Issue 1. URL: https://econpapers.repec.org/article/eejfinin/v_3a16_3ay_3a2007_3ai_3a1_3ap_3a1-31.htm.
22. Adrian T. & Brunnermeier M. CoVaR. Federal Reserve Bank of New York Staff Reports. 2014. URL: https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr348.pdf.
23. Bernanke B. Financial reform to address systemic risk. federalreserve.gov. URL: <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke/20090310a.htm>

24. Приказюк Н. Компоративізм понять «системно важливі» та «системно утворюючі фінансові інститути». Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. №5 (194). С. 22-29.
25. Tosar S. & Schwandt B. Has 'Too Big To Fail' Been Solved? Journal of Risk and Financial Management. 2019. Vol.12. pp. 1-14. URL: https://www.researchgate.net/publication/330813288_Has_'Too_Big_To_Fail'_Been_Solved_A_Longitudinal_Analysis_of_Major_US_Banks.
26. Національний банк України: офіційний сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua/>.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.183575](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.183575)

JEL Classification G01, G21, G38

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINING THE ESSENCE OF SYSTEMICALLY IMPORTANT BANKS

LYTVYENENKO Olesia

PhD student, Banking University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2891-7625>

e-mail: olesia.lytvynenko@gmail.com

Abstract. *The article deals with various scientific approaches to the interpretation of the concepts of “systemically significant financial institution” and “systemically significant bank”. The difference between the concepts of “systemically important financial institution”, “systemically significant financial institution” and “system-forming financial institution” is given. The concepts of systemic risk and systemic importance of the bank are considered. The author presents the interpretation of the concept of “systemically significant bank” considering its main characteristics.*

Key words: *systemically important financial institution, systemically important bank, systemic risk, systemic importance.*

Recent financial crises and financial threats around the world have shown a high level of concentration and consolidation in the banking market and, as a consequence, dependence of the banking sector on the stability of systemically important institutions. In many cases, the accumulation of imbalances and risks are the results of the activities of systemically important banks, which can be threats for stability of the entire banking system and the economy as well. Significant activities of systemically important banks provoke problems in ensuring economic competition and stability in the banking market. Therefore it is particularly relevant to explore the activities of such institutions, especially in the context of the theoretical background and conceptual apparatus. Thus the purpose of the article is to estimate the impact of systemically important banks of the banking system and real economy and to determine and

develop the theoretical basis of the essence of systemically important banks.

The study found that discussions about the essence of systemically important banks has three approaches: as ability of such institutions to influence the financial system, as the relevance of a set of features of systemic importance, and the synthesis of the ability to influence the financial system and the features of systemic importance. All presented approaches are based on systemic risk, as the institution that is the source of systemic risk can be considered as systemically important. That is why the essence of systemic risk is also determined by author. The article deals with the reasons of such impact of systemically important banks to the banking system and the financial system overall. Thus, the features of the systemically important banks, such as size of activity, complexity, importance, strategies of activity, interconnection, substitution

uniqueness of activity etc., are given. As a result of the study the author's interpretation of the concept of "systemically important bank" is given considering the disclosure of its main characteristics and its affiliation to systemic risk.

References

1. Tashtamirov, M. R. & Varaev, A. A. (2018). Sistemno znachimye banki: sovremennoe sostoyanie i ugroza sistemnogo riska [Systemically important banks: current status and the threat of systemic risk]. *Uchenyye zapiski Krymskogo inzhenerno-pedagogicheskogo universiteta – Scientific Notes of the Crimean Engineering and Pedagogical University*, 2(60), 178-183 [in Russian].
2. Stegnienko, M.O. (2015). Osoblyvosti pidkhodiv do identyfikatsiyi systemno vazhlyvykh bankiv [Approaches to systemically important banks identification]. *Finansovo-kredytna diyalnist: problemy teorii ta praktyky - Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 2, 42-50. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2015_2_8 [in Ukrainian].
3. Lavrenyuk, V. V. (2016). *Systemno vazhlyvi banky ta yikh vplyv na stabilnist bankivskoyi systemy* [Systemically important banks and their impact on the stability of the banking system]. Candidate's thesis. KNTEU: Kyiv [in Ukrainian].
4. Krasnova, I. & Lavrenyuk, V. (2015). Sutnist ta kryteriyi identyfikatsiyi systemno vazhlyvykh bankiv [The essence and criteria for identification of systemically important banks]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrayiny – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 5, 18-24. Retrieved from: nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2015_5_9 [in Ukrainian].
5. Kuznetsova, L.V. (2007). Vplyv finansovoyi hlobalizatsiyi, internatsionalizatsiyi ta intehratsiyi na rozvytok bankivskoyi systemy Ukrayiny [The impact of financial globalization, internationalization and integration on the development of the Ukrainian banking system]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 606, 294-300 [in Ukrainian].
6. Suchkova, Ye. O. (2017). Ob identifikatsii sistemno znachimykh bankov na natsional'nom urovne [On the identification of systemically significant banks at the national level]. *Den'gi i kredit – Money and credit*, 4, 54-61 [in Russian].
7. Weistroffer, C. (2011). Identifying Systemically Important Financial Institutions (SIFIs). *Deutsche Bank Research*, 11. Retrieved from:

8. Anwar, Y. (2012). Managing Systemically Important Financial Institutions (SIFIs). The second meeting of the Financial Stability Board (FSB) Regional Consultative Group for Asia. Kuala Lumpur. Retrieved from: <https://www.bis.org/review/r120615k.pdf> [in English].
9. Aleshina, A. & Gurgenzidze, V. (2016). Sistemno znachimyye finansovyye instituty i ikh vliyaniye na sistemnyy risk v bankovskoy sfere [Systemically significant financial institutions and their impact on systemic risk in the banking sector]. *Obshchestvo i ekonomika – Society and Economics*, 9, 33-50 [in Russian].
10. Vlasenko, M. (2012). Sistemnyy risk bankovskogo sektora: podkhody k analizu i otsenke [Systemic risk of the banking sector: approaches to analysis and assessment]. *Bankayski viesnik – Bulletin of Banking*, 4, 12-16. Retrieved from: <http://www.nbrb.by/bv/articles/8931.pdf> [in Russian].
11. Manayev, V. (2013). Izmereniye sistemnogo riska [Measurement of systemic risk]. *Risk-menedzhment v kreditnoy organizatsii – Risk Management in a Credit Organization*, 3, 105-110. Retrieved from: <http://futurebanking.ru/reglamentbank/article/1428> [in Russian].
12. Shulga, N. & Kolodizieva, S. (2016). Identyfikatsiya systemno vazhlyvykh bankiv [Identification of systemically important banks]. *Visnyk KNTEU – KNTEU Bulletin*, 5, 82-98 [in Ukrainian].
13. Kaufman, G. & Scott, K. (2003). What is Systemic Risk, and do Bank Regulators Retard or Contribute to it? independent.org. Retrieved from: http://www.independent.org/pdf/tir/tir_07_3_scott.pdf [in English].
14. Yevlakhova, Yu.S. (2010). Snizheniye sistemnykh riskov na finansovom rynke: novyye podkhody v regulirovanii [Reducing systemic risks in the financial market: new regulatory approaches]. *Finansy i kredit – Finance and Credit*, 16(400), 35-40 [in Russian].
15. Mirkin, Ya.M. (2011). Monitoring sistemnogo riska v Rossiyskoy Federatsii na finansovykh rynkakh [Monitoring systemic risk in the Russian Federation in financial markets]. mirkin.ru. Retrieved from: http://www.mirkin.ru/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=124&Itemid=247 [in Russian].
16. Sheldon, G. & Maurer, M. Interbank lending and systemic risk: An empirical analysis for Switzerland. *Swiss Journal of Economics and Statistics*. Retrieved from: <http://www.sjes.ch/papers/1998-IV-20.pdf> [in English].

17. Xin, H., Zhou, H. & Zhu, H. A. (2019). Framework for Assessing the Systemic Risk of Major Financial Institutions. Working Papers 281. Retrieved from: <http://www.bis.org/publ/work281.htm> [in English].
18. Zhou, C. (2010). Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systemic Importance of Financial Institutions. *International Journal of Central Banking*. Retrieved from: <https://www.ijcb.org/journal/ijcb10q4a10.pdf> [in English].
19. Rajan, E. & Raghuram, G. (2009). Too Systemic to Fail: Consequences? Causes? And Potencial Remedies. Gleacher Distinguished Service Professor of Finance at the University of Chicago's Booth School of Business to the Senate Banking Committee Hearing. Retrieved from: <http://www.bis.org/events/conf090625/rajanpaper1.pdf> [in English].
20. Rothman, J. (2012). Too Connected to Fail. *The Boston Globe*. Retrieved from: http://archive.boston.com/bostonglobe/ideas/2012/08/too_connected_t.html [in English].
21. Acharya, V. & Yorulmazer, T. (2007). Too Many to Fail. *Bank of England Working Paper*, Vol. 16, Issue 1. Retrieved from: https://econpapers.repec.org/article/eeefin/v_3a16_3ay_3a2007_3ai_3a1_3ap_3a1-31.htm [in English].
22. Adrian, T. & Brunnermeier, M. (2014). CoVaR. Federal Reserve Bank of New York Staff Reports. Retrieved from: https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr348.pdf [in English].
23. Bernanke, B. (2009). Financial reform to address systemic risk. *federalreserve.gov*. Retrieved from: <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke/20090310a.htm> [in English].
24. Prykazyuk, N. (2017). Komporatyvizm ponyat' «systemno vazhlyvi» ta «systemno utvoryuyuchi finansovi instytuty» [Comparativism of the concepts of "systemically important" and "systemically forming financial institutions"]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 5 (194), 22-29 [in Ukrainian].
25. Tosar, S. & Schwandt, B. (2019). Has 'Too Big To Fail' Been Solved? *Journal of Risk and Financial Management*, 12, 1-14. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/330813288_Has_'Too_Big_To_Fail'_Been_Solved_A_Longitudinal_Analysis_of_Major_US_Banks [in English].
26. National Bank of Ukraine: official web-site. Retrieved from: <https://www.bank.gov.ua/>.

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

ТКАЧЕНКО Вікторія Вікторівна

к.е.н., ст.викладач кафедри менеджменту

Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2924-4012>

e-mail: viktoriyatk@gmail.com

Анотація. Розглянуто сутність поняття «економічний механізм використання природних ресурсів»; узагальнено його завдання, принципи та структуру; розглянуто особливості його елементів. Досліджено та проаналізовано роль та вплив економічного механізму на управління процесом використання природних ресурсів.

Ключові слова: економічний механізм використання природних ресурсів, природні ресурси, управління природними ресурсами.

Постановка проблеми. Однією з найбільших гострих і складних проблем на сьогодні постає раціональне використання, відтворення та охорона природних ресурсів від забруднення, деградації та виснаження.

В процесі соціально-економічного розвитку країни виникає необхідність пошуку нових якісних підходів до вирішення проблем охорони навколишнього середовища й раціонального використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, екологізації виробництва, підвищення родючості ґрунтів, зменшення забруднення водних і повітряних ресурсів, збереження й відновлення лісових ресурсів.

Аннотация. Рассмотрено суть понятия «экономический механизм использования природных ресурсов»; обобщено его задачи, принципы и структуру; рассмотрены особенности его элементов. Исследована и проанализирована роль и влияние экономического механизма на управление процессом использования природных ресурсов.

Ключевые слова: экономический механизм использования природных ресурсов, природные ресурсы, управление природными ресурсами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам раціонального використання природних ресурсів присвячені роботи Л. Абалкіна, А. Аксененко, Т. Беня, І. Булеєва, Б. Буркинського, О. Василика, В. Голяна, Р. Дубаса, Я. Коваля, В. Міщенко, Л. Мельника, В. Степанова, А. Турило, А. Шеремет, М. Чумаченко, С. Харичкова, М. Хвесик та ін.

Мета статті. Метою статті є визначення необхідності та удосконалення економічного механізму як ефективного інструменту раціонального управління процесом використання природних ресурсів.

Виклад основних результатів. Реформування економічних відносин в

аграрній сфері неможливе без відтворення природних ресурсів, що потребує удосконалення нормативно-правового забезпечення, економічних інструментів та методів, інформаційного забезпечення для підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств з урахуванням екологічних аспектів.

Розвиток суспільних відносин та удосконалення знарядь праці стали причиною більш інтенсивного використання природних ресурсів, особливо в сільському господарстві. Задоволення людських потреб вимагає залучення все більших обсягів природних багатств у виробничий процес, супроводжується нераціональним і виснажливим їх використанням, підвищеними нормами скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище, що має негативний відбиток на життя та здоров'я людей.

Використання природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві характеризуються розвитком продуктивних сил, зростанням обсягів їх використання, особливо землі, й темпами забруднення навколишнього середовища, погіршенням здоров'я працездатного населення, зниження продуктивності праці.

Соціально-економічне зростання обумовлюється наступним:

- збільшенням обсягів залучення природних ресурсів у сільськогосподарське виробництво без зміни ефективності їх використання;

- збільшенням обсягів залучення природних ресурсів у сільськогосподарське виробництво з підвищенням ефективності їх використання;

- підвищенням ефективності використання природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві без нарощування їх обсягів.

Перспективним напрямом економічного зростання є третій – інтенсивне зростання. Перший напрям – класично екстенсивний є найбільш виснажливим для природних ресурсів, але на сьогодні переважає другий – перехідний.

Треба зазначити, що повний перехід на інтенсивний напрям розвитку потребує значних змін в економічному механізмі використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, запровадження прогресивних відносин на конкурентних засадах з обов'язковим урахуванням природоємності.

Нераціональне використання природних ресурсів, особливо в сільському господарстві, «веде до їх виснаження; погіршення якісних характеристик у результаті експлуатації. Відбувається зниження родючості земель, деградація і знищення лісів, порушення режиму водних систем та їх забруднення, трансформація рельєфу» [43, с.50].

Невідповідність темпів економічного розвитку вимогам екологічної безпеки, пріоритетність природомістких галузей, висока питома вага ресурсо- і енергомістких застарілих технологій в сільському господарстві, сировинна орієнтація експорту, а також низький рівень екологічної культури і споживання ведуть до поглиблення кризових явищ в економіці, погіршення стану навколишнього середовища.

«Сучасний тип еколого-економічного розвитку визначається як тех-

ногенний, що базується на використанні штучних засобів сільськогосподарського виробництва, створених без урахування економічних обмежень» [1, с.135]. «Технократична концепція національного сільського господарства, яка ґрунтується на кількісному нарощуванні технічних, агрохімічних факторів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, на застосуванні індустріальних технологій і максимальному залученні їх до використання природних ресурсів, не забезпечила адекватного підвищення його ефективності. Дана концепція зумовила надмірні негативні антропогенні навантаження на природу, підірвала відновлювальні й саморегулюючі її можливості останньої» [2, с.7]. При цьому «завдається економічний збиток, що є вартісною оцінкою деградації природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища під впливом антропогенних факторів. Такий тип розвитку направлений на боротьбу з негативними екологічними наслідками економічного розвитку, а не з причинами їх виникнення» [3, с.41].

Одним з напрямів подолання еколого-економічної кризи є побудова таких економічних відносин в суспільстві, які б сприяли змінам в структурі сільськогосподарського виробництва через запровадження ресурсозберігаючих, маловідходних, екологічно чистих технологій та модернізації сільськогосподарської техніки.

Позитивні зміни в економіці можуть бути досягнуті шляхом запровадження ефективної політики щодо подальшого розвитку сільського господарства і сільськогосподарських підприємств в цілому. До засобів втілення такої по-

літики можна віднести інвестиційну діяльність, систему економічних стимулів з боку держави (пільгове оподаткування, кредитування, субсидування), удосконалення правової бази.

Економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є ефективним способом регулювання ресурсокористування в аграрній сфері, розвиток якого полягає у відшкодуванні збитків при техногенних природних катастрофах, проведенні їх оцінки; запобіганні збитків; забезпеченні правового та економічного захисту виробничої діяльності; підвищенні відповідальності за підвищення ризику.

На думку Мельника Л.Г., «економічний механізм – це сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою яких реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони та здійснюється погодження і корегування суспільних, групових і приватних інтересів» [4, с.458].

Тархов П.В. під економічним механізмом використання природних ресурсів розуміє сукупність форм та методів регулювання (регламентації) сільськогосподарського виробництва шляхом одночасного використання ринково орієнтованих адміністративних, економічних і соціальних методів управління [5, с.78].

Голян В.А. [6, с.6] розглядає економічний механізм використання природних ресурсів як «сукупність форм, методів та способів регулювання використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища». Дубас Р.Г. [1, с.363] вважає, що економічний механізм ви-

користання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є сукупністю взаємопов'язаних методів і важелів, «орієнтованих на раціоналізацію використання природних ресурсів і охорону навколишнього середовища при розширенні масштабів їх використання або орієнтація на стабілізацію і скорочення масштабів використання природних благ».

Ми вважаємо, що економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами – це система взаємопов'язаних інструментів і важелів, спрямованих на встановлення ефективної експлуатації природних ресурсів з урахуванням оптимального їх використання та відтворення.

Нині виділяють такі типи економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами:

- спрямований на ліквідацію негативних екологічних наслідків, а не на причини виникнення екологічних змін, який має незначний вплив на темпи та масштаби розвитку галузей сільського господарства, майже не стримуючи їх діяльності;

- стимулюючий розвиток екологізбалансованих та природоохоронних підприємств в аграрній сфері, який сприяє підвищенню сільськогосподарського виробництва на базі нових технологій, дозволяє покращити використання та охорону природних ресурсів (наприклад, розвиток біологічного землеробства);

- не сприяє розвитку сільськогосподарських підприємств у напрямку розширення їх природного базису, перед-

бачаючи економне використання природних ресурсів.

Треба зазначити, що жоден з типів економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами не існує у чистому вигляді.

Пропонуємо виділити такі основні елементи економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами:

- ціноутворення з урахуванням екологічного фактору;

- економічні інструменти природоохоронної діяльності;

- система фінансування природоохоронних заходів;

- платність використання природних ресурсів;

- екологічне страхування;

- економіко-екологічне регулювання.

У загальному вигляді сучасний економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами можна представити блок-схемою, зображеною на рис.1.

В Україні досить довго існувало поняття “безкоштовності” природних ресурсів або їх мінімальної ціни. Саме у відсутності реальних цін на природні блага і полягає основна проблема використання природних ресурсів, що сприяло нераціональному та безгосподарському їх використанню» [7, с.67].

Платежі підприємств до фондів охорони навколишнього середовища не в повній мірі сприяють раціональному використанню природних ресурсів.

Складовими ціни на природні ресурси є ціни на сировину, матеріали,

енергію; платежі за право користування землею, водою, лісом та іншими природними ресурсами; платежі за використання асиміляційного потенці-

алу екосистем (за забруднення); орендна плата за використання основних фондів, у тому числі природоохоронного призначення.

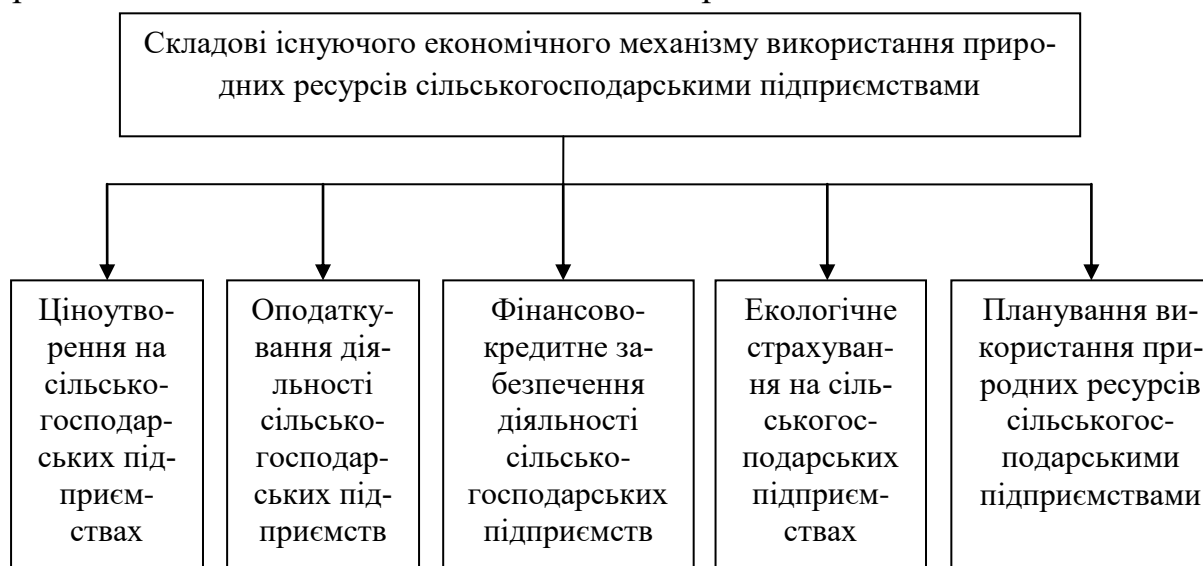

Рис.1 Блок-схема складових існуючого економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами

Джерело: узагальнено автором

Більшість науковців схилиються до думки, що реальні ціни природних ресурсів можуть стати ефективним важелем в ринковому механізмі і навпаки, при нераціональному використанні природних ресурсів на сільськогосподарських підприємствах їх облік призведе до погіршення виробничих показників, що прямо відзначиться на фінансових результатах.

Будь-які операції щодо купівлі чи продажу землі пов'язані із встановленням ціни на неї, яка в свою чергу залежить від родючості земельної ділянки, а також її місця розташування. Отже, ціна на землю залежить не від її вартості, а від того доходу, який приносить земля своєму власнику в процесі експлуатації, тобто від ренти, яка ще й слугує ланцюгом поєднання з економічною оцінкою використання земельних ресурсів [8, с.23].

Важливу роль у системі економічних інструментів використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами відіграє податкова політика, яка передбачає стягнення платежів за право користування природними ресурсами (наприклад, за користування земельними ресурсами для сільськогосподарських підприємств встановлюється плата у вигляді земельного податку, або орендної плати); платежів на відтворення та охорону природних благ; компенсаційних платежів за вибуття природних ресурсів з цільового використання чи погіршення їх якості (наприклад, платежі за вилучення з обігу сільськогосподарських земель); платежів за забруднення природного середовища (за викиди в атмосферу забруднюючих речовин від стаціонарних джерел та тра-

нспорту, скиди стічних вод у водні об'єкти, розміщення відходів тощо).

Одним з основних податків, який сплачується в залежності від наявності у платника земельної ділянки є плата за землю.

Плата за землю є прямим податком на володіння або користування земельною ділянкою, який стягується або у вигляді земельного податку, або орендної плати. Орендна плата визначається в залежності від грошової оцінки 1 га певного виду земельної ділянки.

До платників земельного податку належать як юридичні так і фізичні особи, які мають земельну ділянку у власності або користуванні, в тому числі на умовах оренди. Тобто, земельний податок є комбінованим податком відносно його класифікації в залежності від суб'єктів оподаткування.

Розмір плати за землю фактично визначається площею земельної ділянки та грошовою оцінкою 1 га земельної ділянки і не залежить від результатів виробничо-господарської діяльності платника. Розрахунок суми земельного податку здійснюється виходячи із загальної суми податку на поточний рік станом на 1 січня наступного року.

Завданням податкової політики в сфері використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є зниження податкового тиску на них, спрощення податкового обліку та підвищення його прозорості й достовірності, оптимізація строків сплати податків, створення сприятливих умов для аграрних товаровиробників. Зниження податкового тиску частіш за все реалізується через встановлення податкових пільг, які мають надаватися з урахуванням рівня проведення приро-

доохоронних заходів, екологізації виробничої діяльності. Зменшення ставки оподаткування повинно застосовуватися для ресурсозберігаючих та маловідходних технологій. За підвищеною ставкою необхідно оподатковувати діяльність сільськогосподарських підприємств, які використовують шкідливі, озоноруйнуючі препарати, пестициди, енергоємну техніку тощо.

Важливе значення мають “зелені” (екологічні) податкам, які дозволяють зробити вартість сільськогосподарської продукції більш адекватною по відношенню до витрат, а також сприяти компенсації екологічного збитку самим забруднювачем, а не всім суспільством (реалізація принципу “забруднювач платить”).

Сучасна податкова система спрямована на стягнення податків з доходу, доданої вартості та ін. Плата за використання природних ресурсів складає декілька відсотків від доходної частини бюджету, заохочуючи до природо-експлуатуючої діяльності. На нашу думку, доцільною є зміна пропорцій на користь підвищення питомої ваги податків, пов'язаних з використанням природних ресурсів, перш за все, плати за право користування ресурсами, “зелених” податків. Доцільно впровадити податкові стимули в сільському господарстві для заохочення до екологізації діяльності сільськогосподарських підприємств (рис.2).

Вважаємо, що принцип платного використання природних ресурсів повинен реалізовуватися за такими напрямками:

- введення плати за придбання у власність природного ресурсу;

- плата за використання природного ресурсу, за негативний вплив, погіршення його стану.

До заходів удосконалення економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами в сфері оподаткування слід віднести скорочення переліку шкідливих речовин, за які стягуються платежі й підвищити нормативну плату за скиди найшкідливіших з них; закласти в основу розрахунків плати за забруднення залежність між розміром плати й величиною загальних витрат сільськогосподарських підприємств;

не враховувати розмір плати за забруднення навколишнього середовища у собівартості продукції; запровадити порядок стягнення платежів за лімітне та понадлімітне забруднення навколишнього середовища безпосередньо з прибутку сільськогосподарських підприємств; запровадити податкові пільги шляхом врахування в платежах за забруднення коштів, які були спрямовані підприємством на здійснення природоохоронних заходів, запровадження ресурсозберігаючих та маловідходних технологій.

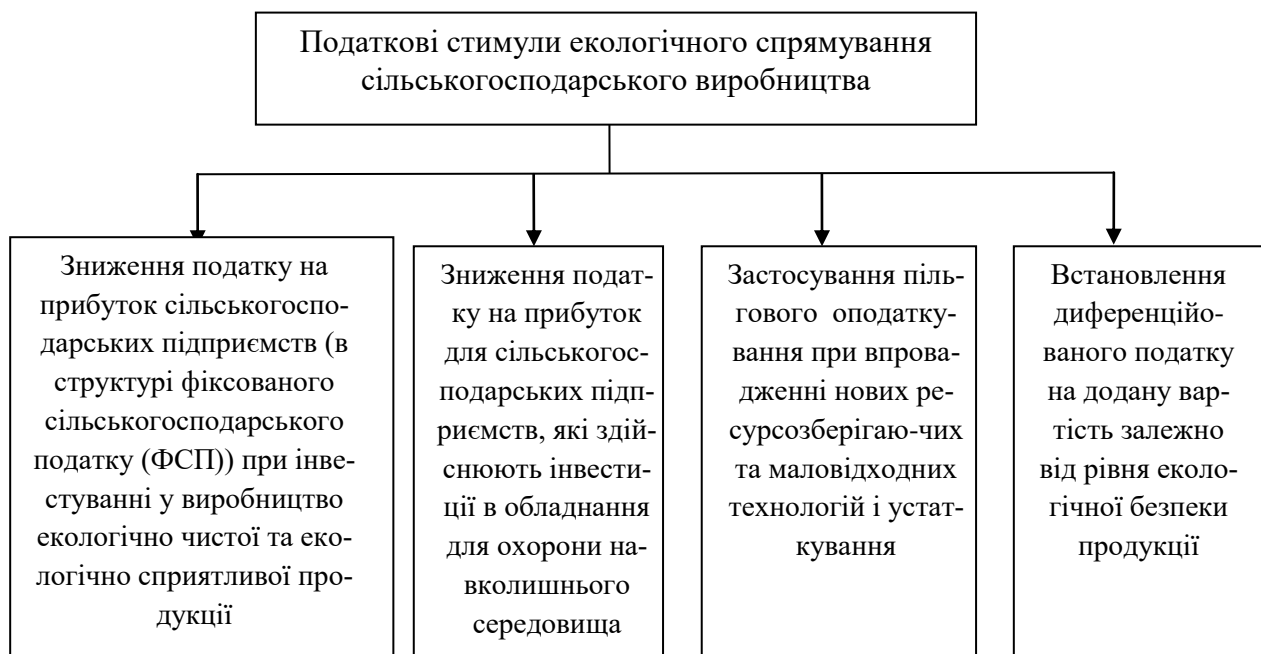

Рис.2. Блок-схема податкових стимулів екологічного спрямування сільськогосподарського виробництва

Джерело: власні розробки автора

Важливе значення в системі платного використання природних ресурсів в сільському господарстві має надаватися штрафам, санкціям за нераціональне використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами та забруднення навколишнього середовища. У випадку вилучення зе-

млі через її нераціональне використання, забруднення повітря чи води понад встановлених нормативів, необхідно застосовувати економічні та правові важелі боротьби з порушниками. Доцільно удосконалити систему штрафних санкцій при порушенні

умов використання природних ресурсів підприємствами.

Діючий економічний механізм не створює передумов для повноцінного фінансування поточних витрат на раціональне використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами та їх відтворення [9, с. 369]. Результативність фінансового забезпечення поточних витрат залежить від повноти та своєчасності сплати зборів за забруднення навколишнього середовища, а також від фінансової спроможності сільськогосподарських підприємств. Нині за забруднення довкілля не компенсують економічний збиток у повній мірі.

Відшкодування збитку передбачає відшкодування шкоди за забруднення навколишнього середовища окремим суб'єктам господарювання, в тому числі й населенню. В даному випадку йдеться не про пряме відшкодування шкоди безпосередньо населенню, а про опосередковане – шляхом проведення компенсаційних заходів (будівництво лікарень тощо). Кошти, які залишились необхідно спрямовувати на природоохоронні програми державного та регіонального значення, збереження та відтворення природних ресурсів, створення об'єктів для утилізації відходів, розвиток нових екологічно орієнтованих технологій тощо. Тоді буде здійснюватися кругообіг цих грошових коштів у сфері сільськогосподарської діяльності.

Суттєвого покращення потребує «система державних субсидій для сільського господарства. Нині вона не в повній мірі сприяє раціональному використанню природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами,

бо спрямована на фінансування виробників неефективної сільськогосподарської техніки, субсидування природоємних проектів, глобальних та нераціональних заходів зі зрошення та осушення земель, закупівлі мінеральних добрив та пестицидів» [10, с. 33].

Недоліком системи фінансування природоохоронних заходів є те, що більша частина інвестицій надходить з Державного бюджету і залежить, як правило, від економічної ситуації в країні, а не від потреб відтворення природних ресурсів. Для поліпшення ситуації пропонуємо залишати державні інвестиції на охорону природи в бюджеті (для фінансування масштабних національних та регіональних програм), а для фінансування поточних витрат – формувати цільові фонди, які ґрунтуються на платежах за забруднення, штрафів за порушення природоохоронного законодавства.

Важлива роль у формуванні ефективного економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами належить державі, бо саме вона встановлює основні напрями, параметри і порядок їх застосування, пріоритетними з яких є охорона і раціональне використання конкретного виду природного ресурсу сільськогосподарськими підприємствами. Одним з найважливіших завдань здійснення державної політики є забезпечення стійких міжнародних зв'язків з іншими країнами у сфері економіки та зарекомендувати себе як стабільну, розвинуту державу.

Висновки. На сучасному етапі в економіці України застосовуються різні типи економічних механізмів ви-

користання природних ресурсів з різним ступенем їх розробки, але доцільно розробити економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Удосконалення потребують

складові існуючих його елементів: оподаткування, страхування, інвестування у інноваційні технології використання природних ресурсів та інші.

Список використаної літератури

1. Дубас Р.Г. Економіка природокористування. К.: «МП Леся». 2007. 448с.
2. Новаковський Л.Я. Соціально-економічні проблеми сучасного землекористування. К.: Урожай. 2007. 276с.
3. Доннік Т.С. Економічний механізм стимулювання в системі раціонального використання природних ресурсів. Вісник СДАУ. Сер.Економіка і менеджмент. 2004. Вип. 3-4. С.40-42.
4. Мельник Л.Г., Шапочка М.К. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням.: підручник. Суми: ВТД «Університетська книга». 2006. 759с.
5. Тархов П.В. Критерии государственного регулирования экономики: Монография. Сумы: ВВП «Мрія-1». 2005. 268 с.
6. Голян В.А. Економічний механізм природокористування / В.А.Голян //Агросвіт. – 2007. – №8. – С.5-12.
7. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования: учебник. М.: ИНФА-М. 2004. 501с.
8. Ульянченко О.В. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: управлінський аспект. Суми: Довкілля. 2009. 383 с.
9. Семишкур В.В. Еколого-економічні аспекти раціонального використання земельних і водних ресурсів. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». 2007. № 6-7 (26-27). С.368-372.
10. Семишкур В.В. Економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Агросвіт. 2009. № 21. С.32-35.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.183576](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.183576)

JEL Classification N5, Q, O13, M1

ECONOMIC MECHANISM AS AN EFFECTIVE TOOL FOR MANAGEMENT THE PROCESS OF NATURAL RESOURCES USE

TKACHENKO Viktoriia

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer, Management Department

of Sumy National Agrarian University

ORSID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2924-4012>

e-mail: viktoriyatk@gmail.com

Abstract. *The essence of the concept of «economic mechanism of natural resources use» is considered; its tasks, principles and structure are summarized; features of its elements are considered. The role and influence of the economic mechanism on the management of the process of natural resources use is investigated and analyzed.*

Key words: *economic mechanism of natural resources use, natural resources, management of natural resources.*

In the process of socio-economic development of the country there is a need to find new qualitative approaches to solving the problems of environmental protection and rational use of natural resources by agricultural enterprises, greening production, increasing soil fertility, reducing pollution of water and air resources, conservation and revival of forest resources.

The purpose of the article is to identify the need for and improvement of the economic mechanism as an effective tool for rational management of the process of natural resources use.

One of the most acute and complex problems today is the rational use, reproduction and protection of natural resources from pollution, degradation and depletion.

One of the ways of overcoming the ecological and economic crisis is to build such economic relations in society that would contribute to changes in the structure of agricultural production through the introduction of resource-saving, low-waste, environmentally friendly technologies and modernization of agricultural technique.

Economic mechanism of natural resources use by agricultural enterprises is an effective way of regulating resource use in the agrarian sphere, the development of which is to compensate the losses in man-made natural disasters, to carry out their assessment; loss prevention; ensuring legal and economic protection of production activities; increasing responsibility for increased risk.

But the current economic mechanism does not create the preconditions for the

full financing of current costs for the rational use of natural resources by agricultural enterprises and their reproduction.

In the course of the study the following basic elements of the economic mechanism for the use of natural resources by agricultural enterprises were identified:

- pricing taking into account the environmental factor;
- economic instruments of environmental protection;

- a system of financing environmental measures;

- payment for the use of natural resources;

- environmental insurance;

- economic and environmental regulation.

Therefore, it is advisable to develop an economic mechanism for the use of natural resources by agricultural enterprises with the improvement of its main components: taxation, insurance, investing in innovative technologies and others.

References

1. Dubas, R.H. (2007). *Ekonomika pryrodokorystuvannia [Environmental economics]*. Kiev: MP Lesya [in Ukrainian].
2. Novakovsky, L.Ya. (2007). *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho zemlekorystuvannia [Socio-economic problems of modern land use]*. Kiev: Harvest [in Ukrainian].
3. Donnik, T.S. (2004). Ekonomichniy mekhanizm stymuliuvannia v systemi ratsionalnoho vykorystannia pryrodnykh resursiv [Economic mechanism of stimulation in the system of rational natural resources use]. *Visnyk SDAU - Bulletin of SSAU*, 3-4, 40-42 [in Ukrainian].
4. Melnyk, L.H. & Shapochka, M.K. (2006). *Osnovy ekolohii. Ekolohichna ekonomika ta upravlinnia pryrodokorystuvanniam [Principles of Ecology. Ecological economics and nature management]*. Sumy: University Book [in Ukrainian].
5. Tarkhov, P.V. (Ed.) (2005). *Kryteryi hosudarstvennoho rehulyrovanyia ekonomiky [Criteria for state regulation of economy]*. Sumy: GDP of «Dream-1» [in Ukrainian].
6. Golyan, V.A. (2007). Ekonomichniy mekhanizm pryrodokorystuvannia [Economic mechanism of nature management]. *Agrosvit - Agroworld*, 8, 5-12 [in Ukrainian].
7. Bobylev, S.N. & Khodzhayev, A.Sh. (2004). *Ekonomyka pryrodopolzovanyia [Economics of nature management]*. Moscow: INFA-M [in Ukrainian].

8. Ulyanchenko, O.V. (2009). *Resursnyi potentsial ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy: upravlinskyi aspekt [Resource Potential of the Agrarian Sector of Ukrainian Economy: Management Aspect]*. Sumy: Environment [in Ukrainian].
9. Semyshkur, V.V. (2007). Ekoloho-ekonomichni aspekty ratsionalnoho vykorystannia zemelnykh i vodnykh resursiv [Ecological and economic aspects of rational use of land and water resources]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu - Bulletin of Sumy National Agrarian University*, 6-7 (26-27), 368-372 [in Ukrainian].
10. Semishkur, V.V. (2009). Ekonomichniy mekhanizm vykorystannia pryrodnykh resursiv silskohospodarskymy pidpriemstvamy [Economic mechanism of natural resources use by agricultural enterprises]. *Agrosvit - Agroworld*, 21, 32-35 [in Ukrainian].

ІНСТРУМЕНТАРІЙ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ ДЛЯ СУЧАСНОГО АНАЛІЗУ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ

АДВОКАТОВА Надія Олександрівна

к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2027-7464>

e-mail: nadinadvokat@gmail.com

БОЯРЧУК А.І.

к.е.н., доцент кафедри зовнішньоекономічної діяльності

Херсонського національного технічного університету

e-mail: plal333@ukr.net

Анотація. Теоретична концепція маркетингу досить швидко перестала задовольняти потреби підприємців, що призвело до появи нових сучасних концепцій міжнародного та глобального маркетингу. З появою нових маркетингових підходів досить часто фахівці у цій сфері зосереджують свою увагу на застарілих функціональних елементах, інструментах та задачах і недостатньо приділяють увагу вивченню та якісному аналізу циклічних економічних процесів, про які забувати не можна у зв'язку із їх безпосереднім впливом на зміни у світовій економіці та стан глобального ринку. Тому застосування сучасного та дієвого інструментарію міжнародного маркетингу для досліджень глобальних ринків залишається актуальним сьогодні.

Ключові слова: міжнародний маркетинг, глобальний ринок, сегментація, інструменти маркетингу, глобальний продукт, економічний процес, циклічність.

Аннотация. Теоретическая концепция маркетинга достаточно быстро перестала удовлетворять потребности предпринимателей, что привело к появлению новых современных концепций международного и глобального маркетинга. С появлением новых маркетинговых подходов достаточно часто специалисты в этой сфере сосредотачивают свое внимание на устаревших функциональных элементах, инструментах и задачах и недостаточно уделяют внимание изучению и качественному анализу циклических экономических процессов, о которых забывать нельзя в связи с их непосредственным влиянием на изменения в мировой экономике и состоянии глобального рынка. Поэтому применение современного и эффективного инструментария международного маркетинга для исследований глобальных рынков остается актуальным настоящим.

Ключевые слова: международный маркетинг, глобальный рынок, сегментация, инструменты маркетинга, глобальный продукт, экономический процесс, цикличность.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день неможливо уявити успішне комерційне підприємство, яке

б розвивалося без застосування маркетингових принципів, інструментів та концепцій у своїй діяльності. Все

ширше коло питань підпадає під компетенцію маркетологів, вони залучені до вивчення поведінки споживача, маркетингового середовища (культурного, економічного, політико-правового, технологічного та ін.) та розробки комплексу маркетингу. Жодне стратегічне рішення не приймається без консультацій з фахівцями у цій сфері. Ще більшого значення набуває маркетинг при здійсненні міжнародних комерційних операцій, коли він виступає в ролі елемента специфічного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Неможливе ефективно здійснення зовнішньоекономічної діяльності без вивчення закордонних ринків, а також дослідження природних циклічних економічних процесів, які прямо впливають на маркетингову ситуацію у світі. Таке становище призвело до підвищення актуальності питань маркетингової діяльності та швидких темпів розвитку маркетингових знань.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню питань маркетингової діяльності та міжнародного маркетингу присвячена значна кількість робіт вітчизняних, та іноземних авторів. І.М. Акімов, І.Л. Акулич, Т.М. Циганкова, В.Г. Герасимчук, Є.В. Новицький, Савельєв Є. В, Жан-Жак Ламбен, Стів Міннетт, Лі Се Ун та багато інших науковців у своїх працях досконало висвітлили питання функцій маркетингу та комплексу маркетингу. З розвитком знань у цій галузі науковці виділяють нові й нові цілі, які стоять перед сучасним міжнародним маркетингом. В той самий час без уваги залишаються

функції, задачі, інструменти, які вважаються вивченими, але вимагають зміни в умовах прийняття концепції глобального маркетингу.

Мета дослідження полягає у визначенні маркетингових інструментів та вивченні циклічності економічних процесів, які використовуються в умовах глобалізації економічних процесів. Це потребує перегляду функцій, концепцій та інструментів маркетингу та аналізу і врахуванні важливості циклічних економічних процесів, які дозволяють досягти відповідного ефекту і мають надзвичайно важливе значення для розуміння різних сторін минулого і сучасного соціального розвитку, а також для загального розуміння процесів модернізації, що дасть змогу сконцентрувати увагу на досягненні актуальних цілей, які стоять перед маркетинговим підрозділом при організації виходу на нові закордонні ринки.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний маркетинг історично виник як розширення положень класичного маркетингу, тому успадкував від нього принципи здійснення, інструментарій та усвідомлення цілей діяльності. Будь-яка експортна маркетингова програма починається з проведення експортного діагностування (SWOT-аналізу) та розробки комплексу маркетингу, що містить інформацію про продукт, потенційного покупця, цінову політику, систему розподілення та засоби просування товару на ринку (рис.1.). Розробка такої програми вимагає проведення специфічних досліджень, в ході яких реалізуються

основні функції маркетингу: стратегії позиціонування та просування дослідження ринків, сегментація, вивчення поведінки споживача, розробка

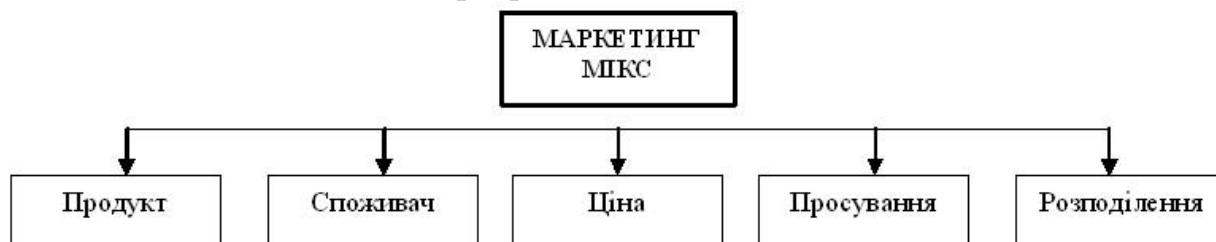

Рис.1. Комплекс маркетингу [2]

У загальному розумінні сегментація є одним з ключових завдань міжнародного маркетингу. Необхідність сегментації обумовлена існуванням різноманітних потреб споживачів одного й того самого товару та впливом економічних, культурних, політичних, правових та технологічних факторів міжнародного маркетингового середовища. При цьому вони виділяють макросегментацію та мікросегментацію. Під макросегментом глобального ринку розуміють певні сукупності країн з однаковими характеристиками згідно з критеріями сегментації. Мікросегментами називають групи споживачів (осіб, фірм, організацій тощо) на цільовому зарубіжному ринку, які демонструють однакову поведінку (вимоги споживачів, мотиви, переваги тощо) по відношенню до товарів чи послуг фірми. Подальший комплекс міжнародного маркетингу будується виходячи з припущення існування конкретних сегментів ринку, серед яких фірма обирає власну нішу [1].

Проте сучасна концепція глобального маркетингу дещо змінює

світогляд маркетологів. Глобальний маркетинг в жодному разі не означає необхідності діяльності в усіх країнах світу. Глобальний принцип означає перш за все стандартизацію маркетингової діяльності фірми на всіх ринках. Основою цієї концепції є теза про те, що сучасне суспільство рухається у напрямку інтернаціоналізації та глобалізації всіх сфер життя, в тому числі і у сфері споживання товарів та послуг.

Згідно піраміди А. Маслоу всі люди мають схожі потреби, та в сьогоденному світі все більше людей спрямовані на те, щоб задовольняти власні потреби тими самими продуктами. Немає різниці де мешкає, на якій мові спілкується, яку релігію сповідує покупець, якщо він споживає товари фірм Parker, Channel, Coca-Cola, BMW, Microsoft та інших всесвітньо відомих брендів. Доступність засобів просування продуктів та каналів збуту дозволяє транснаціональним корпораціям (ТНК) повністю стандартизувати комплекс маркетингу, який в таких умовах набуває нового вигляду (рис. 2).

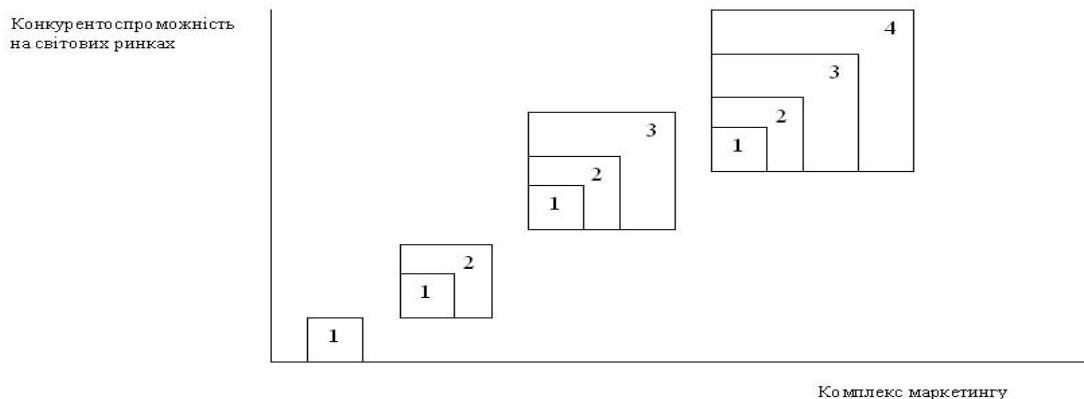

Рис.2. Комплекс маркетингу в умовах глобалізації маркетингової діяльності [1]

Вищезазначений рисунок показує наступне:

1 – сам товар як його сприймає споживач;

2 – засоби просування товару, формування попиту та стимулювання збуту;

3 – цінова політика, яка містить як ціну придбання продукту, так і ціну споживання;

4 – система розподілення продукту, гарантії, можливість купівлі у кредит, доставка, монтаж, після продажне обслуговування.

Слід зазначити, що на користь такого погляду свідчить правило «Триади»: якщо продукт має успіх на ринках Північної Америки, Європи та Японії, то він буде користуватися попитом у всьому світі. Таким чином, практичний досвід найвпливовіших транснаціональних корпорацій доводить, що світ перетворюється на глобальне місто, де споживачі з різних сегментів стандартизують свої потреби та намагаються задовольняти їх однаковим шляхом. Це не може не вплинути на комплекс міжнародного (глобального) маркетингу, який набуває нових рис стандартизації: спочатку компанії продають один товар на глобальному ринку, потім – користують-

ся однаковими засобами просування у всіх країнах і «сегментах», на наступному кроці стандартизують ціни на продукт і врешті – використовують ті самі схеми та канали збуту по всьому світу. Яскравим прикладом повністю стандартизованого комплексу маркетингу є компанія McDonald's Corporation. І хоча спеціалісти говорять про те, що для кожного ринку необхідно розробляти субстратегії, що не суперечать загальній маркетинговій стратегії всієї ТНК, проте кінцевою метою міжнародного маркетингу є повна уніфікація маркетингових програм [2].

Важливо розуміти, що сучасне нове розуміння ринку, споживача та задач маркетингу призводить до того, що фахівці з міжнародного маркетингу мають можливість сконцентрувати свою увагу нових важливих завданнях: в першу чергу дослідженні світових тенденцій, пошуку найкращих шляхів задоволення потреб споживачів. Можна стверджувати, що головним завданням стає розробка уніфікованого продукту глобальної природи, який здатен задовольнити потреби різних людей. Так, наприклад, програмний продукт Office від компанії Microsoft розрахований на

споживання різними групами фахівців – від офіс-менеджера та бухгалтера до журналіста та юриста. Більшість будівельних фірм пропонують послуги «під ключ», коли замовник висловлює свої бажання, обговорює їх з дизайнером і не цікавиться подробицями технічних рішень – одна послуга для різних верств замовників. Мережа супермаркетів споживчих товарів ІКЕА будує збут таким чином, що покупці, які зайшли до магазину зроблять не тільки заплановані покупки, але й обов'язково придбають додаткові товари.

Отже, прогресивні компанії не намагаються виділити окремі сегменти, що одразу зменшує обсяг потенційного ринку. Вони спрямовані на створення універсального продукту, який можна продавати будь-де та будь-кому.

Крім того, аналізуючи сучасні інструменти міжнародного маркетингу, не можна не згадати про Кондрат'євські цикли, які впливають на усі сфери економічної діяльності, у тому числі і розвиток глобального ринку. Микола Кондрат'єв є одним з

найвідоміших вчених в області міжнародного маркетингу і стратегічного управління, який безпосередньо вплинув на подальший розвиток цих наук. Він є засновником теорії економічних циклів, відомої як «Цикли Кондрат'єва» - періодичні цикли сучасної світової економіки тривалістю 40-60 років. Дослідження та висновки Кондрат'єва ґрунтувалися на емпіричному аналізі великої кількості економічних показників різних країн на досить тривалих проміжках часу, що охоплювали 100-150 років. Ці показники: індекси цін, державні боргові папери, номінальна заробітна плата, показники зовнішньоторговельного обороту, видобуток вугілля, золота, виробництво свинцю, чавуну тощо.

Зазвичай виділяються наступні Кондрат'євські цикли (рис. 3):

- 1 цикл - з 1803 до 1841-43 рр.;
- 2 цикл - з 1844-51 до 1890-96 рр.;
- 3 цикл - з 1891-96 до 1945-47 рр.;
- 4 цикл - з 1945-47 до 1981-83 рр.;
- 5 цикл - з 1981-83 до 2017-18;
- 6 цикл - з ~ 2017-18 до ~ 2060 (прогноз).

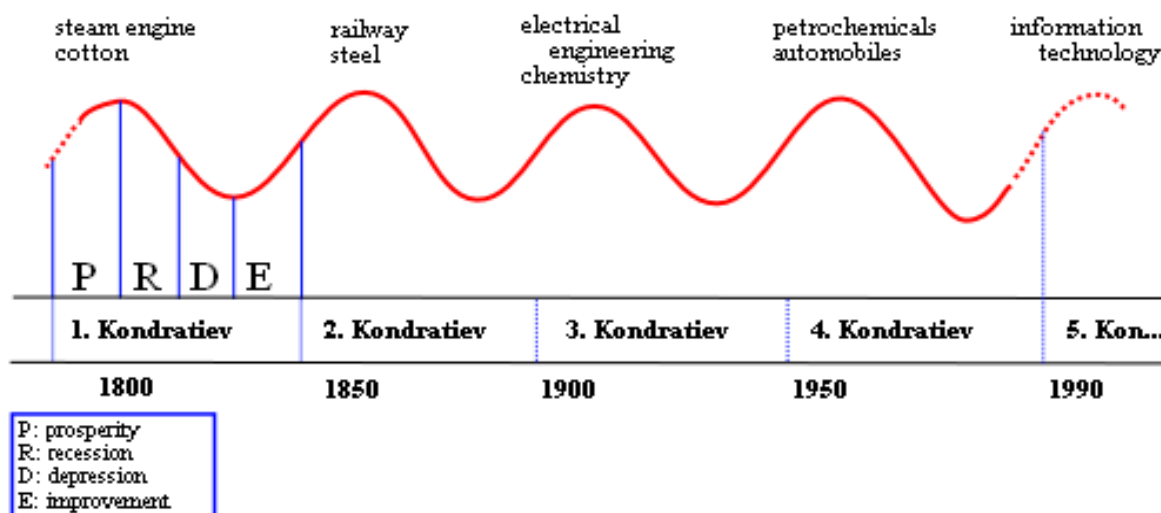

Рис. 3. Кондрат'євські цикли [3]

Слід зазначити, що між Кондрат'євськими хвилями і технологічними укладами існує досить чітке співвідношення:

1-й цикл - текстильні фабрики, промислове використання кам'яного вугілля;

2-й цикл - вуглевидобуток і чорна металургія, залізничне будівництво, паровий двигун;

3-й цикл - важке машинобудування, електроенергетика, неорганічна хімія, виробництво сталі та електричних двигунів;

4-й цикл - виробництво автомобілів та інших машин, хімічної промисловості, нафтопереробки і двигунів внутрішнього згорання, масове виробництво;

5-й цикл - розвиток електроніки, робототехніки, обчислювальної, лазерної та телекомунікаційної техніки;

6-й цикл - можливо, NBIC-конвергенція (конвергенція нано-, біо-, інформаційних та когнітивних технологій). Після 2030-х (2050-х за іншими даними) можливе настання технологічної сингулярності, яка не піддається на даний момент аналізу і прогнозу [3].

Часто вважають, що Кондрат'євські хвилі, що описують світову економічну кон'юнктуру, дають можливість вивчати лише економічну і технологічну сторони розвитку суспільства. Однак це не так. Є інші області соціального життя, де Кондрат'євські цикли (довгі хвилі) кон'юнктури можуть плідно використовуватись: соціальна мобільність, зміни в селі, зсуви у відносинах між містом і селом, робітничий рух,

інтерес до революції і реформізму, розвиток і поширення різних ідеологій - від лібералізму до антисемітизму, націоналізму і фашизму, розвиток течій в різних галузях культури, зміни в релігійних поглядах і всередині Церкви, демографічні зміни та ін. До цього переліку слід додати такі важливі аспекти, як кореляція Кондрат'євських хвиль з циклами зовнішньої політики США і циклами реформ в Росії. Сам Кондрат'єв показав, що довгі хвилі, які він досліджував, пов'язані з динамікою нововведень, динамікою цін і заробітної плати, розвитком соціальних конфліктів і революцій, періодичністю виникнення війн і т.п., тобто вони початкові є комплексне соціальне явище, що охоплює різні сторони процесу суспільного розвитку.

Кондрат'євські хвилі дозволяють досить точно передбачати деякі важливі тенденції світового розвитку в даний період часу. Не можна не згадати у зв'язку з цим, що зроблене Кондрат'євим на початку 1920-х років пророцтво про наступаючому періоді низької економічної кон'юнктури і прийдешніх соціальних потрясінь спочатку не було сприйнято серйозно. Тільки після настання світової економічної кризи 1929-1932 років і "великої депресії", що послідує за ними на цикли Кондрат'єва звернули увагу в США та інших країнах. На відміну від багатьох інших вчених-провидців, дослідники хвильових і циклічних закономірностей володіють реальною можливістю робити обґрунтовані висновки про майбутній розвиток соціальних систем - не

тільки близькому, але і досить віддаленому [4].

Отже, Кондрат'єв довів, що динаміка світового ринку обумовлена циклічним розвитком світового господарства. При розробці програм розвитку міжнародної маркетингової діяльності і виходу на світовий ринок необхідно зважувати на те, що не дивлячись на активне використання методів антициклічного та антикризового регулювання, циклічний механізм розвитку економічних систем є об'єктивним. У світовій економіці і, зокрема, у системі міжнародного маркетингу діє об'єктивний циклічний механізм, що примушує вартість фінансових активів відриватися від своєї економічної основи, і потім знов досягати її через ринкові шоки і падіння цін активів, тобто кризові явища.

Останнім часом простежується синхронність коливання фінансових ринків, посилення взаємозалежності, хвилевий характер кон'юнктури і наявність довгих циклів в розвитку фондового ринку, жорстка обумовленість його руху циклами розвитку світової економіки. Циклічний характер економічного розвитку означає, що основні показники та параметри цього процесу мають хвилювий характер, який повторюється через певний час, тобто, як і наполягав Кондрат'єв, піднесення економічного стану змінюється кризою.

В останні роки ХХ століття в світовій економіці відбулося декілька криз локального та континентального характеру. В 1992 – 1993 роках валютні кризи відбулися в Європейських країнах

(Великобританія, Італія, Швеція, Фінляндія), в 1994 – 1995 рр. сильна криза, що розпочалася в Мексиці, розповсюдилась на інші країни Латинської Америки. В 1997 – 1998 рр. відбулася вже глобальна криза, що розпочалася в країнах Південно-Східної Азії (Корея, Таїланд, Індонезія), потім поширилася на Східну Європу (колишні країни СРСР) та Латинську Америку (Бразилія). В той час фондові індекси знизилися в Нью-Йорку на 6,5%, в Лондоні – на 7,6%, у Франкфурті – на 14,5%.

Взагалі, за оцінками МВФ, за останні 30 років у 17 провідних країнах світу сталося 113 фінансових криз (у 80-ті роки – 37, у 90-ті – 42, у 2000-ні – 34), серед яких 45% фондових, 38% банківських та 17% валютних криз. Сучасна криза є масштабнішою і глибшою за останні десятиліття, а, на думку багатьох експертів, навіть важчою за кризу 1929-1932 рр., про яку згадувалося вище. Багато вчених-економістів вважає, основними причинами сучасної кризи стала диспропорційність розвитку світової економічної системи, яка знайшла свої відображення в гіпертрофованому розвитку фінансового сектора на шкоду реального.

На думку вчених Інституту глобалізації і соціального руху, сучасна криза є саме зміною великого циклу Кондрат'єва, згідно роботи якого відбувалися такі цикли: підвищувальна хвиля – з 1890 – 1896-го до 1914 – 1920 років, понижувальна хвиля – з 1914 – 1920-го (у США вона почалася з 1929) до 1936-1940 років: підвищувальна хвиля – з 1936-1940-го

до 1966- 1971-го, понижувальна хвиля – з 1966-1971-го до 1980-1985 років; підвищувальна хвиля – з 1980-1985-го до 2000 -2007 років, понижувальна хвиля – з 2000 – 2007-го до приблизно 2015-2025 років [5].

Отже, враховуючи циклічність розвитку, посилення взаємозалежності (глобалізації) фінансових ринків, можна констатувати, що початок ХХІ ст. характеризується масштабним пониженням розвитку економік, і, як наслідок, міжнародної маркетингової діяльності.

Висновки. Таким чином, міжнародний маркетинг в сьогоденні здійснюється в умовах на багато більш жорсткої конкуренції ніж в минулому. До того ж змінюються економічні фактори, що зумовлені інтернаціоналізацією світового господарства та зростанням кількості фірм-конкурентів. Треба бути готовим до того, що продукт, з яким фірма виходить на міжнародний ринок має задовольняти потреби різних груп споживачів та з самого початку свого життєвого циклу мати глобальну природу. Тільки глобальна орієнтація маркетингу дозволить сучасним компаніям виживати та конкурувати в жорстких умовах міжнародного та глобального ринку.

Крім того, не слід забувати про вивчення циклічності розвитку

економічної системи, в тому числі і маркетингового середовища. Це є важливим для прогнозування і пом'якшення негативних наслідків циклічності, а також для розробки рекомендацій щодо реформування механізму функціонування всього фінансового сектора економіки. Причини, що породжують економічні цикли і кризи - це закони еволюційного розвитку. В даний час світ перебуває в кінці неспокійною фази технологічного перевороту і наближається до найбільш важкої фази великих потрясінь у світовій економіці та політиці. Цю обставину необхідно враховувати при розробці стратегії суспільного розвитку на роки і десятиліття, а також при прогнозуванні майбутнього розвитку. Неврахування фаз і хвиль світового розвитку може найрадикальнішим чином позначитися на результатах соціального розвитку, зокрема, на результатах модернізації міжнародного маркетингову. Розглянута система хвиль еволюції світової економічної системи і міжнародного ринку дозволяє не тільки по-новому осмислити найважливіші соціальні процеси, що відбуваються в різних країнах світу, розкрити логіку несподіваних поворотів розвитку світу, а й обґрунтовано прогнозувати загальний хід подій.

Список використаної літератури

1. Новицкий В. Е. Внешнеэкономическая деятельность и международный маркетинг. К.: Либідь. 2006. 348 с.
2. Пахомов С. Б. Международный маркетинг, опыт работы зарубежных фирм. М.: Издательский центр «Анкил». 2008. 208 с..

3. Савельєв Є. В. Європейська інтеграція і міжнародний маркетинг: наукові нариси. Тернопіль: Карт-бланш. 2007. 482 с.
4. Лі Се Ун. Международный бизнес: стратегия и управление. М.: Наука. 2008. 352 с.
5. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Пер. с франц. СПб: Наука. 2010. 589 с.
6. Tanklevska N.S., Kyrylov Yu.Ye., Zaitseva O.I. Management of conscious adaptive organizations in the context of socioeconomic changes and financial turbulence. Kyiv: Scientific bulletin of Polissia. 2017, 4 (12). P. 36-39.
7. Шарко, М. В. Система маркетингового управління транспортних підприємств. Херсон: *Таврійський науковий вісник*. 2015. Вип. 91. С. 344–349.
8. Зайцева О.І., Жосан Г.В. Впровадження соціально-етичного маркетингу в систему адаптивного управління підприємствами в умовах усвідомленого споживання. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. Випуск 1 (51). 2018. С.74-78.
9. Гарафонова О. І. Використання CRM-системи та кластеризації у маркетинговій діяльності сучасного підприємства. Науковий вісник Полісся. 2015. № 3(3). С.85–89.
10. Корчевська Л.О. Функціонування світового ринку праці на основі маркетингових досліджень. Вісник Донецького національного університету: сер. В: Економіка і право. 2008. Вип.2. С.94-103.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.183580](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.183580)

JEL Classification M31

INTERNATIONAL MARKETING INSTRUMENTS FOR MODERN GLOBAL MARKET ANALYSIS

ADVOKATOVA Nadiia

PhD in Economics sciences,

Associate Professor of the Department of Economics and Finance

State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University"

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2027-7464>

e-mail: nadinadvokat@gmail.com

BOIARCHUK Alona

PhD in Economics sciences,

Associate Professor of the Department of Foreign Economic Activity

Kherson National Technical University

e-mail: plal333@ukr.net

Abstract. The theoretical concept of marketing quickly ceased to meet the needs of entrepreneurs, which led to the emergence of new modern concepts of international and global marketing. With the advent of new marketing approaches, it is quite common for experts in this field to focus on outdated functional elements, tools and tasks, and not enough to pay attention to the study and quality analysis of cyclical economic processes that cannot be forgotten due to their direct impact on changes in the world economy and the state of the global market. Therefore, the use of modern and effective international marketing tools for global market research remains relevant today.

Keywords: international marketing, global market, segmentation, marketing tools, global product, economic process, cyclicity.

The theoretical concept of marketing quickly ceased to meet the needs of entrepreneurs, which led to the emergence of new modern concepts of international and global marketing. With the advent of new marketing approaches, it is quite common for experts in this field to focus on outdated functional elements, tools and tasks, and not enough to pay attention to the study and quality analysis of cyclical economic processes that cannot be forgotten due to their direct impact on changes in the world economy and the

state of the global market. Therefore, the use of modern and effective international marketing tools for global market research remains relevant today.

The article defines the marketing tools and the study of the cyclicity of economic processes used in the context of globalization of economic processes. This requires a revision of the functions, concepts and tools of marketing and analysis and the importance of cyclical economic processes that are able to achieve the relevant effects and are ex-

tremely important for understanding the different sides of past and present social development, as well as for a common understanding of modernization processes to concentrate attention to the achievement of the actual goals that the marketing unit faces in organizing the entry into new foreign markets.

Analyzing the modern tools of international marketing, one cannot help but mention the Kondratiev cycles that affect all spheres of economic activity, including the development of the global market. Kondratyev's research and conclusions were based on an empirical analysis of a large number of economic indicators in different countries over long periods of time, covering 100-150 years. These indicators are: price indices, government debt securities, nominal wages, foreign trade turnover, coal production, gold production of lead, pig iron and more.

The Kondratyev waves, which describe the global economic environment, make it possible to study only the economic and technological aspects of social development.

The dynamics of the world market is due to the cyclical development of the world economy. When designing programs for the development of international marketing activities and entering the world market, one must keep in mind that despite the active use of anti-cyclical and anti-crisis methods, the cyclical

mechanism of economic systems development is objective.

Study of the cyclical development of the economic system, including the marketing environment. This is important for predicting and mitigating the adverse effects of cyclical, as well as for developing recommendations for reforming the functioning of the entire financial sector of the economy. The causes of economic cycles and crises are the laws of evolutionary development. At present, the world is at the end of a turbulent phase of the technological revolution and is approaching the most severe phase of the great upheavals in the world economy and politics. This fact should be taken into account in the development of a social development strategy for years and decades, as well as in predicting future development. Failure to take into account the phases and waves of world development can most radically affect the results of social development, in particular, the results of modernization of international marketing. The considered system of waves of evolution of the world economic system and the international market allows not only to re-think the most important social processes occurring in different countries of the world, to reveal the logic of unexpected turns of the development of the world, but also to reasonably predict the overall course of events.

References

1. Novitsky, V.E . (2006). *Vneshneekonomicheskaya deyatel'nost' i mezhdunarodniy marketing [Foreign Economic Activity and International Marketing]*. Kyiv: Libid [in Ukrainian].

2. Pakhomov, S.B. (2008). *Mezhdunarodniy marketing, opit roboti zarubezhnih firm [International marketing, experience of foreign companies]*. Moscow: Ankyl Publishing Center [in Russian].
3. Saveliev, E.V. (2007). *Evropeyska integraciya i mizhnarodniy marketing: naukovy narisi [European integration and international marketing: scientific essays]*. Ternopil: Carte Blanche [in Ukrainian].
4. Li Xie Un. (2008). *Mezhdunarodniy bisness: strategiya i upravlenie [International Business: Strategy and Management]*. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Lambén Jean-Jacques. (2010). *Strategicheskii marketihg [Strategic Marketing. Trans. with French]*. St. Petersburg: Science [in Russian].
6. Tanklevska, N.S., Kyrylov, Y., Zaitseva, O.I. (2017). Management of conscious adaptive organizations in the context of socioeconomic changes and financial turbulence. *Chernihiv: Scientific bulletin of Polissia*, 2017, 4 (12), 36-39 [in Ukrainian].
7. Sharko, M.V. (2015). Systema marketynhovoho upravlinnya transportnykh pidpryyemstv. [The system of marketing management of transport enterprises]. *Kher-son: Taurian Scientific Herald*, 2015, 91, 344–349 [in Ukrainian].
8. Zaitseva, O.I., Zhosan, G.V. (2018). Vprovadzhennya sotsial'no-etychnoho marketynhu v systemu adaptyvnoho upravlinnya pidpryyemstvamy v umovakh usvidomlenoho spozhyvannya. [Introduction of social and ethical marketing in the system of adaptive enterprise management in the conditions of conscious consumption]. *Uzhhorod: Uzhgorod University Scientific Bulletin*, 2018, 1(51), 74-78 [in Ukrainian].
9. Garafonova, O.I. (2015). Vykorystannya crm-systemy ta klasteryzatsiyi u marketynhoviy diyal'nosti suchasnoho pidpryyemstva. [Using CRM-system and clustering in marketing activities of the modern enterprise]. *Chernihiv: Polesie Scientific Bulletin*, 2015, 3(3), 85–89 [in Ukrainian].
10. Korchevska, L.O. (2008). Funktsionuvannya svitovoho rynku pratsi na osnovi marketynhovykh doslidzhen'. [Functioning of the world labor market on the basis of market research]. *Donetsk: Bulletin of Donetsk National University: ser.: Economics and Law*, 2008, 2, 94-103 [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

ТАНКЛЕВСЬКА Наталія Станіславівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та фінансів
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
e-mail: ntanklevska@gmail.com*

ОЛІЙНИК Віктор Сергійович

*аспірант кафедри економіки та фінансів
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»*

Анотація. У статті проаналізовано значення та роль інвестиційної політики регіону та інвестиційних програм. Було досліджено методологію розробки інвестиційної програми розвитку аграрної сфери регіону. Запропонована система елементів регіональної інвестиційної програми в аграрному секторі економіки.

Ключеві слова: регіональна інвестиційна програма, аграрна сфера, інвестиційна привабливість.

Постановка проблеми. Економічне зростання в Україні відбувається за рахунок використання потенціалу економіки країни та окремих її регіонів. Практика господарювання, розробка та реалізація загальнодержавних програм і заходів щодо стабілізації економічної ситуації свідчать про те, що надмірна централізація управління, усунення від реального впливу на вирішення цих питань регіонів, недооцінка їх інтересів та економічних можливостей – гальмо на шляху ринкового реформування економіки, ефективного використання економічного по-

Аннотация. В статье проанализировано значение и роль инвестиционной политики региона и инвестиционных программ. Было исследовано методологию разработки инвестиционной программы развития аграрной сферы региона. Предложенная система элементов региональной инвестиционной программы в аграрном секторе экономики.

Ключевые слова: региональная инвестиционная программа, аграрная сфера, инвестиционная привлекательность.

тенціалу України. Водночас необхідність посилення ролі територіального управління, підвищення впливу місцевих органів влади на соціально-економічну ситуацію вимагає обґрунтованої та виваженої регіональної економічної політики, визначення цілей, пріоритетів розвитку регіону. Регіональна економічна політика має органічно поєднувати загальнодержавні й місцеві інтереси, а в кінцевому підсумку - спрямована на повнокровний, поступальний розвиток регіону [1].

Забезпечення економічного й соціального розвитку аграрної сфери регіо-

ну потребує вкладень значних інвестицій та проведення активної інвестиційної діяльності. Інвестиційний процес, активність і спрямованість інвестиційної діяльності аграрних підприємств залежать від того, яка інвестиційна політика проводиться в регіонах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми активізації інвестиційної діяльності в аграрному секторі регіону займають чільне місце в працях провідних українських вчених, зокрема Алексійчука В.М., Борщ Л.М., Данілова О.Д. Гриньової В.М., Кісіль М.І., Коюди В.О., Лукінова І.І., Пересади А.А., Черевка Г.В. Проте окремі питання щодо подальшої активізації інвестиційної діяльності аграрних підприємств регіону недостатньо вивчені та вимагають більш ґрунтовного дослідження.

Метою написання даної статті є поглиблення методичних основ щодо розробки інвестиційної програми розвитку аграрного сектору регіону.

Виклад основного матеріалу.

Ефективне реформування економіки України та її регіонів неможливе без масштабних інвестицій, які являють собою найважливіший фактор економічного зростання й відновлення, що забезпечує можливість модернізації діючих виробництв, створення і впровадження новітньої техніки і технологій, сучасних систем організації та управління економічними процесами, якісного відновлення ринкової інфраструктури. Вхідження України у світове господарство вимагає піднесення загального рівня економічного і науково-технічного розвитку. Провідну роль у цьому процесі повинно відігра-

вати оптимальне використання інвестицій, як внутрішніх так і зовнішніх [1].

Про стан справ в економіці аграрного сектора можна судити за характером процесів, що відбуваються в інвестиційній сфері. Вона є певним індикатором, що вказує на загальне положення всередині країни. Інвестиції – це об'єкти цивільних прав, що мають грошову оцінку, призначені (виділені) для внесення в будь-який об'єкт діяльності, що не носить протиправного характеру з метою отримання позитивного соціального ефекту [2, с. 24-27].

Структурно-інвестиційна політика – це система науково обґрунтованих цілей та заходів, спрямованих на оптимізацію функціонально-компонентної й функціонально-територіальної структури економіки регіонів України, вдосконалення міжгалузевих пропорцій та формування соціально орієнтованої, економічно ефективної та екологічно безпечної господарської системи з врахуванням природних, демографічних та ресурсних особливостей регіонів. При цьому метою регіонального структурного регулювання є забезпечення функціонування національної економіки як цілісної системи на основі оптимального розміщення продуктивних сил з врахуванням природно-ресурсного потенціалу, існуючих систем розселення, особливостей історичного розвитку та екологічної безпеки регіонів [3,4].

Важливою особливістю інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є їх потреби в інвестуванні соціальної сфери та інфраструктури сільського господарства. Адже сучасна аграрна економіка є не лише

галуззю виробництва, а й спосіб життя сільського населення. Нерозривність побуту й виробництва обумовлює необхідність будівництва й розвитку шкіл, дитячих дошкільних закладів, закладів побутового обслуговування, торгівельної мережі, автомобільних та залізничних шляхів сполучення, газо-, водо- та електропостачання тощо. Окрім того, однією з визначальних сучасних особливостей переважної більшості господарюючих суб'єктів на селі є їх нестійкий фінансовий стан та низька платоспроможність, що обумовлює специфіку інвестиційної діяльності та необхідність залучення інвестицій на фінансове оздоровлення господарств.

Основні напрями інвестиційної політики регіону, методи активізації інвестиційного процесу, антикризові заходи в цій сфері, доцільно викласти у сконцентрованому вигляді в окремому узагальнюючому документі - регіональній довгостроковій інвестиційній програмі. За останні роки такі програми розроблені майже в усіх областях України. Однак методологія та методика їх розробки недостатньо відпрацьована та залишається недосконалою. Регіональні інвестиційні програми розробляються з метою активізації інвестиційної діяльності, концентрації зусиль та визначення джерел, форм, суб'єктів і напрямів інвестування найважливіших проблем соціально-економічного розвитку агропромислового комплексу. Тому, науково обґрунтовані регіональні інвестиційні програми є інструментом посилення ролі регіонів в управлінні економікою та реалізації пріоритетних напрямів розвитку аграрної сфери економіки [4].

Стратегічною метою впровадження регіональної інвестиційної програми розвитку аграрного сектору є підвищення рівня життя та соціального захисту населення на основі активізації інвестиційної діяльності і раціонального використання природного, виробничо-економічного й наукового потенціалу галузі.

Регіональні інвестиційні програми розвитку аграрної сфери повинні забезпечувати наступні основні цілі [5]:

- інтенсивний розвиток агропромислового виробництва на інноваційній основі, що є передумовою підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору та збільшення надходжень у регіон зовнішніх інвестиційних ресурсів;

- розширення сфери й обсягів підприємництва в аграрній сфері, що має підвищити зайнятість населення, його купівельну спроможність та збільшити надходження коштів до бюджету, у тому числі місцевого;

- створення нових робочих місць з метою нарощування виробничого потенціалу та вирішення проблеми зайнятості населення;

- формування розвинутої виробничої, ринкової та інвестиційної інфраструктури, що стимулює діяльність в аграрному секторі економіки, тощо.

Виходячи з вищевикладеного до основних завдань регіональної інвестиційної програми в аграрному секторі слід віднести:

- обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку території, раціональної структури аграрного сектору та розробку концепції його інвестування;

– оцінку наявного і перспективного ресурсного та інвестиційно-інноваційного потенціалу регіонального аграрного сектору;

– розробку заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору економіки регіону;

– обґрунтування прогнозованих показників виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки, зберігання та реалізації;

– визначення потреби регіону в інвестиціях та фінансових ресурсах для реалізації загальнодержавних інвестиційних, галузевих та інших програм;

– визначення шляхів, джерел і форм надходження інвестицій, що забезпечують виконання інвестиційної програми розвитку аграрного сектору регіону;

– розробку організаційно-стимулюючих заходів щодо переорієнтації кредитно-інвестиційної діяльності місцевих комерційних банків на реальний сектор економіки і розвиток інвестиційних фондів та компаній;

– розробку організаційних заходів щодо адміністративного, методичного та інформаційного забезпечення реалізації регіональної інвестиційної програми.

Розробка регіональних інвестиційних програм ґрунтується на певних організаційних та виробничих ресурсах. Тому в інвестиційній програмі розкривають наявність і оцінку природно-ресурсного і соціально-економічного потенціалу регіону, характеризують сучасний стан інвестиційного процесу та рівень інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору. Це має переконати потенцій-

них інвесторів у доцільності здійснювати прямі інвестиції в об'єкти аграрно-промислового комплексу, або надати кредитні ресурси товаровиробникам. Невід'ємною складовою частиною програми мають бути організаційні заходи щодо її формування та реалізації.

Розвиток аграрного сектору економіки більшості регіонів повинно здійснюватися за державною підтримкою. Виходячи з цього у програмі передбачають заходи, які здійснюються в рамках відповідних загальнодержавних інвестиційних та інших програм на території регіону. Водночас основна увага приділяється регіональним спеціальним інвестиційним програмам і конкретним інвестиційним проектам, які здійснюються за рахунок коштів недержавних джерел, і проектам зі змішаним фінансуванням [6].

З метою відбору інвестиційних проектів для включення до регіональної програми варто широко інформувати товаровиробників та інвесторів, а також місцеві органи влади й управління аграрного сектору про стратегію, цілі і завдання програми, її засади, пріоритетні галузі аграрного сектору і напрями інвестицій, важелі економічної підтримки та організаційні, адміністративні й економічні заходи щодо реалізації регіональної інвестиційної програми.

Інвестиційна політика регіонів має краще враховувати їх інвестиційну привабливість, сприяти її підвищенню. Інвестиційна привабливість - це інтегральна характеристика окремих регіонів країни з позицій інвестиційного клімату, рівня розвитку продуктивних сил, інвестиційної інфраструк-

тури, можливості залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, які суттєво впливають на формування доходності інвестицій і зменшення інвестиційних ризиків. Таким чином, оцінка й прогнозування інвестиційної привабливості та комплексні заходи щодо її підвищення - складовий елемент регіональної інвестиційної програми розвитку аграрного сектору [7,8].

При розрахунку потрібного для аграрного сектору економіки регіону обсягу інвестицій слід виходити з необхідності вирішення двох завдань [9]:

1) забезпечення простого відтворення виробничого та соціального потенціалу аграрної сфери регіону. В цьому випадку обсяг валових інвестицій повинен дорівнювати сумі амортизації об'єктів виробничої й соціальної сфери;

2) розрахунок обсягу інвестиційних ресурсів, необхідних для забезпечення розширеного відтворення аграрного сектору, тобто чистих інвестицій. Слід передусім визначитися з пріоритетними напрямками розвитку економіки регіону, конкретними галузями аграрного сектору та підприємствами, де розширення виробництва найефективніше й відповідає інтересам регіону.

Обчислення потрібного для аграрного сектору економіки регіону обсягу чистих інвестицій доцільно здійснювати, виходячи з даних бізнес-планів інвестиційних проектів конкретних визначених підприємств, або об'єктів, яких слід залучити як додатки до регіональної інвестиційної програми (безперечно, у скороченому, стислом вигляді). Валовий обсяг ($\sum BI$) реальних інвестицій, необхідних АПК регі-

ону для забезпечення його життєдіяльності й розвитку у визначених межах і строках, розраховується за формулою [4]:

$$\sum BI = \sum AB_B + \sum AB_C + \sum ЧИ_B + \sum ЧИ_C$$

де $\sum AB_B$ – амортизаційні відрахування об'єктів виробничої сфери агросектору;

$\sum AB_C$ – амортизаційні відрахування об'єктів соціальної сфери агросектору;

$\sum ЧИ_B$ – чисті інвестиції в об'єкти виробничої сфери агросектору;

$\sum ЧИ_C$ – чисті інвестиції в об'єкти соціальної сфери агросектору.

Важливою складовою інвестиційної програми, без якої її реалізація практично неможлива, є визначення наявності інвестиційних ресурсів і джерел їх залучення. Основними джерелами фінансування інвестиційної програми регіону можуть бути: кошти місцевих бюджетів; кошти державного бюджету; кошти позабюджетних фондів; амортизаційні відрахування; прибуток, що реінвестується грошові заощадження населення; кошти українських інвесторів з регіону; кошти іноземних інвесторів. Дані показники інвестиційної програми доцільно щорічно коригувати, виходячи з розрахунків програми економічного та соціального розвитку та бюджету регіону.

Інвестиційну програму обов'язково необхідно оцінювати з точки зору її ефективності. Для такої оцінки цілком придатні загальноприйняті критерії ефективності, що застосовуються в інвестиційному проектуванні – чиста теперішня вартість (NPV), внутрішня норма рентабельності (IRR), коефіцієнт вигод (BCR) та ефективності інве-

стицій (*ARR*), індекс рентабельності (*PI*), строк окупності проекту (*PP*). Виходячи з цілей інвестиційної програми аграрного сектору регіону, для оцінювання її ефективності можуть застосовуватись інші показники: рентабельність економічної діяльності,

зростання ВВП, збільшення надходжень до бюджету, створення додаткових робочих місць та ін. Інвестиційна програма регіону може розроблятися за схемою та технологією, близькими до стандартного бізнес-плану інвестиційного проекту (рис. 1).

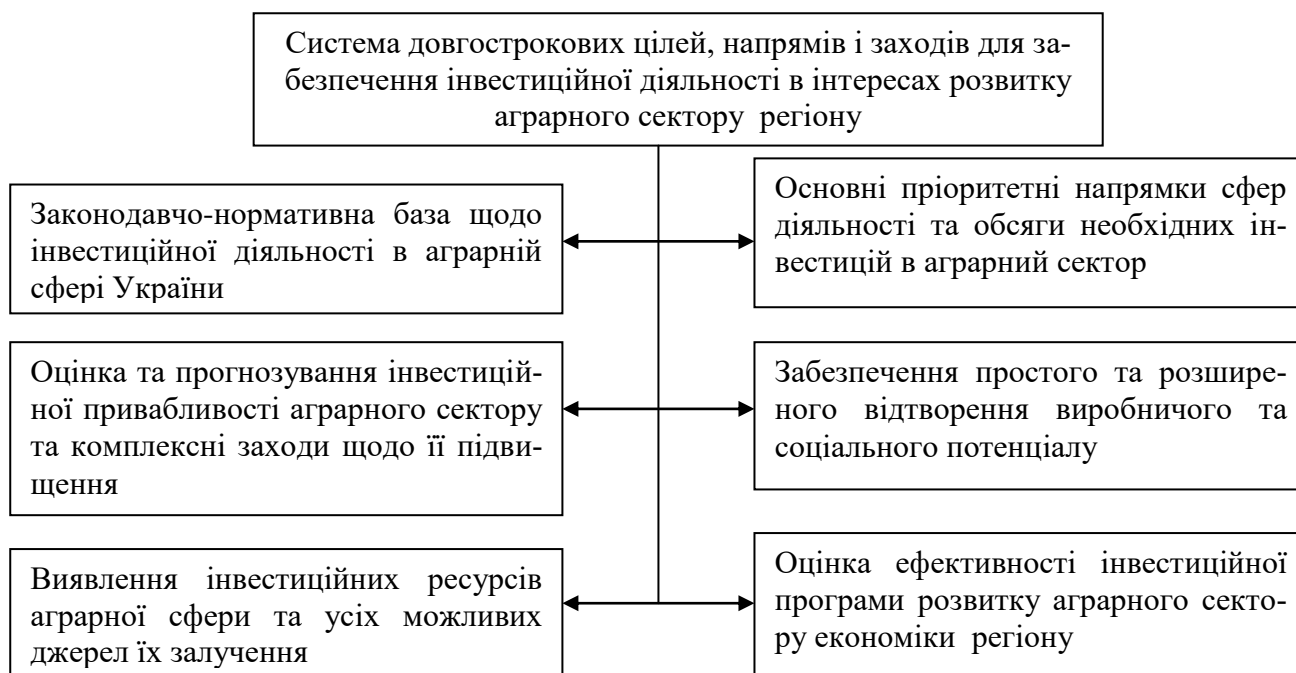

Рис. 1 Складові елементи інвестиційної програми розвитку агросектору економіки регіону

* Згруповано автором за даними [10, 11]

Реалізація регіональних інвестиційних програм базується на таких принципах:

- сприяння вітчизняним та іноземним інвесторам у всебічному ознайомленні з об'єктами інвестування;
- гарантування стабільності умов здійснення інвестиційної діяльності, додержання прав і законних інтересів її суб'єктів;
- створення сприятливого інвестиційного клімату на території регіону;
- залучення громадськості до розгляду пріоритетних для області інвестиційних проектів та здійснення конт-

ролю за їх реалізацією уповноваженими органами;

- залучення підприємств та установ, розташованих як на території області, так і за її межами до реалізації програми [12].

Висновки. Отже, розробка дійової, реальної для виконання, ефективної інвестиційної програми розвитку АПК регіону є досить складною справою. Тому місцевим органам влади, крім відповідних управлінських структурних підрозділів, доцільно залучати до такої роботи не лише науково-дослідні установи, а й консалтингові та проектні організації, які мають необхідних

для цього фахівців із досвідом роботи в інвестиційному проектуванні. Зусилля та витрати, необхідні для розробки інвестиційної програми, яка, за суттю є базою для забезпечення соціально-економічного розвитку АПК регіону, повністю компенсується ре-

зультатами, які можна отримати від реалізації такої програми, що в цілому сприятиме справі поліпшення використання інвестиційних ресурсів на регіональному й державному рівнях в Україні.

Список використаної літератури

1. Танклевська Н.С. Інвестиційна програма розвитку АПК регіону. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2007. Вип.1 (39). С. 102-108.
2. Литовченко М. В. Удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання з урахуванням активізації процесів злиття і поглинання підприємств в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 24 (груд.). С. 24-27
3. Кононенко О. Ю. Регіональна структурно-інвестиційна політика України. URL:<http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/5299/1/%D0%9E.%20%D0%AE.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
4. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств: [Монографія]. Херсон: Айлант. 2015. 184 с.
5. Гриньова В.М., Коюда В.О., Лепейко М.І., Коюда О.П. Проблеми розвитку інвестиційної діяльності Монографія / За заг. ред. проф. Гриньової В.М. Х.: Вид ХДЕУ, 2002. 464с.
6. Танклевська Н.С. Методичні аспекти визначення інвестиційної привабливості АПК регіону. *Науковий вісник НАУ*. 2008. Вип. 120. С.182-186.
7. Данілов О.Д., Івашина Г.М., Чумаченко О.Г. Інвестування: Навч. пос. К.: ВД «Комп'ютерпрес» 2001. 361с.
8. Ревуцька Н. Сучасні інструменти залучення іноземного капіталу. *Цінні папери України*. 2014. № 9. С. 54-58.
9. Комарова А.І. Регулювання інвестиційного розвитку України та міжнародний досвід. *Правосуддя — гарант у сфері економічно-правових відносин*. 2013. Т. № 21 (1). С. 147-151.

10. Мельниченко, О. А. Інвестиційний клімат: сутність та напрямки його покращення в Україні. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2012. 14(185). Ч. 1. С. 292-295.

11. Економічний довідник аграрника. В.І. Дробот, Г.І. Зуб, М.П. Кононенко та ін. / За ред. Ю.Я.Лузана, П.Т.Саблука. К.: "Преса України", 2003. 800с.

12. Небава М. І., Ткачук Л. М. Управління регіональним розвитком. Електронний навчальний посібник. URL: https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/fmib/25nebava_upravlinnya_regionalnym_rozvytkom/14.html

JEL Classification E22

FORMATION OF THE INVESTMENT PROGRAM OF THE REGIONAL DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR

TANKLEVS'KA Nataliya

Doctor of Economic Sciences, Professor

State Pedagogical University "Kherson State Agrarian University"

e-mail: ntanklevska@gmail.com

OLIYNYK Viktor

PhD student of the Department of Economics and Finance

State Pedagogical University "Kherson State Agrarian University"

Abstract. *The significance and role of the region's investment policy and investment programs are analyzed in the article. The methodology of developing an investment program for the development of the agricultural sector of the region was explored. The system of elements of the regional investment program in the agrarian sector of the economy is proposed.*

Keywords: *regional investment program, agrarian sphere, investment attractiveness.*

Economic growth in Ukraine is due to the use of the potential of the economy of the country and its individual regions. Management practices, development and implementation of national programs and measures to stabilize the economic situation indicate that excessive centralization of management, elimination of real influence on the resolution of these issues of the regions, underestimation of their interests and economic opportunities - a brake on the way to market economic reform, effective harnessing Ukraine's economic potential. At the same time, the need to strengthen the role of territorial governance, increase the influence of local authorities on the socio-economic situation requires a sound and balanced regional economic policy, setting goals and priorities for the development of the region. Regional economic policy should

organically combine national and local interests, and ultimately aim at full-blown, progressive development of the region.

Effective reform of the economy of Ukraine and its regions is impossible without large-scale investments, which are the most important factor of economic growth and recovery, which provides an opportunity for modernization of existing production facilities, creation and introduction of the latest technology and technologies, modern systems of organization and management of economic processes, quality restoration of market infrastructure. Ukraine's entry into the world economy requires raising the overall level of economic and scientific and technological development. The optimum use of investments, both internal

and external, should play a leading role in this process.

The state of affairs in the economy of the agricultural sector can be judged by the nature of the processes that take place in the investment sphere. It is a certain indicator that indicates the overall situation within the country. Investments are cash-laden civil rights assets (allocated) for engaging in any activity that is not unlawful in order to obtain a positive social impact.

The main directions of the investment policy of the region, methods of activation of the investment process, anti-crisis measures in this field, it is expedient to present in a concentrated form in a separate general document - regional long-term investment programs. In recent years, such programs have been developed in almost all regions of Ukraine. However, the methodology and methodology for their development are poorly understood and remain poor. Regional investment programs are developed with the purpose of intensifying investment activity, concentrating efforts and identifying sources, forms, subjects and directions of investment of the most important problems of socio-economic development of the agro-industrial complex. Therefore, scientifically grounded regional investment programs are an instrument of strengthening the role of regions in managing the economy and realizing priority directions of development of the agricultural sector of the economy.

The strategic goal of implementation of the regional investment program for the development of the agricultural sector is to improve the standard of living and social protection of the population on the basis of intensification of investment ac-

tivity and rational use of the natural, industrial, economic and scientific potential of the industry.

Regional investment programs for the development of agrarian sector should meet the following main objectives:

- intensive development of agroindustrial production on an innovative basis, which is a prerequisite for increasing the competitiveness of agricultural products and increasing revenues to the region of external investment resources;

- expanding the scope and scope of entrepreneurship in the agricultural sector, which should increase the employment of the population, its purchasing power and increase the flow of funds to the budget, including the local;

- creation of new jobs in order to increase production capacity and solve the problem of employment of the population;

- formation of developed production, market and investment infrastructure, which stimulates activity in the agricultural sector of the economy, etc.

The development of the agrarian sector of the economy of most regions should be supported by state support. Based on this, the program envisages measures implemented within the relevant national investment and other programs in the region. At the same time, special attention is paid to regional special investment programs and specific investment projects carried out at the expense of non-state sources, and mixed-financing projects.

In order to select investment projects for inclusion in the regional program, it is necessary to broadly inform producers and investors, as well as local authorities

and agrarian sector management about the strategy, goals and objectives of the program, its principles, priority sectors of the agricultural sector and directions of investment, levers of economic support and organizational, administrative and economic measures for the implementation of the regional investment program.

The investment policy of the regions should better take into account their investment attractiveness and help to increase it. Investment attractiveness is an integral characteristic of individual regions of the country from the point of view of the investment climate, the level of development of productive forces, the investment infrastructure, the possibility of attracting investment resources and other factors that significantly influence the formation of return on investment and reduction of investment risks. Thus, the assessment and forecasting of investment attractiveness and comprehensive measures to increase it - an integral

part of the regional investment program for the development of the agricultural sector.

Therefore, developing an effective, real, effective, effective investment program for the development of the agro-industrial complex of the region is quite difficult. Therefore, it is advisable to involve not only research institutions, but also consulting and project organizations, which have the necessary specialists with experience in investment design, in addition to the relevant administrative structural units. The effort and cost required to develop an investment program, which is essentially the basis for ensuring the socio-economic development of the agro-industrial complex of the region, is fully offset by the results that can be obtained from such a program, which will generally contribute to improving the use of investment resources at the regional level and national levels in Ukraine.

References

1. Tanklevs'ka, N. (2007). Investytsiyna prohrama rozvytku APK rehionu [Investment program for the development of the agricultural sector of the region]. *Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya*. Vyp.1 (39). pp. 102-108 [in Ukrainian].
2. Lytovchenko, M. (2011). Udoskonalennya derzhavnoho rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya z urakhuvannyam aktyvizatsiyi protsesiv zlyttya i pohlynannya pidpnyemstv v Ukrayini [Improvement of state regulation of investment activity of economic entities, taking into account the activation of mergers and acquisitions of enterprises in Ukraine]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 24, 24-27 [in Ukrainian].
3. Kononenko, O. Regional structural and investment policy of Ukraine. Retrieved from: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/5299/1/%D0%9E.%20%D0%A>

- E.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf [in Ukrainian].
4. Tanklevs'ka, N., Karnaushenko, A. (2015). *Rozvytok finansuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Development of financing of innovative activity of agricultural enterprises]*. Kherson: Aylant [in Ukrainian].
 5. Hryn'ova, V., Koyuda, V., Lepeyko, M., Koyuda, O. (2002). *Problemy rozvytku investytsiynoyi diyal'nosti [Problems of development of investment activity]* /Ed. Hryn'ovoyi V. KH.: Vyd KHDEU [in Ukrainian].
 6. Tanklevs'ka, N. (2008). Metodychni aspekty vyznachennya investytsiynoyi pryvablyvosti APK rehionu [Methodical Aspects of Determining the Investment Attractiveness of AIC in the Region]. *Naukovyy visnyk NAU*, 120, 182-186 [in Ukrainian].
 7. Danilov, O., Ivashyna, H., Chumachenko, O. (2001). *Investuvannya [Investing]: Navch. pos. K.: VD «Komp"yuterpres»* [in Ukrainian].
 8. Revutska, N. (2014). Suchasni instrumenty zaluchennya inozemnoho kapitalu [Modern tools of foreign capital]. *Tsinni papery Ukrayiny*. vol. 9. pp. 54-58. [in Ukrainian].
 9. Komarova, A. (2013). Rehulyuvannya investytsiynoho rozvytku Ukrayiny ta mizhnarodnyy dosvid [Regulation of investment development of Ukraine and international experience]. *Pravosuddya — harant u sferi ekonomichno-pravovykh vidnosyn*. T. № 21 (1). pp. 147-151. [in Ukrainian].
 10. Mel'nychenko, O. (2012). Investytsiynyy klimat: sutnist' ta napryamky yoho pokrashchennya v Ukrayini [Investment climate: essence and directions of its improvement in Ukraine]. *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya*. 14(185). CH. 1. pp. 292-295. [in Ukrainian].
 11. Drobot, V., Zub, H., Kononenko, M. (2003). *Ekonomichnyy dovidnyk ahrarnyka [Farmers' Economic Directory.]* / Ed. YU. Luzana, P.Sabluka. K.: "Presa Ukrayiny" [in Ukrainian].
 12. Nebava, M., Tkachuk, L. Upravlinnya rehional'nym rozvytkom [Management of Regional Development]. *Elektronnyy navchal'nyy posibnyk*. Retrieved from: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/25nebava_upravlinnya_regionalnym_rozvytkom/4.html [in Ukrainian].

УДК 336

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

СИНЕНКО Олександр Олександрович*аспірант кафедри економіки та фінансів**ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»*

Анотація. У статті досліджено досвід провідних країн світу у формуванні фінансового механізму ефективної діяльності аграрних підприємств. Виявлено, що на ефективність фінансового механізму аграрних господарств має значний вплив державне втручання в частині підтримки сільського господарства через дотації, регулювання цін, застосування квот, кредитної й податкової політики тощо. Визначено інструменти впливу зарубіжних країн на фінансовий механізм, які було б доцільно адаптувати й застосовувати в Україні.

Ключові слова: фінансовий механізм, держава, державний вплив, державне регулювання, ціна, ціноутворення.

Постановка проблеми. Для забезпечення успішної діяльності в ринкових умовах кожен господарюючий суб'єкт аграрної сфери повинен приділяти увагу різним аспектам своєї діяльності. Одним з головних аспектів є формування ефективного фінансового механізму. Кардинальні зміни в економічній та фінансовій сферах, що відбулися за останній час в Україні, змушують замислитись про існуючі теоретичний і методичний підходи щодо вибору інструментів формування фінансового механізму. Крім того, потребують ретельного дослідження та аналізу існуючі

Аннотация. В статье исследованы опыт ведущих стран мира в формировании финансового механизма эффективной деятельности аграрных предприятий. Выявлено, что на эффективность финансового механизма аграрных хозяйств может влиять государственное вмешательство путём поддержки сельского хозяйства через дотации, цены, квоты, кредитную и налоговую политику и тому подобное. Определены инструменты влияния зарубежных стран на финансовый механизм, которые было бы целесообразно адаптировать и применять в Украине.

Ключевые слова: финансовый механизм, государство, государственное влияние, государственное регулирование, цена, ценообразование.

інструменти формування, які застосовуються в зарубіжних країнах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження різноманітності підходів до формування фінансового механізму за рахунок державної підтримки аграрного підприємництва, що використовуються у міжнародній практиці здійснено у працях Марти-Кости А. та Сільви Е., Майстро С.В., Моріссона Дж.Р., Назаркевича О.Б., Собкевича О.В., Русана В.М., Юрченка А.Д., Ковальова О.В., Жураковської Л.А. та інших.

Неоднозначність результатів досліджень вчених щодо дієвості ви-

користовуваних інструментів підтримки діяльності аграрних підприємств визначають об'єктивну потребу подальших досліджень.

Метою даної статті є дослідження досвіду формування фінансового механізму сільськогосподарських підприємств провідних країн світу та можливість його адаптації до реалій України.

Виклад основного матеріалу. На фінансовий механізм впливають світові фінансові процеси та глобалізація, тому є доцільним адаптувати провідний досвід зарубіжних країн. Міжнародний досвід свідчить, що реформування фінансового механізму аграрних підприємств проходить в основному за рахунок посилення прямих і непрямих важелів державного впливу. Державний вплив здійснюється шляхом регулювання цін на продукцію сільськогосподарських виробників і фермерських доходів, бюджетного фінансування діяльності аграріїв, забезпечення доступного кредитування, прозорого і зрозумілого оподаткування, регулювання експорту та імпорту аграрної продукції, стабілізації ринку сільськогосподарської продукції, регулювання земельних відносин, допомога господарствам, що знаходяться в несприятливих кліматичних умовах, підтримка науково-технічного прогресу, соціальна підтримка фермерів тощо. Успіх сільського господарства провідних країн Західної Європи, США, Канади, Китаю, Японії зобов'язаний обмеженню дій ринкових механізмів саморегулювання з використанням зовнішніх важелів впливу. Це державна підтримка сільського

господарства через дотації, ціни, квоти, кредитну й податкову політику тощо [1, 2].

Крім того, не залежно від рівня розвитку економіки країни, саме державне регулювання визначає стан та рівень розвитку фінансування аграрного сектору, оскільки саме через свої особливості виробництва він вимагає значної участі держави у своїй діяльності. На сьогодні у світі функціонує два найбільш ефективних підходи до державного регулювання: північноамериканський та європейський [3, 4]. Головними відмінностями цих підходів є те, що другий підхід має більшу соціальну орієнтованість, а перший орієнтований на підвищення конкурентоспроможності й захист фермерів (рис. 1).

У розвинутих країнах Заходу забезпечення ефективного функціонування фінансового механізму аграрних підприємств, а також їх підтримка у вигляді дотацій, субсидій і різних компенсаційних виплат, є однією з пріоритетних задач економічної політики держави.

Сільське господарство США є пріоритетним та важливим напрямом розвитку економіки країни. Воно має постійне державне забезпечення й регулювання в усіх сферах його роботи. Аграрне законодавство США є гнучким, що дозволяє охопити всі сторони сільського господарства. Перші базові державні фінансові механізми регулювання були закладені ще у законодавстві 1933 та 1938 років. Першоджерелом державного регулювання в США вважається законодавство «Нового курсу» Франкліна Д. Рузвельта, в якому визначалися основи

цільової підтримки аграрного сектору економіки країни. Кожні п'ять років програми підтримки розвитку сільського господарства переглядаються в рамках законодавчого пакета «Про сільське господарство». У 1937 році було прийнято Акт сільськогосподарських маркетингових

угод, а також вводиться підтримка цін на продукцію фермерських господарств. Пізніше були підписані сільськогосподарські акти направлені на стимулювання попиту на продукцію аграрних товаровиробників.

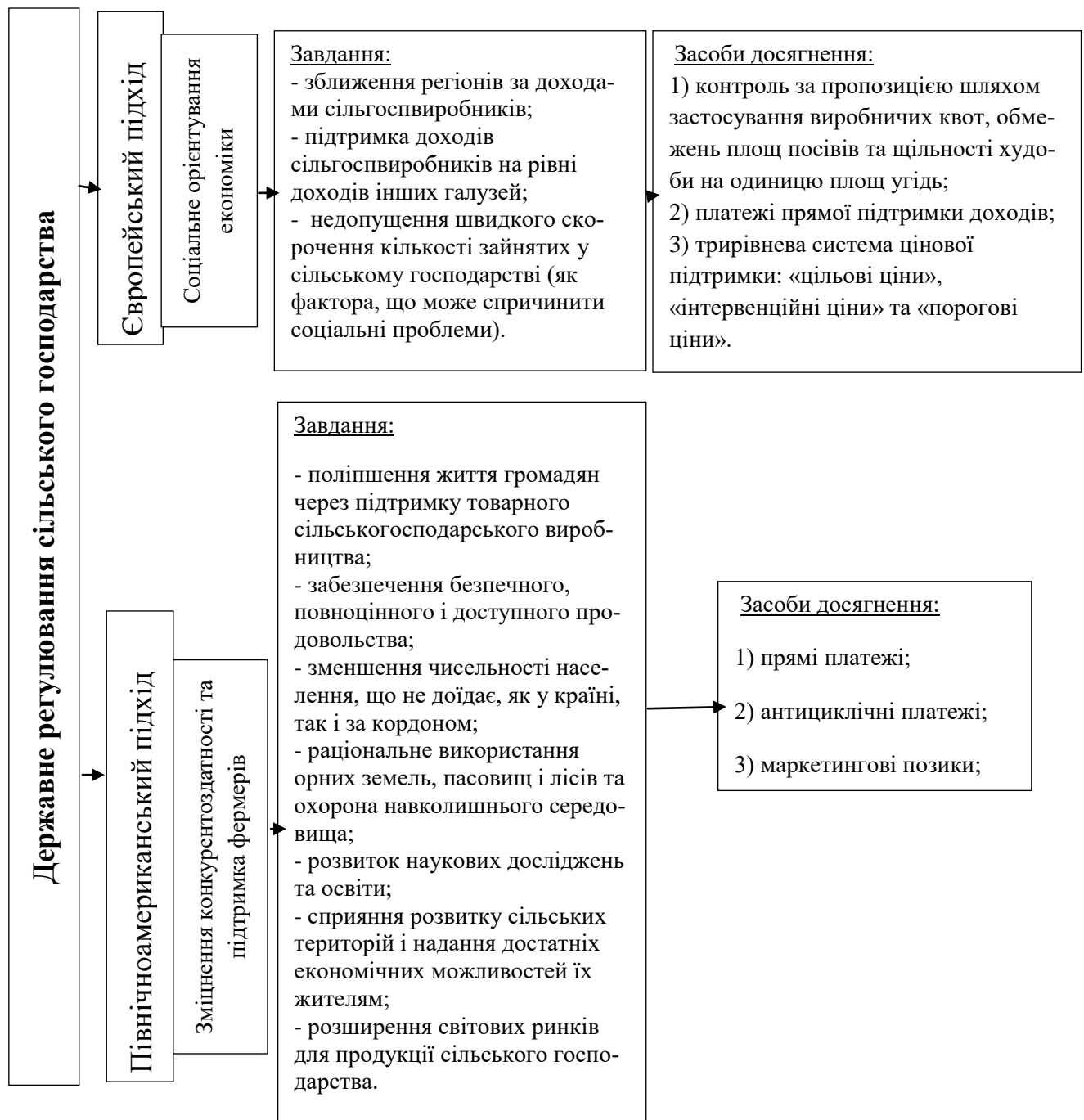

Рис. 1. Світові підходи до державного регулювання сільського господарства *

*Згруповано автором за даними [5,6]

За цими актами були введені програми продовольчих талонів та безкоштовних сніданків у школах. У 1970 роках в сільськогосподарських актах приділялася увага заходам, які були спрямовані на освоєність ринків інших країн, доступність продукції на внутрішніх ринка США, стимулювався експорт виготовленої продукції сільського господарства [6,7].

У США в 80-ті роки підписані сільськогосподарські акти передбачали активну підтримку фермерського господарства. В цих актах було зазначено, що фермери мали право отримувати підтримку своєї діяльності у формі різноманітних заставних позик, компенсаційних платежів тощо. Також у цих актах передбачався контроль за посівними площами, фермери отримували виплати у випадку настання стихійного лиха, формувалися так звані фермерські резерви, виплачувалися експортні субсидії та вівся активний ціновий контроль та підтримка у разі настання ембарго на експорт продукції американських аграрних товаровиробників.

Починаючи з 90-х років підписувалися сільськогосподарські акти, які були направлені на орієнтування фермерів на ринкові сигнали, але при цьому вагомою залишалася державна підтримка. За даними збірників із сільськогосподарської статистики США прямі державні виплати в чистому фермерському доході становили в 1999 році 45,1%, а у 2000-му – 46,8 % [3]. У 2000-них роках в США державні програми для фермерських господарств застосовувалися відповідно до положень Акту

фермерської безпеки та розвитку інвестування в сільській місцевості. У 2013 році рівень державної підтримки фермерів знизився до 7,3 %. Цьому сприяли зміни у державній аграрній політиці, вплив політики СОТ, конкуренція з боку інших держав, а також сприятлива для фермерів динаміка цін на ринку аграрної продукції [6].

У лютому 2014 року вступив у дію Фермерський акт, чинність якого закінчується в кінці 2018 року. Розділи даного Акту направлені на регулювання відносин між державою та виробниками і споживачами продукції сільського господарств та продовольства у сфері виробництва продукції аграріїв, страхування рослинництва, консервації земельних ресурсів, кредитування, розвитку сільських територій, наукових досліджень і дорадництва. На виконання всіх необхідних заходів, передбачених Фермерським актом, було заплановано витратити 489 млрд дол. США. З цієї суми на реалізацію продовольчих програм призначено 80% коштів, на страхування сільськогосподарських ризиків – 8%, на різноманітні товарні програми – 5%, на інші програми – решта 7 %.

Сьогодні у США одним із головних напрямів регулювання агропромислового комплексу є регулювання цін на сільськогосподарську продукцію [8]. Вже протягом кількох десятиліть в США офіційно існують два види «цін підтримки»:

1) Цільові (гарантовані) ціни - визначають нижній рівень фермерських доходів. Цей вид не функціонує на ринку, а застосовується в розрахунках

працівників апарату регулювання цін і доходів для визначення компенсаційної цінової надбавки. Використання цільових цін дозволяє уряду визначати нижній рівень доходів в сільському господарстві і надалі встановлювати джерела фінансування фермерських доходів. Так, якщо ціни реалізації вищі цільових, фермери одержують дохід виключно за рахунок споживачів. У разі падіння ринкових цін нижче за рівень цільових набуває чинності механізм прямої підтримки фермерських доходів через надбавки до ринкових цін у формі прямих урядових платежів [8].

2) Заставні ціни. За заставною ціною фермер віддає Товарно-кредитній корпорації свою продукцію у тому випадку, якщо ціни встановлюються нижче цін на світовому ринку. Виникненню заставної ціни сприяв високий рівень цін на внутрішньому ринку США, що заважав експорту продукції. При цьому цільова ціна, яка визначала рівень дохідності фермерів, не мала можливості втримати ринкову ціну від падіння.

Не менш вадливою для розвитку сільського господарства США є система фінансування аграрного сектора. У США було створено спеціалізовані заклади кредитування фермерів. Сільською кредитною кооперацією опікується Міністерство сільського господарства. Фермери можуть отримати кредит з варіацією відсоткових ставок від 1,5 до 8% річних. На 2017 рік за статистичними даними Служби економічних досліджень заборгованість американських фермерів перед кредитними організаціями становила лише 12 % від загального обсягу наявних

активів. Це свідчить про достатню акумуляцію власних коштів для забезпечення діяльності фермерів. Хоча необхідно відзначити, що цей показник є середнім і деякі фермери мають набагато більше співвідношення боргу до активів. Основним постачальником кредитних ресурсів під заставу нерухомого майна є Система фермерського кредиту (СФК). В структурі балансу сільськогосподарських підприємств США, питома вага кредитів перед СФК в загальному обсязі кредитів під заставу нерухомого майна становить 46%. СФК є унікальною структурою, вона побудована на кооперативних засадах. Її створили в 1916 році на підставі Федерального Закону про фермерський кредит. Це дворівнева кооперативна система, де на першому рівні функціонують кредитні асоціації, а на другому – кооперативні банки. Членами кредитних асоціацій є сільськогосподарські виробники, а членами кооперативних банків є кредитні асоціації. Особливістю СФК є те, що переважно кредитні ресурси система залучає за рахунок випуску боргових цінних паперів на національних фінансових ринках. Ставки за кредит коливаються від 4 до 8% залежно від термінів та призначення кредиту. Також беруть активну участь у кредитуванні фермерів в США і звичайні комерційні банки, але вони не можуть фермерам запропонувати фіксовану відсоткову ставку [9, 10].

Таким чином, можна зробити висновки, що фермери США залучені ефективною державною підтримкою. Державне регулювання спирається на жорсткий контроль цін на продукцію сільського господарства, доступність

фінансування діяльності аграріїв. Потреби фермерів у кредитних ресурсах задоволені в повній мірі в необхідний час, у повному обсязі та за помірною вартістю.

Досвід розвитку сільського господарства в країнах ЄС також говорить про важливу роль держави та державної підтримки в цьому процесі. Державне регулювання аграрної політики було закладено ще у статтях Римської угоди. Саме в цьому документі були визначені основи спільної аграрної політики (САП) країн ЄС. У Римській угоді були прописані положення щодо сільськогосподарської продукції, яка має включатися в єдиний ринок, заходів підтримки досліджень в аграрній сфері. Напрями спільної аграрної політики постійно удосконалювались й оновлювались під пильним контролем європейської спільноти, Ради Європи та Європейської комісії. Спільна аграрна політика 2014-2020 років орієнтована на цілеспрямовану суспільну підтримку аграрного сектора, підвищенні довгострокової продуктивності, стійкості та стабільності ефективного сільського господарства. На САП 2014-2020 років на реалізацію запланованих заходів виділяється 363 млрд євро. САП включає такі дві складові [11]:

- перша складова включає в себе фінансові заходи підтримки фермерів. Були удосконалені схеми єдиного платежу та єдиного територіального платежу.

- друга складова акцентована на заходи щодо розвитку сільського господарства.

У Європі державне регулювання

сільського господарства має економічне спрямування. Однією з найважливіших функцій державного регулювання є регламентування кількості й якості виробленої продукції шляхом контролю за організаційно-економічною структурою виробництва, зокрема заохоченням кооперації та вертикальної інтеграції, що має вплив на галузеву спеціалізацію виробництва сільськогосподарських продуктів і порядок постачання ними населення.

В ЄС важливим аспектом ефективного фінансового механізму є державне регулювання цін на продукцію сільського господарства. На більшу частину продукції аграрних товаровиробників регулювання цін здійснюється наднаціональними органами. Рішення про ціни підтримки і комплекс пов'язаних з ними заходів приймає Рада Міністрів ЄС на рівні міністрів сільського господарства. В ЄС ціни підтримки мають такі форми [12]:

1) Інтервенційна ціна — це мінімальна ціна, яка є гарантованою державою. За нею держава та закупівельні організації зобов'язані закуповувати продукцію сільського господарства у фермерів за умови, що фактично діючі ринкові ціни знижуються до її рівня. Закуповуючи продукцію за інтервенційними цінами, держава регулює кон'юнктуру ринку, тим самим не даючи ринковим цінам опускатися нижче межі, за якою господарства не будуть в змозі вести розширене відтворення. За цими цінами держава може придбати продукції лише в межах встановлених квот на закупку тієї чи іншої продукції.

2) Цільова ціна – це ціни, які встановлені з метою визначення бажаних

ринкових цін. На деякі види продукції вводять низькі за характером і функціями орієнтовні, базисні, нормальні ціни. В свою чергу цільова ціна має два різновиди: контрольна ціна та орієнтовна ціна. Контрольна ціна встановлюється на бездефіцитну в країнах Спільного ринку аграрну продукцію (зерно, овочі, фрукти тощо), що експортується в інші країни, з урахуванням рівня цін, що діють у регіонах з переважаючими умовами її виробництва. Орієнтовна ціна поширюється на дефіцитну в ЄС продукцію аграріїв (телятину, м'ясо великої рогатої худоби тощо). Також цільова ціна є фундаментом для встановлення порогових та шлюзових цін. У країнах ЄВ ці ціни служать захистом внутрішніх фермерських цін від низьких цін у світі. Порогові ціни встановлюються на імпортовану продукцію так, щоб їх рівень був дещо вищим за цільову ціну.

Таким чином, можна зробити висновки, що державне регулювання цін в країнах Європейського Союзу забезпечується такими факторами: дією широкою мережі закупівельних організацій, завданням яких є купівля продукції сільського господарства за мінімально гарантованими цінами, митний захист цін на внутрішньому ринку і дієва система експортних субсидій.

В країнах Європейського Союзу лише 25 % фермерських господарств мають власні засоби фінансування своєї діяльності, 35 % частково залучають кредитні кошти, а 40% фермерів повністю залежать від залучених позик. Тому проблема кредитування аграріїв є актуальною для країн Європи. В багатьох країнах розробляються і впроваджуються в дію спеціальні

державні програми кредитування аграрного сектору економіки. Метою цих програм є сприяння в запровадженні національних і міжнародних проектів як економічного, так і соціального розвитку сільського господарства.

У Німеччині фінансову підтримку від уряду можуть отримати як одноосібники, так і сімейні підприємства, організації, кооперативи незалежно від правової форми власності. Урядова підтримка надається їм у формі субсидій, різноманітних премій, дотацій, доплат за рахунок консолідованих коштів з бюджету ЄС, а також безпосередньо за рахунок бюджету землі Саксонія-Ангальт [13]. Кооперативні банки займають досить важливе місце в системі кредитування німецьких сільськогосподарських товаровиробників. Вперше вони почали функціонувати в вигляді кредитозберігальних сільських кооперативів. У країні також діє програма стимулювання інвестицій. У рамках цієї програми можна одержати пільгову державну позику: 1% річних у рахунок погашення 3,5% на будівництво житлових будинків та інших споруд у сільській місцевості [8]. У Німеччині провідними кредиторами та розпорядниками коштів аграрного сектору економіки є: Союз німецьких народних банків і банків товариств "Райффайзен", до складу якого входить більше 1470 кредитних товариств, що об'єднують в основному фермерів та інших підприємців, які працюють у сільській місцевості; система німецьких ощадних кас; сільськогосподарський рентний банк у Франкфурті; німецький іпотечний банк у Бонні; кредитний інститут відновлен-

ня у Франкфурті; приватні іпотечні банки.

Для фермерів Німеччини, які беруть участь у програмі інвестиційного стимулювання або Загальній програмі аграрних кредитів, пільгове кредитування здійснюється у вигляді позики з 1% річних або шляхом зниження позикового відсотка діючих кредитів на 4-7%.

Сучасний високий рівень розвитку сільського господарства Швеції багато в чому обумовлений ефективною діяльністю кооперативних формувань, що мають великий досвід. Кооперацією охоплені всі господарства країни. Перші кооперативи спеціалізувалися на переробці молока і забої свиней. Пізніше виникли кооперативи, які постачали засоби виробництва, забезпечували виробничо-технічне обслуговування, а також кредитні кооперативи. У сучасній структурі фермерської кооперації Швеції виділяються наступні типи об'єднань: виробничі, постачальницькі, збутові, з переробки агропродукції, закупівельно-постачальницькі, кредитні й інші. На практиці багато об'єднань здійснюють весь спектр вертикально-координованих технологічних функцій, що забезпечує виробництво і збут того або іншого виду готової продукції. Вертикальні кооперативи займаються збором, переробкою і збутом продукції, яку виробили її члени. Це найбільш розвинута сфера кооперативної діяльності [8]. Останніми роками в кооперативному русі Швеції зростає роль кредитних кооперативів. Кредитні кооперативи забезпечують потреби сільськогосподарських виробників у кредитах. Кооперативи ведуть широку консуль-

таційну діяльність, активно сприяють впровадженню новітніх досягнень науки.

Для Великобританії характерною рисою є низький рівень державного регулювання сільського господарства. В цій країні немає спеціалізованої системи аграрних кредитів, фермерські господарства підтримуються за допомогою державних субсидій. А в останні роки аграрний сектор економіки розглядається державою як самоспроможний до відтворення й функціонування на ринкових принципах без будь-якого втручання ззовні. Для неї характерний високий рівень розподілу праці між різними фінансовими установами, широка розгалуженість і велика різноманітність різних типів фінансово-банківських інститутів. Через комерційні банки проходять різні державні субсидії країни та ЄС, що робить кредит у багатьох випадках пільговим. Найбільш крупні операції у сфері кредитування сільського господарства здійснюють Ллойд Банк (Lloyd Bank), Мідланд Банк (Midland Bank), Барклай Банк (Barclay Bank) та ін. Фінансування інвестицій у сільському господарстві здійснюється головним чином за так званим перманентним кредитом – банкір і підприємець щорічно обговорюють ставку відсотка, розмір позички, вид заборгованості в залежності від економічного становища господарства [8].

Дієвим важелем в фінансовому механізмі діяльності сільськогосподарських підприємств Франції є кредитування аграріїв. Кредитування сільського господарства забезпечують основним чином кооперативні банки. Центральну роль у системі сільського-

сподарського кредиту у Франції відіграє «Креди агриколь». Однак за останні десятиліття до системи пільгового кредитування були підключені і інші фінансові інститути. Механізм дії пільгових кредитів у сільському господарстві цієї країни ґрунтується на принципі боніфікації – державного погашення банку різниці між договірною відсотковою ставкою і ставкою пільгової позички, яка була надана фермеру. Порядок розрахунку боніфікації на базі договірної відсоткової ставки введений у результаті реформи системи пільгового кредитування [14].

Фермери Франції одержують від

держави допомогу, субсидії на підвищення ефективності виробництва, поліпшення умов життя, під виведення орних земель із сільськогосподарського виробництва, на підтримку родючості земель, компенсаційні виплати за роботу в районах з несприятливими природними умовами. [14]. На рисунку 2 представлено напрями підтримки держави сільськогосподарським об'єднанням. На сьогоднішній день у Франції функціонують 4000 кооперативів, SICА, асоціацій та інших некомерційних об'єднань товаровиробників.

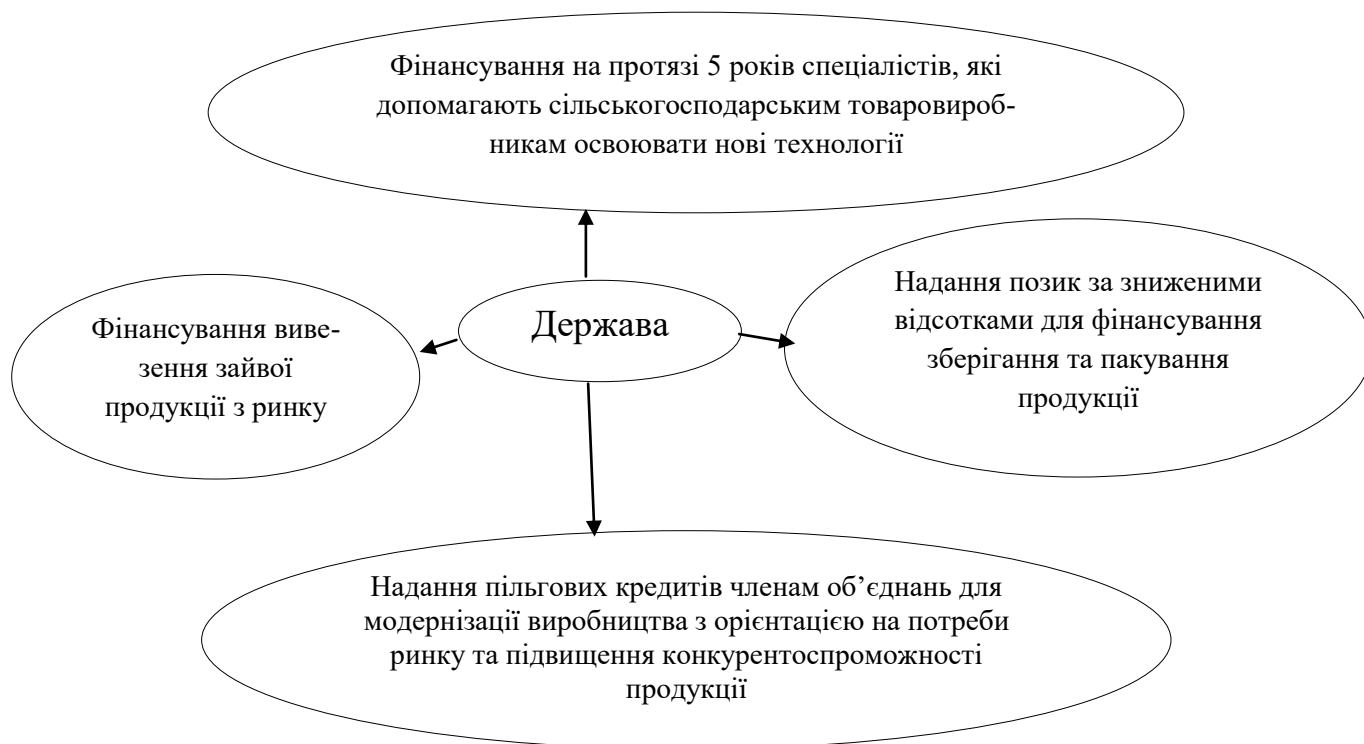

Рис. 2. Державна допомога об'єднанням сільськогосподарських товариств Франції *

* Згруповано автором за даними [15]

Заходи державного регулювання аграрного сектору в країнах Європи і північної Америки мають не тільки ринкове спрямування, а також покли-

кані визвати структурні зрушення в разі необхідності збалансування внутрішньо та міжгалузевого розподілу (рис. 3).

Рис. 3. Основні заходи державного регулювання аграрного сектора економіки США, Канади та країн ЄС

Отже, головним елементом фінансового механізму в країнах з розвинутою економікою є регулювання цін на продукцію сільського господарства державою. А саме встановлення мінімального граничного рівня для ринкових цін, нижче якого вони не можуть

опускатися. Для цього використовуються два основних інструменти – підтоварні кредити та пряма державна закупівля продукції. У розвинутих країнах регулювання цін на аграрну продукцію і фермерських прибутків передбачає організацію спостережен-

ня за динамікою низки економічних показників, у числі яких:

- витрати виробництва по групах спеціалізованих господарств (у країнах ЄС) чи по видах виробництва (у США);

- паритет цін на засоби виробництва для сільського господарства і на сільськогосподарську продукцію;

- прибутковість ферм і галузей виробництва, а також усього сільського господарства [15].

Під час дослідження досвіду формування та регулювання фінансового механізму аграрного сектору у зарубіжних країнах було встановлено, що для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств ці країни використовують різноманітні інструменти впливу, які доцільно було б використовувати для українських аграріїв, а саме:

- у державній політиці: узгодження урядових програм та планів із науковцями та практиками галузі, визначення стратегічним національним пріоритетом фінансовий розвиток сільського господарства, формування законодавчої бази відповідно до вимог й особливостей галузі (Німеччина, Японія, ЄС, Канада);

- у цінній політиці: використання цінних методів регулювання інноваційної діяльності, компенсація частини собівартості продукції за умови використання інновацій у виробництві, державні закупівлі та прийняття на зберігання в державні овочесховища продукції за вигідними умовами для сільськогосподарських виробників (США);

- у аграрній політиці: розробка стратегічних завдань, сприяння

вирішенню проблем галузі, а також координація співпраці виробників та науковців, організація дорадчої діяльності й впровадження обміну кваліфікованими кадрами між підприємствами й науковцями (США, країни ЄС, Голландія);

- у податковій політиці: використання податкових методів стимулювання впровадження інновацій та їх фінансування серед яких застосування дослідного податкового кредиту, зниження податкового навантаження тощо (США, Франція, Німеччина, Норвегія, Австрія, Швеція);

- у кредитній політиці: відшкодування частини відсоткової ставки за рахунок державних субсидій, стимулювання шляхом запровадження пільгових відсоткових ставок кредитування окремих напрямів інноваційної діяльності тощо (Японія, країни ЄС, Норвегія);

- у інвестиційній політиці: сприяння залучення внутрішніх та іноземних інвестицій шляхом лібералізації законодавства, податкових пільг та урядових програм тощо (США, Японія, Голландія, Індія, країни ЄС);

- у фінансовій політиці: застосування політики стабілізації розвитку сільського господарства шляхом посилення державної фінансової підтримки, використання спеціального режиму оподаткування, кредитування та страхування тощо (країни ЄС, Австралія).

Висновки. Система державної підтримки формування фінансового механізму аграрного підприємництва має бути спрямована на формування

умов для їх інтеграції в систему суспільних аграрних відносин, оскільки через обмеженість ресурсного потенціалу їх позиції на ринку є нестійкими. Успішний розвиток аграрного підприємництва в провідних країнах світу зумовлена комплексним підходом до його розвитку, що відображено у програмах державної підтримки та державного регулювання. До основних форм державної підтримки та регулювання формування ефективного фінансового механізму аграрного підприємництва віднесено: цінове регулювання, пряме

субсидування, фінансово-кредитне забезпечення та податкове регулювання, підтримка кооперації. Загалом кожна країна обирає оптимальне співвідношення між різноманітними інструментами регулювання сільськогосподарських підприємств залежно від національних особливостей розвитку аграрного сектора та пріоритетних цілей агропродовольчої політики. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою оптимальних джерел фінансової підтримки суб'єктів аграрного підприємництва.

Список використаної літератури

1. Майстро С. В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. *Державне управління: теорія та практика*. 2006. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/GALUZEVE/06msvrzk.pdf>.
2. Танклевська Н.С. Удосконалення державної фінансової політики. *Науково-теоретичний економічний журнал «Продуктивні сили України»*. 2009. №1 (005). С. 56-61.
3. Комарова І. В. Фінансові важелі державного регулювання аграрного сектору. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 1. С. 80-84. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vbumb_2013_1_19.pdf
4. Танклевська Н.С. Зарубіжний досвід фінансово-кредитного забезпечення розвитку аграрних підприємств. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2008. №1 (44). С.81-87.
5. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: монографія. В.М. Онегіна. К.: ННЦ ІАЕ. 2007
6. Михасюк І., Мельник А, Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки / За ред. І.Р. Михасюка; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка: Підручник. 2-ге вид. випр. і доповн. К.: Атіка; Ельга-Н, 2000. 592 с.

7. Танклевська Н.С. Основні підходи щодо удосконалення фінансової політики. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК*. 2009. № 16 (1). С. 40-44.
8. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. *Финансы предприятий*. М.: Инфра-М, 1999. С. 195
9. Олена Олійник-Данн. Чи доступні кредити для фермерів у США? URL:<https://nubip.edu.ua/node/35508>
10. Танклевська Н.С. Сучасні тенденції розвитку кредитної політики в аграрній сфері економіки. *Науковий вісник НУБіП*. 2010. Вип. 145. С. 387-395.
11. Онегіна В. М., Шibaєва Н. В. Інституційна основа аграрної політики: українські реалії й досвід США та ЄС. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 18-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_1_4
12. Андрійчук В. Г. *Економіка аграрних підприємств*. Підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. К.: КНЕУ, 2002. 624 с.
13. Krugman P. *Development, geography, and economic theory*: Cambridge M.A.: MIT Press, 1995.
14. Корецький М.Х. *Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: Монографія*. - К.: Вид-во УАДУ, 2002. - 260 с.
15. Школенко О.Б. Інструменти державної політики захисту економічних інтересів вітчизняних товаровиробників у зарубіжних країнах. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_1/2.pdf

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.183583](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.183583)

JEL Classification E22

ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF FORMING OF FINANCIAL MECHANISM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FUNCTIONING

SINENKO Oleksandr

PhD student of the Department of Economics and Finance

State Pedagogical University "Kherson State Agrarian University"

Abstract. *The article examines the experience of leading countries in the formation of a financial mechanism for the effective operation of agrarian enterprises. It was found out that the effectiveness of the financial mechanism of agrarian farms is significantly influenced by state intervention. In support of agriculture through subsidies, prices, quotas, credit and tax policies, etc. The tools of influence of foreign countries on the financial mechanism, which it would be expedient to adapt and apply in Ukraine, are determined.*

Key words: *financial mechanism, state, state influence, state regulation, price, pricing.*

To ensure successful market activity, every business entity in the agrarian sector must pay attention to various aspects of its activities. One of the main aspects is the formation of an effective financial mechanism. The dramatic changes in the economic and financial spheres that have recently taken place in Ukraine make us think about existing theoretical and methodological approaches to the choice of instruments for the formation of a financial mechanism. In addition, there is a need for careful research and analysis of existing development tools that are used in foreign countries.

The financial mechanism is influenced by world financial processes and globalization, therefore it is expedient to adapt the leading experience of foreign countries. International experience shows that the reform of the financial mechanism of agrarian enterprises takes place mainly due to the strengthening of direct and indirect levers of state influence. State

influence is exercised through regulation of prices for products of agricultural producers and farm incomes, budget financing of agrarian activities, ensuring affordable lending, transparent and clear taxation, regulation of export and import of agrarian products, stabilization of the agricultural market, regulation of land relations, assistance to farms located in adverse climatic conditions, support for scientific and technological progress, social support for farmers, etc. The success of agriculture in the leading countries of Western Europe, the USA, Canada, China, Japan is bound to limit the actions of market mechanisms of self-regulation using external leverage of influence. This is state support to agriculture through subsidies, prices, quotas, credit and tax policies, etc.

While studying the experience of establishing and regulating the financial mechanism of the agrarian sector in foreign countries, it was established that for

the effective functioning of agricultural enterprises, these countries use various tools of influence that would be appropriate for Ukrainian farmers, namely:

- in state policy: the coordination of government programs and plans with scientists and practitioners of the industry, definition of a strategic national priority of financial development of agriculture, formation of the legislative base in accordance with the requirements and characteristics of the industry (Germany, Japan, EU, Canada);

- in price policy: the use of price control methods for innovation, the compensation of part of the cost of production, provided that the use of innovations in production, state purchases and acceptance for production at state-owned vegetable stores under favorable conditions for agricultural producers (USA);

- in agrarian policy: development of strategic tasks, assistance in addressing the problems of the industry, as well as coordination of cooperation between producers and scientists, advisory activities and the introduction of exchanges of skilled personnel between enterprises and scientists (USA, EU countries, the Netherlands);

- in tax policy: use of tax methods for stimulating the introduction of innovations and their financing, among which application of research tax credit, reduction of tax burden, etc. (USA, France, Germany, Norway, Austria, Sweden);

- in credit policy: reimbursement of part of the interest rate at the expense of state subsidies, stimulation by introducing preferential interest rates for lending to certain areas of innovation activity, etc. (Japan, EU countries, Norway);

- in investment policy: promoting domestic and foreign investment by liberalizing legislation, tax breaks and government programs, etc. (US, Japan, Holland, India, EU countries);

- in financial policy: application of the policy of stabilization of agricultural development by strengthening state financial support, using special tax regime, lending and insurance, etc. (EU countries, Australia).

The system of state support for the formation of the financial mechanism of agrarian entrepreneurship should be aimed at creating the conditions for their integration into the system of social and agricultural relations, because due to the limited resource potential their position on the market is unsustainable. Successful development of agrarian business in the leading countries of the world is due to a comprehensive approach to its development, which is reflected in the programs of state support and state regulation. The main forms of state support and regulation of the formation of an effective financial mechanism of agrarian business include: price regulation, direct subsidization, financial and credit provision and tax regulation, support of cooperation. In general, each country chooses the best balance between the various instruments for regulating agricultural enterprises, depending on the national peculiarities of the agrarian sector development and the priority objectives of the agri-food policy. Prospects for further research are related to the development of optimal sources of financial support to actors of agrarian business.

References

1. Maystro, S. (2006). Sutnist' ta napryamy derzhavnogo rehulyuvannya ahrarnoho rynku v zarubizhnykh krayinakh [Essence and directions of state regulation of the agrarian market in foreign countries]. *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka*, 1. Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/GALUZEVE/06msvrzk.pdf> [in Ukrainian].
2. Tanklevs'ka, N. (2009). Udoskonalennya derzhavnoyi finansovoyi polityky [Improvement of public financial policy]. *Naukovo-teoretychnyy ekonomichnyy zhurnal «Produktyvni syly Ukrayiny»*, 1 (005), 56-61 [in Ukrainian].
3. Komarova, I. (2013). Finansovi vazheli derzhavnogo rehulyuvannya ahrarnoho sektoru [Financial levers of state regulation of the agrarian sector]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1, p. 80-84. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vbumb_2013_1_19.pdf. [in Ukrainian].
4. Tanklevs'ka, N. (2008). Zarubizhnyy dosvid finansovo-kredytneho zabezpechennya rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv [Foreign experience of financial and credit support for the development of agricultural enterprises]. *Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya*, 1 (44), p.81-87[in Ukrainian].
5. Onehina, V. (2007). *Derzhavne rehulyuvannya tsin i dokhodiv sil's'kohospodars'kykh tovarovyrobnykiv [State regulation of prices and incomes of agricultural commodity producers].*/ Ed. V. Onehina. Kyiv: NNTS IAE [in Ukrainian].
6. Mykhasyuk, I., Mel'nyk, A, Krupka, M. & Zaloha, Z. (2000). *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky [State regulation of economy].* Ed. I.R. Mykhasyuka; L'viv. nats. un-t im. I.Franka: Pidruchnyk. 2-he vyd. vypr. i dopovn. Kyiv: Atika; El'ha-N. [in Ukrainian].
7. Tanklevs'ka, N. (2009). Osnovni pidkhody shchodo udoskonalennya finansovoyi polityky [Basic approaches to improving financial policy]. *Visnyk L'vivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Ekonomika APK*, 16 (1), 40-44. [in Ukrainian].
8. Sheremet, A. & Sayfulin, R. (1999). *Finansy predpriyatiy [Business Finance].* Moscov: Infra-M [in Russian].

9. Oliylyk-Dann, O. Chy dostupni kredyty dlya fermeriv u SSHA? Retrieved from: <https://nubip.edu.ua/node/35508> [in Ukrainian].
10. Tanklevs'ka, N. (2010). Suchasni tendentsiyi rozvytku kredytnoyi polityky v ahrarniy sferi ekonomiky [Current trends in credit policy development in the agricultural sector]. *Naukovyy visnyk NUBiP*. Vyp, 145, 387-395 [in Ukrainian].
11. Onehina, V. & Shybayeva, N. (2016). Instytutsiyna osnova ahrarnoyi polityky: ukrayins'ki realiyi y dosvid SSHA ta YES [Institutional framework of agrarian policy: Ukrainian realities and experience of the USA and the EU]. *Ekonomika APK*, 1, 18-24 [in Ukrainian].
12. Andriychuk, V. (2002). *Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv [Economics of agrarian enterprises]*. 2-he vyd., dop. i pereroblene. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
13. Krugman, P. (1995). *Development, geography, and economic theory*: Cambridge M.A.: MIT Press. [in English].
14. Korets'kyi, M. (2002). *Derzhavne rehulyuvannya ahrarnoyi sfery u rynkoviy ekonomitsi [State regulation of agrarian sphere in a market economy]*. Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
15. Shkolenko, O. (2010). Instrumenty derzhavnoyi polityky zakhystu ekonomichnykh interesiv vitchyznyanykh tovarovyrobnykiv u zarubizhnykh krayinakh [Instruments of the state policy of protecting the economic interests of domestic producers in foreign countries]. *Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vbumb/2010_1/2.pdf [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.183587](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.183587)

JEL Classification E42, E44, E58, G18, G21

STATE REGULATION OF BAD LOANS OF UKRAINIAN BANKS IN THE MODERN CONDITIONS

GOICHMAN Mikhailo Isaakovych

*Doctor of Economics, Associate Professor
of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Banking University*

Abstract. *The article deals with the current state and causes of banking bad loans in Ukraine and in the world. The role of the state in the process of regulation of banking bad loans in Ukraine, Europe and post-Soviet countries is investigated. The author examines the Ukrainian experience of normative regulation of bad loans and the level of its harmonization with the European standards. In view of the foreign experience, recommendations to accelerate the process of reducing the level of banking bad loans under current Ukrainian realities are given.*

Keywords: *NPL, government regulation, bad debt, regulatory documents, problem assets sale, asset management company, restructuring sites.*

Introduction. The high level of bad loans has a direct impact not only on the development of corporate lending, but also on the economy of the country. Banking bad loans increasing is a direct consequence of the global financial crisis. At the end of 2018, its volume in Central, Eastern and South-Eastern Europe reached EUR 56 billion [2]. Bad loans continue to limit profitability and capitalization of banks, that has a negative impact on credit ratings, especially

Аннотация. *В статье проанализировано современное состояние и причины возникновения проблемной задолженности банков в Украине и мире. Исследована роль государства в процессе регулирования банковской проблемной задолженности в Украине, Европе и стран постсоветского пространства. Автором рассмотрен украинский опыт нормативного регулирования проблемной задолженности и уровень его гармонизации с европейскими стандартами. Учитывая зарубежный опыт, даны рекомендации по ускорению процесса снижения уровня проблемной задолженности банков в современных украинских реалиях.*

Ключевые слова: *NPL, государственное регулирование, проблемная задолженность, нормативные документы, продажа проблемных активов, компании по управлению активами, площадки реструктуризации.*

for small and medium-sized banks. This problem is also characterized for Ukrainian banking sector. We're forced to state that Ukraine remains the absolute world leader in the level of bad loans of banks. Thus, the issue of optimization of state regulation and the research of effective measures to manage bad loans of banks is currently of great interest.

Literature Review and Problem Statement. The issue of banking bad loans regulation is considered by the fol-

lowing Ukrainian and foreign researchers: S. Allen, O. Baranovsky, T. Bolgar, P. Chub, O. Dzubylyuk, A. Epifanov, E. Erhardt, J. Fell, M. Grodzik, O. Lavrushin, R. Merton, V. Mishchenko, S. Pavlyuk, E. Pozdnyakov, L. Primostka, J. Shinky, O. Vovchak, S. Yaremenko, I. Zozulya. Highly appreciating the scientific achievements of scientists in this field, it should be noted that the issue of optimization and harmonization of national state regulation of banking bad loans in accordance with world standards, is still lacking.

The purpose of the research is to analyze the current state of the bad loans level of Ukrainian banks and to provide the recommendations on optimization of state regulation for its reduction in the current realities of functioning of the Ukrainian banking sector, using the experience of European countries and the post-Soviet space.

Results of the Research. The crisis in the mortgage market, the poor quality of loan portfolios, and, at the same time, the failure of the bad loans management mechanism have led to increasing of banks' bad loans. In Ukraine, the level of bad loans began to increase rapidly from mid-2014. The reasons of that were: the economic and political crises in the country, the devaluation of the national currency, the increase in the share of insolvent debtors, and the occupation of part of the territory of Ukraine. According to the report of the National Bank of Ukraine, 17% of bad loans of the banks were related to the loss of territories, markets, or to domestic demand falling. In particular, state-owned banks have more than UAH 30 billion loans, issued in uncontrolled territory [1].

In 2017, there was a sharp nominal increase in the volume of bad loans due to the transition to international standards of non-performing loans (NPL) determination. The banks recognized the real quality of the delayed loans, which can be indicated by the increase in overdue loans, which subsequently became non-performing. In January 2019, the NPLs in the credit portfolio of Ukrainian banks amounted to 52.85%. Of these, the share of overdue loans in the portfolio of state-owned banks reached 67.92%, including Privatbank - 83.35% [1]. Thus, it can be stated that two thirds of bad loans are concentrated in portfolios of state-owned banks. Corporate loans are one of the main components of such banks' credit portfolio, accounting for up to 70%. Major debtors are large holding companies [1]. It should be mentioned, that such loans cannot be sold, because there is no effective and transparent mechanism for their realization. Obviously, the quality of loans is deteriorating, while increasing the overall NPL level.

The banking sector of other countries is also characterized by significant level of bad loans, however, it is measured on a scale other than in Ukraine (Fig. 1).

NPLs in Ukraine are several times higher than in other post-Soviet countries. According to S&P report, by the end of 2018, NPLs in Russia and Belarus reached about 15% of credit portfolio of the banking sector, and in Kazakhstan, NPLs still be extremely high, exceeding 25% of the credit portfolio [4]. Georgia's banks are showing better asset quality than banks in other countries in the region. This is due to more efficient banking supervision procedures, despite the high dollarization of the country's credit

portfolio. Herewith, NPLs in Georgia is less than the appropriate indicator in at the level of 5.8%, which is 9.1 times Ukraine.

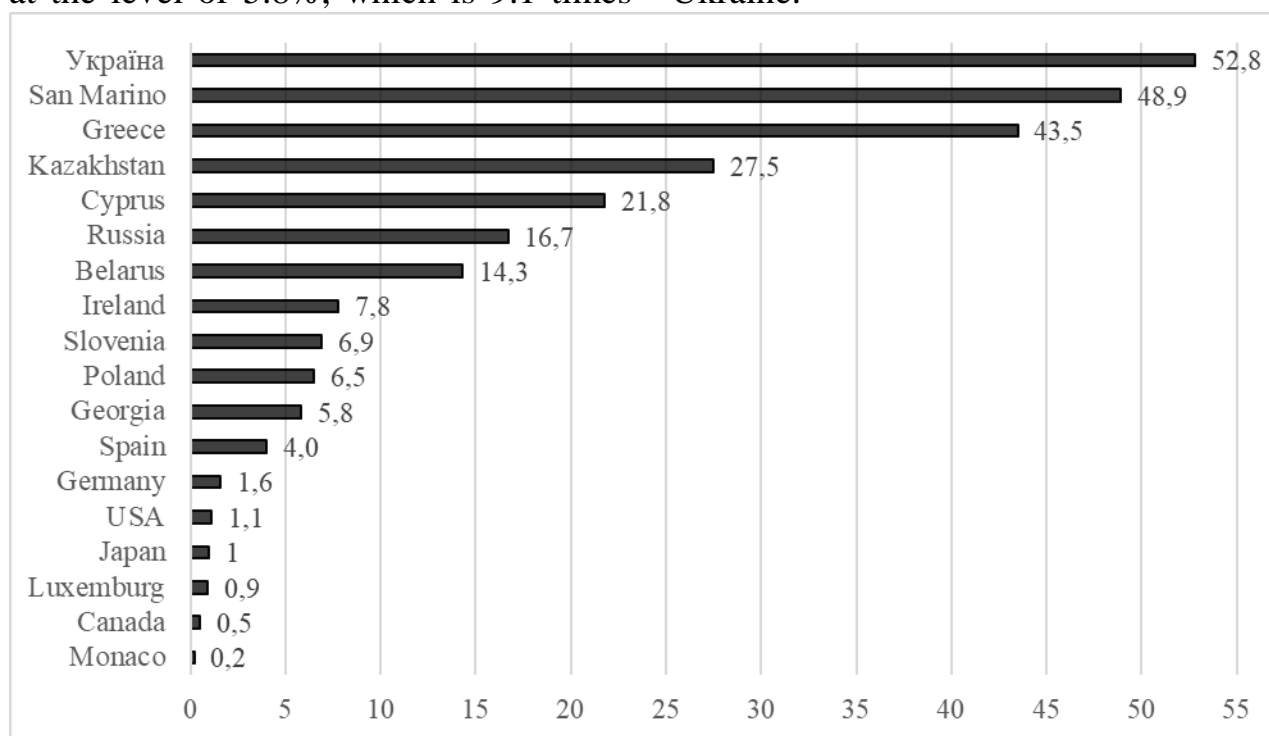

Figure 1. Non-performing loans in credit portfolios of banks of Ukraine and other countries*, %

* Ukraine, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Russia - as of 01.01.2019; Greece, Ireland, Spain, Cyprus, Luxembourg, Germany, Slovenia, Poland - as of 01.10.2018; Canada, Monaco, San Marino, USA, Japan as of 01.01.2018.

Source: compiled by the author on the basis of [2], [3], [4]

Average NPLs in the European Union was 3.3% in October 2018 [3]. However, while NPLs in the EU is much lower than in the post-Soviet countries, it is still high compared to other large developed countries. Thus, at the beginning of 2018, the World Bank reported NPLs close to 0% in Monaco and Canada, up to 1% in Luxembourg, the USA and Japan [2].

Therefore, Ukrainian banks are leading the world in terms of non-performing loans. The defining NPLs growth was driven by the imbalances in the banking system, accumulated over the years, primarily due to low credit standards, neglect of debt concentration limits, related

party lending and high foreign currency lending.

The level of bad loans of banks can be influenced by the state, directly by the bank- creditor, as well as by various associations of credit institutions (Fig. 2). These entities can take direct or indirect (through their representatives) participation in the development of regulatory documents aimed at regulating bad loans of banks.

Traditionally, the state has played a key role in overcoming the effects of banking crises, especially in the context of regulating banking bad loans. This is due to the following measures:

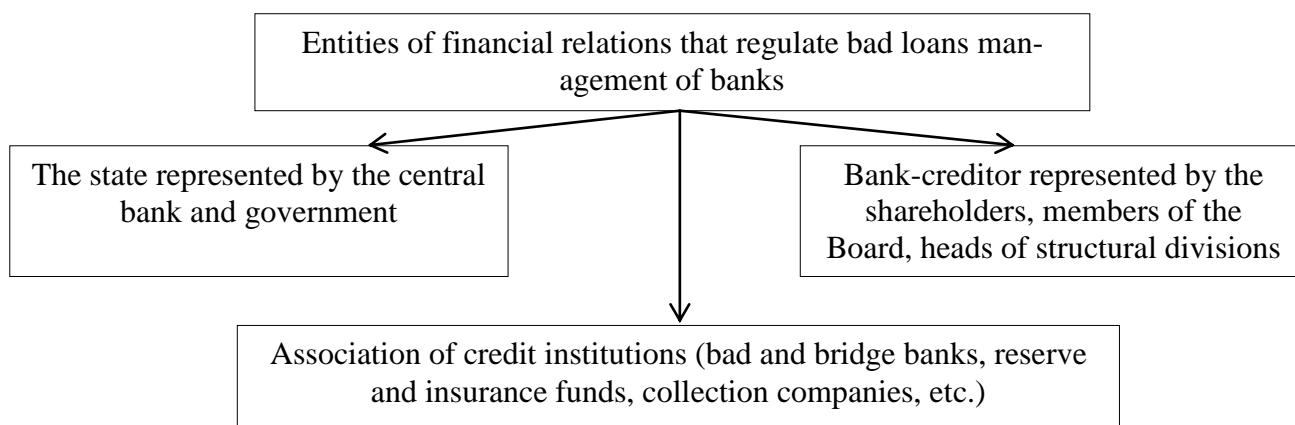

Figure 2. Entities of financial relations that regulate the level of banking bad loans

Source: generalized and supplemented by the authors on the basis of [5, c.24-26]

1. Reforms in the area of problem loans restructuring (improving restructuring and bankruptcy procedures, introducing tax incentives, promoting debt exchange instruments, optimizing credit bureaus, mediating dialogue and coordinating parties to facilitate private initiatives to create platforms for restructuring, such as private initiatives. In the world, nowadays, the common way to reduce credit risks is selling bad loans to investment funds. However, in Ukraine, such market is in stage of formation. Nowadays, the largest provider of bad loans and its collateral is the Deposit Guarantee Fund, which sells assets of insolvent banks through the ProZorro platform. In 2018, NPLs were sold for the amount of UAH 4.611 billion, here-with the five largest NPL buyers are Ukrainian companies (Integrity, JSC Glory, Geneva, LLC Market-Service, Avistar) [6]. Attraction of foreign investors is complicated by the imperfection of legislative regulation in Ukraine. Thus, selling bad credit portfolios, there are difficulties with re-issuing collateral and taxation. Sometimes, due to the lengthy loans sale process, the limitation period is missed, that eliminates the pos-

sibility of foreclosure. One of the conditions of entry to the foreign investor market is a quality assurance of the agreement, which includes legal and financial analysis of the situation, identifying risks and specific recommendations for the asset acquisition, based on local realities.

2. Direct investments by market approaches in accordance with the rules on state support and the Directive on financial rehabilitation and banks sanation [7]. One way to invest is to create or invest in corporate restructuring funds with private investors who have the authority to restructure bad loans. State asset management companies are intended for the acquisition of problem loans from banks and the "clearing" of bank balances. Positive examples of such companies are: NAMA, established in Ireland in 2010, SAREB, established in Spain in 2012, and BAMC, established in Slovenia in 2013 [3]. They have played a key role in reducing the pressure on banks' balance sheets, increasing market liquidity and enhancing pricing transparency, thereby stimulating demand for bad assets by investors and developing third-party servicing companies. As a result, over the

last 5 years NPLs in Ireland has decreased by 17.1%; in Spain – by 8.6%; in Slovenia - by 8.2% [2].

State asset management companies can be an effective NPL management tool, but it should be noted, that the effect will be temporary in the absence of other reforms. The examples of such activity can be the experience of Kazakhstan and Russia. Thus, during the last three years, the regulator in Kazakhstan has tried to carry out a system-wide analysis of asset quality with the subsequent transfer of bad assets into a specially created Bad Loan Fund [4]. However, it is clear that these actions have failed, as the NPL level still be extremely high (around 25%), despite large-scale purchases of

government-owned assets. The author argues that, such situation reflects the lack of significant progress in corporate management and sufficient regulatory power to promote transparency and market discipline.

In Ukraine, there have been attempts of such institution functioning, too. It was Rodovid Bank, which has not become a bad bank in seven years and is currently being liquidated by the Deposit Guarantee Fund. In general, the idea of the bad bank in Ukraine has both supporters and critics. The main advantages and disadvantages of such institution in the Ukrainian banking market are presented in Table 1.

Table 1. Advantages and disadvantages of bad bank in Ukraine

Advantages	Disadvantages
Reducing the burden on the banking system of bad assets of banks, which will enable managers of banks to focus on solving current problems of the bank and its strategic development.	The possibility of corruption schemes associated with the use of non-market mechanisms for selecting banks to asset acquisition.
The ability to reduce credit risk and release funds to increase crediting and stabilize the situation in the real sector of the economy.	Public funds use to correct the mistakes of private equity owners and managers of banking institutions.
The possibility of the bank that is on the verge of bankruptcy to receive funds from the bad assets sale and partially offset the losses.	Imperfection of the regulatory framework, significant burden on the state budget.

Source: generalized and supplemented by the authors on the basis of [8, c. 25-27; 9, c. 140]

In our opinion, the effective functioning of the bad bank in Ukraine is possible, but this requires a number of legal measures.

Analyzing the European experience in debt management, we can conclude that since the beginning of the crisis, most European governments have changed their approaches to dealing with bad loans, as well as restructuring and bankruptcy procedures, debt collection rules

and tax incentives. The low NPLs of European Union banks is mostly the result of the implementation of the Action Plan by European Central Bank (ECB), which has taken the following measures in recent years:

- Guidance to banks on non-performing loans was issued to implement a single supervisory mechanism, to provide banks with the optimal tools for NPLs reduction, to identify specific su-

pervisory powers for NPLs regulation, and so on [10];

- the recommendations for improving the effectiveness of monitoring the current state of loans have been provided. For example, the introduction of an early identification mechanism for potentially bad loans and actions that will prevent them from becoming NPLs, have been given;

- new initiatives have been introduced to support demand for bad loans in the market;

- the requirements for reporting and disclosure within the context of supervision [11].

One of the ECB's initiatives is to strengthen the requirements for its own

credit risk assessment models as one of the main determinants of banking capital adequacy [11]. The author argues that, the introduction of similar requirements for Ukraine is premature, as banking capital adequacy is currently governed by a regulatory approach. However, according to the activation in bad debt regulation in the Ukrainian banking sector, the practice of internal valuation models can be expected, but not in the near future.

In recent years, the NBU concentrates on the regulatory framework in accordance with the current international requirements (Fig. 3). The period of 2016-2019 can be noted as an active phase of reforming the regulatory framework for managing NPL in Ukraine.

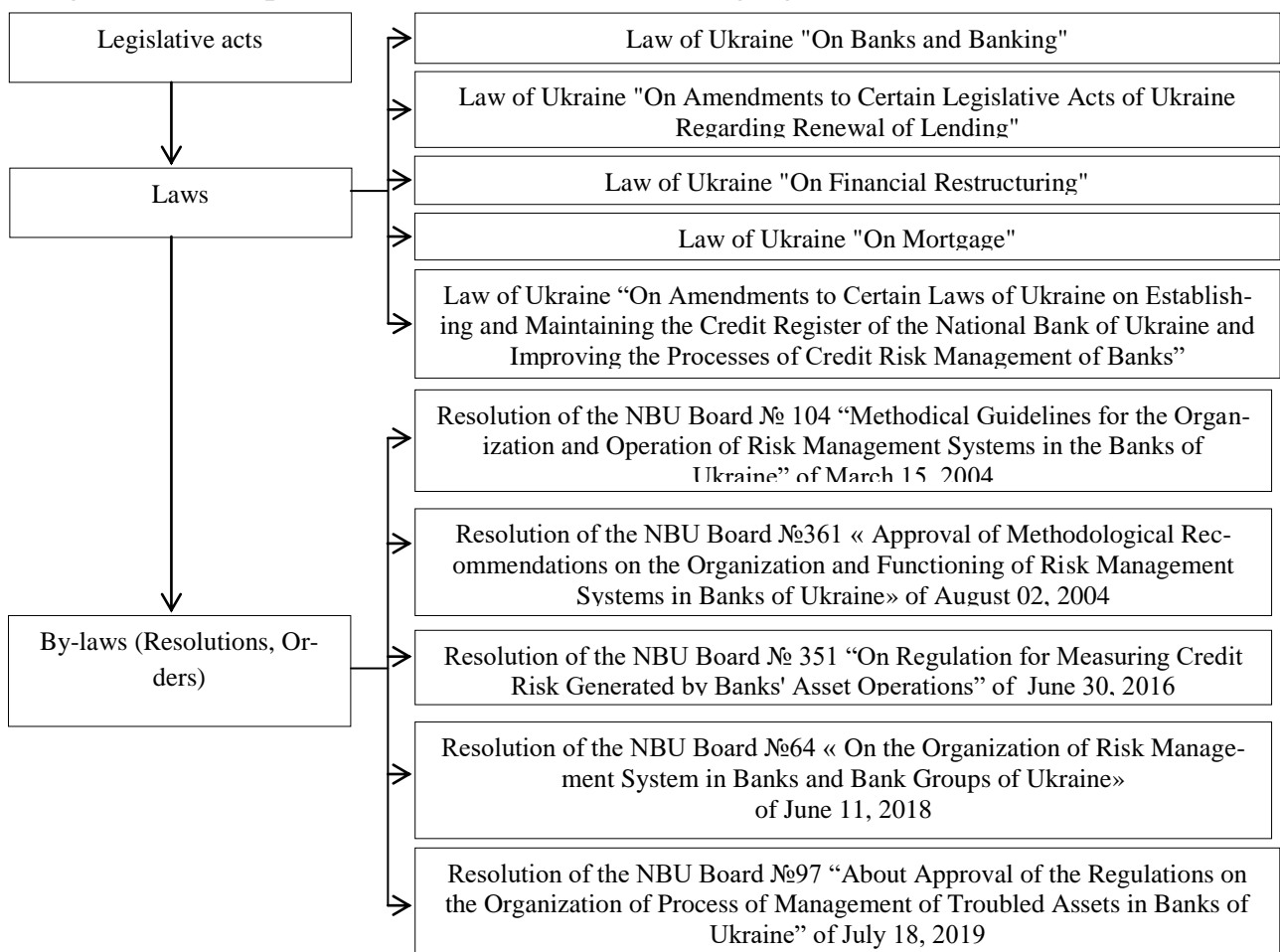

Fig. 3. Regulatory framework for managing NPL in Ukrainian banks

Source: Developed by the authors on the basis of [12]

The defining step towards the harmonization of national regulatory framework with European standards was the adoption by the NBU Board on June 30, 2016 of Resolution № 351 “On Regulation for Measuring *Credit Risk* Generated by *Banks' Asset Operations*”. The adopted Resolution considers the recommendations of the Basel Committee on credit risk assessment and determination of expected losses from its implementation. It also deals with the procedures and criteria for the valuation of property used as collateral for loans [13].

In June 2018, the NBU established the requirements for the organization of a risk management system in banks, approving the Resolution of the NBU Board №64 “On the Organization of Risk Management System in Banks and Bank Groups of Ukraine”. However, the experts argue that the NBU Resolution №64 is a major step forward in the development of the banking, but it does not provide a methodology for transforming risk assessment results into capital requirements. As, in 2014 - 2015, most banks lost a huge amount of capital due to deprivation of assets in temporarily occupied territories [14].

Another step towards harmonization of requirements for regulation of bad loans in banks with the recommendations of the Basel Committee was the establishment at the end of July 2019 requirements for banks to handle bad assets. These requirements are defined in the Resolution of the NBU Board № 97 “About Approval of the Regulations on the Organization of Process of Management of Troubled Assets in Banks of Ukraine”. The Resolution outlines:

- the list of bad assets (potentially bad; non-working assets; recovered property that has become the property of the bank on the basis of realization of the rights of the mortgagor);

- the components of the bad asset management process (early response system; implementation of non-performing assets management instruments; asset management);

- the requirements for organizational aspects of bad assets management (availability of a three-year strategy and operational plan for reducing the level and volume of such assets; creation of a separate subdivision for dealing with non-performing assets; monitoring of process efficiency) [15].

The implementation of these requirements is aimed at organization the comprehensive process for bad assets managing, the control of which should be provided by the Board of the Bank. Furthermore, the implementation of an early response system should ensure early detection of potentially NPL and their management. The document also identifies the need for banks to develop a bad-based asset management strategy that, in addition, will provide realistic targets for reducing the level and volume of both non-performing assets and recoverable assets on the bank's balance sheet, as well as ways to achieve them [15].

As these mechanisms are already implemented in Europe, Ukrainian banks need just to adapt these practices.

Conclusions. The high level of bad loans of banks remains a major challenge for the banking sector of Ukraine, in particular in state-owned banks, and was caused by the financial and economic crisis of 2014-2016. Ukraine is the world

leader in NPLs in the structure of banks' credit portfolio - it reaches 50%. World experience shows that the issue of reducing the share of bad loans in the banking sector depends primarily on the level of government regulation. In recent years, the NBU has made some steps in optimizing the regulation of bad loans according to the world standards. Mainly, by amending some legislation acts of Ukraine, developing regulations on the organization of risk management system, as well as the process of managing NPL in Ukrainian banks. These documents help to strengthen the control of bad

loans by introducing international standards for its assessment. However, the NPLs decrease is extremely slow. As a result, considering the foreign experience, first of all it is necessary to improve the implementation of state mediation in the market of NPLs sale on the created platform for restructuring and attracting foreign investors; optimization the work of the credit register and the asset management company. The introduction of new mechanisms to reduce NPLs of banks will help to improve the banking system and to establish its effective functioning as a whole.

References

1. Financial Stability Report. (June, 2019). National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766> [in Ukrainian].
2. Bank nonperforming loans to total gross loans. The World Bank. Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS?end=2017&locations=UA&most_recent_value_desc=false&start=2017&view=map.
3. Communication from the Commission to the European parliament, the European Council, the Council and the European Central bank (June, 2019). *Fourth Progress Report on the reduction of non-performing loans and further risk reduction in the Banking Union*. European Commission. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0278>.
4. Will Russia and some of its neighbors get out from under their big stocks of problem loans? S&P Global Ratings. Retrieved from https://www.capitaliq.com/CIQDotNet/CreditResearch/RenderArticle.aspx?articleId=2260012&SctArtId=473283&from=CM&nsl_code=LIME&sourceObjectId=11035255&sourceRevId=5&fee_ind=N&exp_date=20290703-15:13:28.
5. Bolgar, T. (2014). Osoblyvosti derzhavnoho ta vnutrishn'obankivs'koho rehulyuvannya problemnykh kredytiv v Ukrayini [Features of state and intra-bank regulation of problem loans in Ukraine]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 12, 23-29. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_12_10 [in Ukrainian].

6. NPL market in Ukraine. KPMG. Retrieved from https://home.kpmg/content/dam/kpmg/ua/pdf/2019/01/Ukrainian_NPL_Market_infographics_en.pdf.
7. Fell, J., Grodzicki, M., Martin, R. & O'Brien, E. (July, 2017). *A Role for Systemic Asset Management Companies in Solving Europe's Non-Performing Loan Problems*. Retrieved from <https://european-economy.eu/2017-1/a-role-for-systemic-asset-management-companies-in-solving-europes-non-performing-loan-problems/>.
8. Zozulya, I. & Nad'on, O. (2017). *Praktyka upravlinnya problemnymi aktyvamy bankiv v Ukrayini za uchasti derzhavy [The practice of managing problem assets of banks in Ukraine with the participation of the state]*. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*, 2, 137-148. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2017_2_19 [in Ukrainian].
9. Pozdnyakov, YE. (2016). *Upravlinnya problemnoyu kredytnoyu zaborhovanistyuu kliyentiv banku - yurydychnykh osib [Management of bad credit debt of bank clients - legal entities]*. Candidate's thesis: Kramatorsk. Retrieved from www.dgma.donetsk.ua/docs/nauka/vcheni_rady/12.105.03/41_dis.pdf [in Ukrainian].
10. Guidance to banks on non-performing loans. (March 2017). European Central Bank. Retrieved from https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/guidance_on_npl.en.pdf.
11. European Central Bank. Official web-site. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu>.
12. National Bank of Ukraine. Official web-site. Retrieved from <https://www.bank.gov.ua/>.
13. Resolution of the NBU Board On Regulation for Measuring Credit Risk Generated by Banks' Asset Operations № 351. (2016, June 30). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> [in Ukrainian].
14. Na chuzhom opyte: kak Ukraine reshit' problemu plokhikh kreditov - On someone else's experience: how to Ukraine to solve the problem of bad loans. Retrieved from <https://minfin.com.ua/credits/articles/na-chuzhomu-dosvidi-yak-ukrayini-virishiti-problemu-poganih-kreditiv/> [in Russian].
15. Resolution of the NBU Board About Approval of the Regulations on the Organization of Process of Management of Troubled Assets in Banks of Ukraine № 97. (2019, July 18). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19> [in Ukrainian].

УДК 336.717

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ БАНКІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

ГОЙХМАН Михайло Ісаакович*д.е.н., доцент кафедри фінансів,**банківської справи та страхування»**ДВНЗ «Університет банківської справи»*

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан та причини виникнення проблемної заборгованості банків в Україні та світі. Досліджено роль держави в процесі регулювання банківської проблемної заборгованості в Україні, країнах Європи та пострадянського простору. Проведено критичний аналіз вітчизняної практики нормативного регулювання проблемної заборгованості та рівня його гармонізації до європейських стандартів. Надано рекомендації щодо імплементації зарубіжного досвіду для прискорення процесу зменшення рівня проблемної заборгованості банків за сучасних українських реалій.

Ключові слова: *NPL, державне регулювання, проблемна заборгованість, нормативні документи, продаж проблемних активів, компанії з управління активами, майданчики реструктуризації.*

Протягом останніх років Україна залишається абсолютним світовим лідером за рівнем проблемної заборгованості банків. Якщо в країнах Європи цей показник в середньому становить 3,3%, в країнах Пострадянського простору – близько 14%, то в Україні значення коефіцієнту NPL досягає рівня 50%. Враховуючи те, що світовий досвід свідчить про взаємопов'язаність державного регулювання та рівня частки проблемної заборгованості банків актуальним стає питання оптимізації державного регулювання та пошуків ефективних заходів управління проблемною заборгованістю.

В статті виявлено, що причинами збільшення проблемних кредитів банків України стали економічна та політична кризи, окупація частини державної території, низькі кредитні

стандарты, нехтування лімітами концентрації боргів, кредитування пов'язаних осіб та високий обсяг валютного кредитування. Також різке номінальне збільшення обсягів проблемної заборгованості у 2017 році відбулося через визнання банками реальної якості активів з запізненням в процесі переходу на міжнародні стандарти визначення NPL.

Автором визначено, що державне регулювання банківської проблемної заборгованості відбувається шляхом проведення реформ у сфері реструктуризації проблемних кредитів і безпосередніх інвестицій згідно правил надання державної підтримки та Директиви про фінансове оздоровлення і санацію банків. Проте, незважаючи на ці дії, зменшення проблемної заборгованості відбувається досить

повільно. Проаналізувавши зарубіжний досвід, обґрунтовано необхідність здійснення заходів оптимізації державного регулювання NPL в Україні, насамперед, шляхом гармонізації нормативної бази до європейських стандартів, удосконалення реалізації державного посередництва на ринку продажів NPL на створеній платформі для реструктуризації проблем-

них активів, залучення іноземних інвесторів, оптимізації роботи кредитного реєстру та компаній з управління активами.

Впровадження нових механізмів зменшення проблемної заборгованості банків допоможе покращити банківську систему та налагодити її ефективне функціонування в цілому.

Список використаної літератури

1. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2019. Національний банк України. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766>.
2. Bank nonperforming loans to total gross loans. The World Bank. URL: https://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS?end=2017&locations=UA&most_recent_value_desc=false&start=2017&view=map.
3. Communication from the Commission to the European parliament, the European Council, the Council and the European Central bank. Fourth Progress Report on the reduction of non-performing loans and further risk reduction in the Banking Union. European Commission. Brussels. June, 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0278>.
4. Will Russia and some of its neighbors get out from under their big stocks of problem loans? S&P Global Ratings. URL: https://www.capitaliq.com/CIQDotNet/CreditResearch/RenderArticle.aspx?articleId=2260012&SctArtId=473283&from=CM&nsl_code=LIME&sourceObjectId=11035255&sourceRevId=5&fee_ind=N&exp_date=20290703-15:13:28.
5. Болгар Т. Особливості державного та внутрішньобанківського регулювання проблемних кредитів в Україні. Вісник Національного банку України. 2014. № 12. С. 23-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_12_10.
6. NPL market in Ukraine. KPMG. URL: https://home.kpmg/content/dam/kpmg/ua/pdf/2019/01/Ukrainian_NPL_Market_infographics_en.pdf.
7. Fell J., Grodzicki M., Martin R. & O'Brien E. A Role for Systemic Asset Management Companies in Solving Europe's Non-Performing Loan Problems. July, 2017. URL: <https://european-economy.eu/2017-1/a-role-for-systemic-asset-management-companies-in-solving-europes-non-performing-loan-problems/>.
8. Зозуля І., Надьон О. Практика управління проблемними активами банків

в Україні за участі держави. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. Вип. 2. С. 137-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2017_2_19.

9. Поздняков Є. Управління проблемною кредитною заборгованістю клієнтів банку - юридичних осіб: дис. канд. екон. наук : 08.00.08. Донбас. держ. машинобуд. акад. Краматорськ. 2016. 264 с. URL: www.dgma.donetsk.ua/docs/nauka/vcheni_rady/12.105.03/41_dis.pdf.

10. Guidance to banks on non-performing loans. March 2017. European Central Bank. URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/guidance_on_npl.en.pdf.

11. European Central Bank: official web-site. URL: <https://www.ecb.europa.eu>.

12. Національний банк України: офіційний сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua/>.

13. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління НБУ № 351 від 30.06.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

14. На чужом опыте: как Украине решит проблему плохих кредитов. Минфин. 15 августа 2019. URL: <https://minfin.com.ua/credits/articles/na-chuzhomu-dosvidi-yak-ukrayini-virishiti-problemu-poganih-kreditiv/>.

15. Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України: Постанова Правління НБУ № 97 від 18.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19>.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.183589](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.183589)

УДК 65.011.1

БЕНЧМАРКІНГ ЯК СПОСІБ УНИКНЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА ПІДПРИЄМСТВІ

ГОРДЕЙ Оксана Дмитрівна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені Л.Л. Тарангул
Університету державної фіскальної служби України
ORCIDID: <http://orcid.org/0000-0001-6938-0548>
e-mail: ohordei@gmail.com*

ЖОЛОБ Анастасія Олександрівна

*студентка Університету державної фіскальної служби України
e-mail: anastasiiazholob@gmail.com*

Анотація. *Стаття присвячена бенчмаркінгу, що являє собою ефективний методуправління підприємством шляхом запровадження досвіду найбільш успішних компаній. В межах цієї роботи було обґрунтовано доцільність застосування бенчмаркінгу як антикризової стратегії підприємства.*

Ключові слова: *бенчмаркінг, стратегія, підприємство, криза.*

Постановка проблеми. Успіх кожного підприємства залежить від багатьох чинників. Одним із найважливіших факторів є ефективне управління суб'єктом господарювання. В свою чергу, основоположні принципи менеджменту підприємством чітко окреслені його ж стратегією. Досить часто для подолання багатьох проблем бізнесу (відставання від конкурентів, зменшення обсягів збуту, зниження рентабельності і т.д.) достатньо змінити існуючий спосіб керівництва, саме тому використання досвіду інших компаній (що і передбачає бенчмар-

Анотація. *Стаття посвячена бенчмаркінгу, что представляет собой эффективный метод управления предприятия путем внедрения опыта наиболее успешных компаний. В рамках этой работы была обоснована целесообразность применения бенчмаркинга как антикризисной стратегии предприятия.*

Ключевые слова: *бенчмаркинг, стратегия, предприятие, кризис.*

кінг) набуває все більшої популярності, в тому числі й у вітчизняному економічному просторі. Таким чином, існує необхідність розглянути суть бенчмаркінгу, його переваги, недоліки та можливість адаптації в українських реаліях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на те, що бенчмаркінг – поняття запозичене, перші дослідження у цій площині почали здійснювати західні вчені: Р. Кемп, Ф. Котлер, Б. Андерсен, О. Арєнкова. Розгляд цієї економічної категорії мав місце у працях таких українських науко-

вців: Н. Афанасьєвої, Т. Лободзинської, Л. Тараєвської та інших.

Мета статті. Метою статті є аналіз базових засад бечмаркінгу, оцінка можливостей застосування його як антикризового інструменту на вітчизняних підприємствах та розгляд основних переваг та недоліків даного процесу.

Виклад основних результатів. У сучасному світі інтелект людини та її здібності є основним засобом виробництва. В свою чергу саме це підштовхує на пошук та розробку нових управлінських технологій. Яскравим прикладом підходу, що забезпечує управління конкурентоспроможністю будь-якого успішного бізнесу є бенчмаркінг. По суті, бенчмаркінг – це унікальний інструмент, який дозволяє шляхом запровадження елементів досвіду найбільш успішних компаній не тільки підвищити конкурентоспроможність, а й уникати кризові явища. Бенчмаркінгові дослідження можуть демонструвати керівництву фірми не тільки де саме виникли проблеми, а й як швидко та відносно дешевше їх можна вирішити.

Батьківщиною такого явища як бенчмаркінг вважають Японію, оскільки довгий час там переважала підприємницька стратегія, за якої ідеально вивчалися європейські та американські товари та послуги, а саме визначалися сильні та слабкі сторони. Це дозволило японцям з урахуванням наявних недоліків фактично скопіювати готовий продукт, одночасно максимально вдосконаливши його. При чому, найбільшою перевагою для споживачів таких товарів та послуг стала ціна, оскільки таке копіювання передбачало менші обсяги витрат на розробку та

виготовлення такого кінцевого продукту.

Звідси і бере початок сама назва бечмаркінгу, що за своїм змістом співвідноситься з японським словом «dantotsu», що означає «зусилля, занепокоєння, бажання (лідера) стати ще кращим (лідером)» [1].

У науковій економічній літературі зустрічаються різноманітні погляди щодо сутності поняття «бенчмаркінг». Наприклад, Роберт Кемп визначає зміст бенчмаркінгу як пошук найоптимальніших методів, що призводять до поліпшення діяльності підприємства [2].

На думку Н. Афанасьєвої, бенчмаркінг являє собою засіб для вдосконалення діяльності суб'єкта господарювання та оптимізація практики кращої якості з використанням досвіду найкращого в цій сфері. Також науковець впевнена, що такий підхід є дієвим механізмом порівняльного аналізу ефективності роботи однієї компанії з показниками інших, більш успішних фірм [3].

Б. Аднерсен визначає бенчмаркінг як постійне вимірювання і порівняння окремого бізнес-процесу з еталонним процесом провідної організації для збору інформації, яке допоможе підприємству визначити мету свого удосконалювання й проведення заходів щодо поліпшення роботи [4].

Усі вищенаведені підходи свідчать про те, що бенчмаркінг дійсно може стати дієвим способом уникнення кризових явищ на підприємствах різних галузей.

Останнім часом бенчмаркінг стає досить поширеним явищем і набуває репутацію дієвого методу управління

бізнесом у міжнародному економічному середовищі. Як свідчить українська реальність, бенчмаркінг не здобув ще високого рівня довіри, тому нерідко у вітчизняних бізнесменів асоціюється з промисловим шпигунством або розвідкою. Проте така позиція є досить помилковою, оскільки весь світ сьогодні рухається шляхом вдосконалення вже існуючих проце-

сів, саме тому важливо більш детально розглянути складові бенчмаркінгу та його роль.

В деякому сенсі бенчмаркінг як економічну категорію можна асоціювати з стратегією підприємства, оскільки навіть самі види бенчмаркінгу класифікуються за схожими ознаками (рис.1).

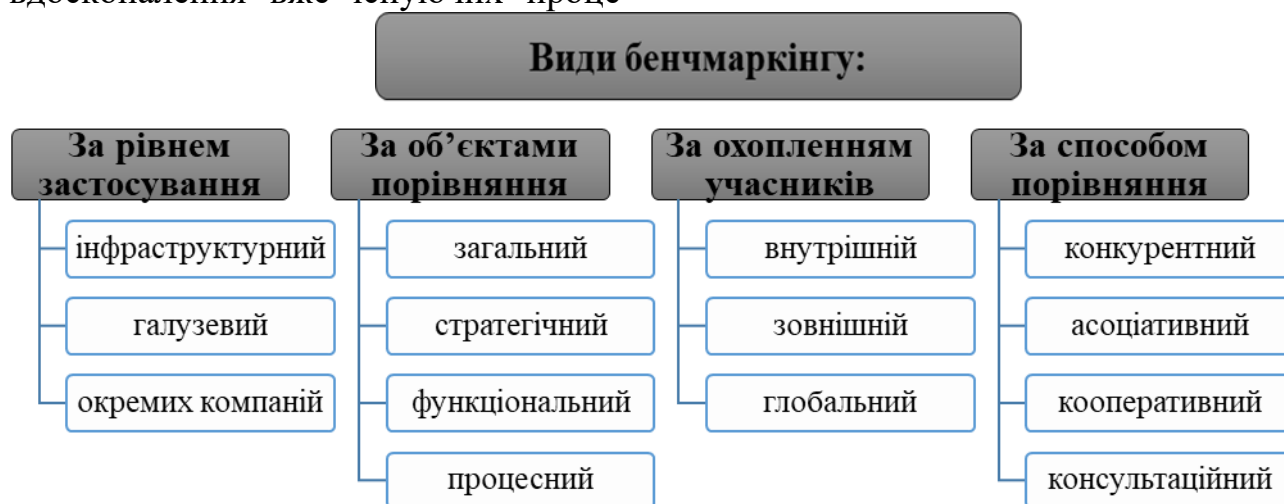

Рис. 1. Класифікація бенчмаркінгу

Джерело: складено авторами на основі джерела [5]

За рівнем застосування розрізняють інфраструктурний, галузевий та бенчмаркінг окремих компаній. Інфраструктурний передбачає перенесення успішного досвіду від різних компаній і на різні компанії, тобто незалежно від їх сфери діяльності. В свою чергу, галузевий зумовлює певну спеціалізацію, тобто, за приклад береться компанія такого ж напрямку діяльності, що є дещо простішим процесом, зважаючи на аналогічність проблем, що можуть виникнути в галузі. Бенчмаркінг окремих компаній передбачає виконання шаблонних кроків підприємства, яке було вибране у якості орієнтира.

За об'єктом порівняння можна виокремити загальний, стратегічний, функціональний та процесний бенчмаркінг. Суть загального полягає в тому, що певна компанія порівнюється за чітко обраними параметрами зі своїми непрямими конкурентами. Особливістю стратегічного є те, що він розрахований на вивчення та впровадження успішних стратегій підприємств-партнерів. Під час функціонального бенчмаркінгу порівнюється спосіб виконання деяких функцій підприємств (збут, виробництво, маркетинг) і переймається досвід тієї компанії, яке є лідером за відповідним функціональним напрямком. В свою чергу, процесний передбачає аналогію застосуван-

ня конкретних прийомів, дій, характеристик процесу.

За охопленням учасників розрізняють внутрішній, зовнішній та глобальний бенчмаркінг. Внутрішній використовується, як правило, у великих компаніях, коли можна проаналізувати та порівняти між собою показники діяльності дочірніх фірм, відділень, підрозділів одного й того ж суб'єкта господарювання. Зовнішній застосовується при порівнянні з фірмою-лідером у галузі. Глобальний передбачає глибоке вивчення культури підприємства-взірця, його місії, візії, політики, культури й, навіть, національних особливостей.

Спосіб застосування поділяє бенчмаркінг на наступні види: конкурентний, асоціативний, кооперативний та консультативний. Конкурентний передбачає зіставлення з прямими конкурентами фірми, тоді як асоціативний – з тими компаніями, які викликають асоціацію з обраною. Коли здійснюється порівняльний аналіз основних виробничих функцій з метою їх оптимізації, то має місце кооперативний бенчмаркінг. Консультативний передбачає вивчення, аналіз та співставлення організації з іншими за допомогою консультативної служби. В свою чергу, консультативна служба може функціонувати повністю незалежно, шукаючи, збираючи та аналізуючи інформацію без зайвого використання людських ресурсів, тобто без відволікання людей з організації.

Досить часто кризові явища на підприємстві настають у той момент, коли, коли відбуваються певні зміни; тобто тоді, коли існуючій підприємницькій структурі вже важко адапту-

ватися, видозмінитися відповідно до оновлених умов. Саме тоді вся система розбалансовується, що і призводить до початків нової системи [6].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку економічних відносин під кризовими явищами розуміють як порушений (розбалансований) стан підприємства, що характеризується зниженням його стійкості внаслідок впливів як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

Для ліквідації таких процесів застосовують антикризове управління. Оскільки бенчмаркінг і є специфічним способом управління, його можна вважати дієвим антикризовим механізмом. Для цього доцільно розглянути етапи бенчмаркінгу (рис.2).

Оскільки головними завданнями антикризових заходів є раннє діагностування й передбачення майбутньої кризи, адаптація підприємства до змін, поновлення балансу і забезпечення комфортних умов існування, то кожен з етапів проведення бенчмаркінгу у кінцевому результаті може це забезпечити.

Наприклад, етап планування передбачає пошук основної проблеми, тобто ідентифікацію предмета, стосовно якого і буде здійснюватися бенчмаркінг. Це дозволить чітко окреслити причини кризового стану та усунути їх. Перший рівень також передбачає пошук партнера, тобто такої компанії, успішний досвід якої міг би стати доречним та корисним. Останнім нюансом на етапі планування є пошук необхідної інформації та методів її збору.

Аналіз здійснюється на основі попередньо отриманої інформації. Він

передбачає порівняння фактичних та планових показників ефективності підприємства. На етапі впровадження (інтеграції) дуже важливо довести результати попередніх етапів до усіх працівників, на яких нова отримана

інформація може суттєво вплинути. Це дозволить не тільки розробити нові цілі, а й одержати схвалення у разі потреби перегляду цілей у відношенні ефективності.

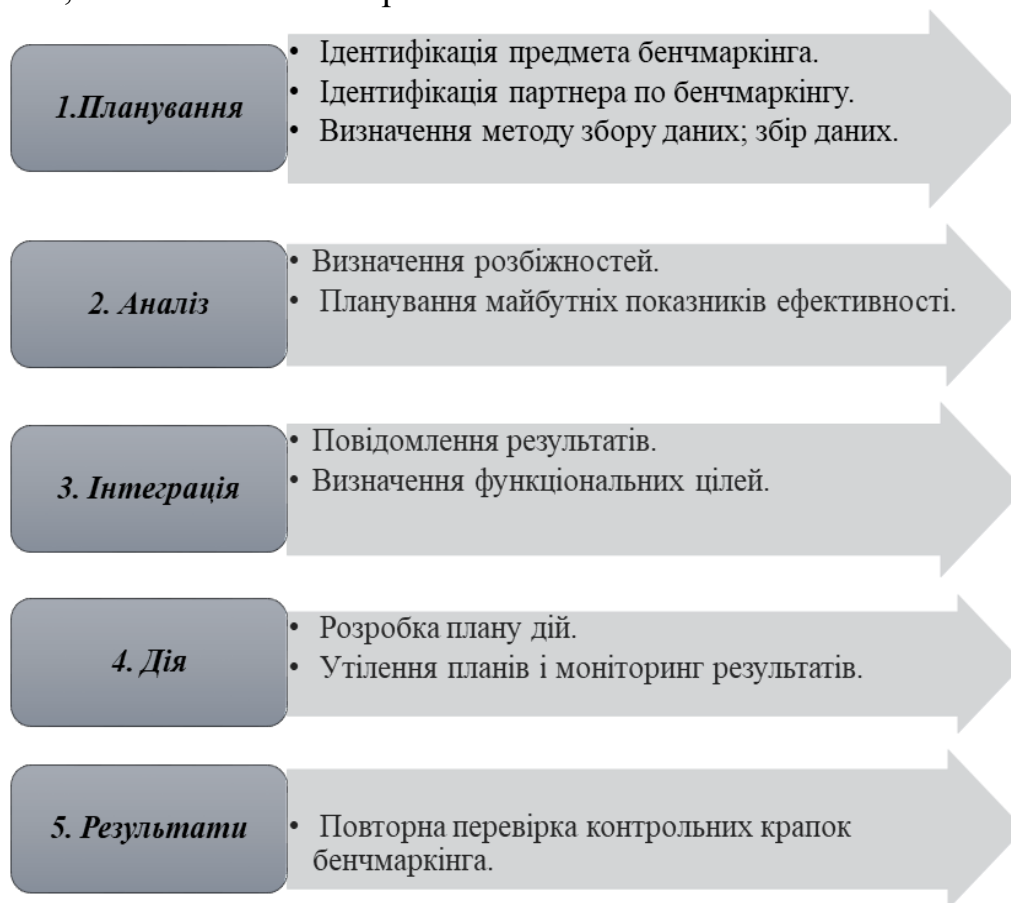

Рис. 2. Етапи проведення бенчмаркінгу
Джерело: складено авторами на основі джерела [2]

Четвертий етап означає дію. Він передбачає розробку конкретного покорокового стратегічного плану, його втілення та моніторинг отриманих результатів. На останньому етапі аналізуються отримані результати, внаслідок впровадження бенчмаркінгових заходів. Визначається, чи досягло підприємство очікуваних показників ефективності, чи стало воно лідером. Також здійснюється оцінка дієвості самого бенчмаркінгу як антикризової стратегії.

Яскравим прикладом застосування бенчмаркінгових процесів є компанія Southwest Airlines – найбільша американська бюджетна авіакомпанія, яка займає 1-е місце за кількістю перевезених пасажирів, як в США, так і в світі. Як відомо, стратегія Southwest Airlines – низька вартість квитків, яка можлива за рахунок невеликої собівартості польотів. Досягається ж вона завдяки максимальному завантаженні парку літаків.

Керівництво компанії передбачало можливість кризових явищ на підприємстві, й прагнучі уникнути їх, застосувало ефективну бенчмаркінгову програму. Перше, що було зроблено, це розрахунок часу наземного обслуговування (заправка літака, технічне обслуговування тощо). Після проведеного аналізу було прийнято рішення про скорочення часу перебування літаків на землі. Однак в порівнянні з іншими авіакомпаніями Southwest Airlines за цим показником були першими, тому пошук аналогів у своїй галузі здавався неможливим. Таким чином, було прийнято рішення звернутися до досвіду техніків, які обслуговують автогонки. На цьому етапі відбувся максимальний збір інформації, зокрема була вивчена спеціальна література, а також основні принципи роботи техніків «Формули-1». Звичайно, на деякі процеси впливати було просто неможливо через існування регламентів з боку держави. Однак співробітники Southwest Airlines знайшли ті речі, на які вони мали можливість вплинути.

Наприклад, процеси пов'язані з розміщенням пасажирів, і в тому числі багажу [7].

Таким чином, в політику авіакомпанії в питання обслуговування літаків увійшли:

- жорсткий контроль кількості і розміру ручної поклажі (чим менше ручної поклажі, тим менше пасажири переміщуються по проході, коли знімають свій багаж)

- очікування команди прибиральників біля трапу ще до звільнення салону;

- стандартні процедури роботи, хронометраж і методики (наприклад, попередньо зібрані набори);

- візуальний сигнал наземному персоналу, що подається членом екіпажу, коли літак готовий прийняти пасажирів;

- активне управління розміщенням багажу на полицях;

- доставка списку пасажирів агентом, що йде слідом за останнім пасажиром борту;

- очікування співробітника наземної служби біля трапу і його допомога в закритті люку.

Звичайно, авіакомпанія не змогла довести час обслуговування літаків до показників «Формули-1», але це було і не потрібно. Досягнутого результату (скорочення часу обслуговування борту у 1,65 разів – з 48 хвилин до 29) було досить для того, щоб збільшити кількість рейсів.

У свою чергу збільшення кількості рейсів дозволило авіакомпанії збільшити валовий прибуток, як наслідок чистий прибуток, примножити активи та акціонерний капітал підприємства протягом 2015-2018рр.

Відображення змін обсягу базових статей фінансової звітності Southwest Airlines динамічно зручніше прослідкувати на рис.3.

Крім того, про успішне застосування бенчмаркінгових процесів також свідчить поступовий, але впевнений ріст розмір у дивідендів по акціям Southwest Airlines (табл.1.).

Рис.3. Базові статті звітності Southwest Airlines за 2015-2018 рр., млн. дол. США

Джерело: складено авторами на основі джерела [7]

Таблиця 1

Ставки дивідендів по акціям Southwest Airlines протягом 2015-2018рр.

	2015	2016	2017	2018
Дивіденди по акціям	0,78%	0,76%	0,84%	1,15%

Джерело: складено авторами на основі джерела [7]

Беззаперечне зростання валового прибутку, активів підприємства, його акціонерного капіталу та дивідендів по акціям компанії свідчать про успішне використання бенчмаркінгу у якості антикризового та профілактичного заходу.

Як бачимо, бенчмаркінг як антикризова стратегія торкається усього: принципів функціонування процесів, технологій, якісних параметрів продукції, показників ефективності не тільки підприємства в цілому, а й навіть аналізу господарської діяльності структурних підрозділів. Така детальна діагностика і планування, засноване на результатах діяльності успішних компаній дійсно може стати ефективною антикризовою стратегією.

Загальновідомим є той факт, що наявність конкуренції, зміна умов функ-

ціонування ринку вимагають від процесу управління підприємством максимальної ефективності та оптимізації, що неможливо без існування стратегічного планування, бюджетування, аналізу фінансово-економічних показників, контролю в усіх сферах діяльності підприємства, своєчасного антикризового фінансового управління. Проте, сьогодення вимагає якісно нових, оригінальних, нестандартних підходів для подолання кризових явищ на підприємстві, саме це і передбачає бенчмаркінг. Так само, як і стратегічне антикризове управління бенчмаркінг охоплює наступні базові цілі: максимізація прибутковості; підвищення рівня збуту; зниження собівартості продукції та витрат загалом; охоплення більшого сегменту ринку;

покращення якісної складової товарів та послуг тощо [8].

Застосування бенчмаркінгу може також слугувати своєрідним профілактичним заходом навіть до настання моменту кризи. Наприклад, він дозволяє своєчасно виявити недоліки у функціонуванні компанії, проаналізувати їх та вчасно запропонувати вже протестовані шляхи усунення.

До переваг також можна віднести можливість вивчати досвід діяльності компаній-лідерів, переосмислювати стратегічні орієнтири, переймати ідеї та досвід. Крім того, бенчмаркінг дає поштовх для розробок «ноу-хау» у певних галузях або навіть окремих процесах. Важливим є те, що така стратегія дозволяє «триматися на плаву», а отже, завжди бути гідним конкурентом у своєму сегменті на рику. Бенчмаркінг не тільки передбачає вирішення кризових питань підприємства, а й планування діяльності суб'єкта господарювання за допомогою аналізу життєдіяльності конкурентів. Усе вищенаведене підкреслює доцільність застосування бенчмаркінгу якості ефективної антикризової стратегії [9].

Для вітчизняного ринкового середовища характерним є хаотичний, неорганізований обмін досвідом між компаніями. Так, наприклад, досить поширеною практикою є те, що керівники підприємств обмінюються досвідом лише на професійних конференціях, семінарах за допомогою особистих знайомств або навіть у неформальній обстановці.

Крім того, існує ціла низка перешкод поширення бенчмаркінгу як ефективною управлінської стратегії, а саме:

- непрозорість економічного середовища;
- засекреченість компаній, закритий доступ до інформації;
- недостатньо розвинена інфраструктура бенчмаркінгу;
- відсутність своєрідних «клубів» для обміну досвідом;
- пасивність держави щодо фінансування бенчмаркінгових програм [10].

Досить часто керівники вітчизняних підприємств можуть відмовлятися від застосування бенчмаркінгу, аргументуючи це тим, що він передбачає значні витрати, які можуть бути не виправданими. До того ж, ділитися власними напрацюваннями – не є рисою українського підприємця, а сам бенчмаркінг розцінюється як своєрідне шпигунство. Варто додати, що і самих фахівців з даного напрямку в Україні мало й підготовка фахівців у цій галузі майже не проводиться. Негативним є і те, що досвід міжнародних компаній практично неможливо адаптувати до вітчизняних підприємств, оскільки економічні реалії різні.

Застосування бенчмаркінгу як антикризового механізму відкриває такі перспективні напрями розвитку, як:

- набуття вагомих конкурентних переваг для захоплення значної частки ринку та провідних позицій на ньому;
- отримання чіткого уявлення про власну позицію на ринку та майбутні перспективи;
- використання досвіду успішних практик для вдосконалення роботи власного підприємства з метою недопущення відставання від конкурентів і втрати власних позицій на ринку;

– врахування потреб споживачів під час вибору шляхів розвитку;

– визначення й усунення недоліків, які перешкоджають розвитку підприємства;

– оновлення знань про власну галузь і конкурентів [11].

Крім того, ефективне застосування бенчмаркінгу на мікрорівні дасть поштовх для його існування на макрорівні, що також зможе допомогти подолати кризові явища не тільки на підприємствах, а й у економіці країни загалом.

Висновки. Таким чином, бенчмаркінг є своєрідним мистецтвом виявляти і переймати те, що інші компанії роблять якісніше. Сам його процес проходить у п'ять основних етапів: планування, аналізу, інтеграції, дії та результату. Правильне та своєчасне

виконання вищенаведених кроків допоможе підприємству не тільки допомогти вийти з кризового стану, а й не потрапити в нього. Саме тому, бенчмаркінг можна вважати дієвим антикризовим механізмом. В принципі, його адаптація у вітчизняному просторі реальна, проте можуть виникнути деякі перешкоди: асоціювання бенчмаркінгу з промисловим шпіонажем; небажання успішних підприємств ділитися досвідом; нехватка кадрів зі знаннями у цій галузі. Проте, є й вагомі переваги бенчмаркінгу: набуття підприємством нових знань; чітке уявлення про власну позицію на ринку; своєчасне визначення проблем та їх усунення. Отже, бенчмаркінг дійсно може слугувати ефективним механізмом подолання кризових явищ на підприємстві.

Список використаної літератури

1. Аренков И.А., Багиев Е.Г. Бенчмаркинг и маркетинговые решения. СПб: СПбГУ. 2001. 94 с.
2. Camp R. (1989). Benchmarking: the search for industry best practices that lead to superior performance. Milwaukee, WI: ASQ Quality Press. 299 p.
3. Афанасьева Н.В., Багиев Г.Л., Лейди Г. Концепция и инструментарий эффективного предпринимательства: учебное пособие. СПб.: СПбУЭФ. 1996.
4. Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования/ пер. с англ.; науч. ред. Ю. П. Адлер. М.: РИА «Стандарты и качество». 2003. 272 с.
5. Игнатовская Н.К. Бенчмаркинг в управлении финансами компании. Актуальные проблемы авиации и космонавтики. 2016. №12. С. 950-952
6. Маховка В.М. Процес, методи та функції антикризового управління на підприємстві. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2012. № 1(52). С. 219-225.

7. Фінансова звітність компанії Southwest Airlines: веб-сайт. URL: <https://ru.investing.com/equities/sth-west-airlines-financial-summary> (дата звернення: 11.11.2019).
8. Гордей О. Д., Довбуш Н.Є. Бюджетування як основа стратегічного планування на підприємствах малого і середнього бізнесу в Україні. Вісник ЖДТУ. 2019. № 1 (2018). с. 191-196. doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-1\(87\)-190-196](https://doi.org/10.26642/jen-2019-1(87)-190-196).
9. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2006. 527 с.
10. Лютенко Д.Д., Хомич О.В., Лободзинська Т.Л. Проблеми та перспективи бенчмаркінгу на підприємствах України. Економіка і суспільство. 2017. № 13. С. 583-587.
11. Тіхонов Ю.В. Бенчмаркінг і бізнес-розвідка як складові успішного розвитку бізнесу. Актуальні проблеми економіки. 2007. №9 (75). с. 126-132.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.183589](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.183589)

JEL Classification L53

BENCHMARKING AS A WAY TO AVOID CRISIS PROCESS AT THE ENTERPRISE

HORDEI Oksana Dmytrivna

Doctor of Economics,

Professor of the Department of Finance

named after L.L. Tarangul

University of the State Fiscal Service of Ukraine

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6938-0548>

e-mail: ohordei@gmail.com

ZHOLOB Anastasiia Oleksandrivna

Student of the University of state fiscal system of Ukraine

e-mail: anastasiiazholob@gmail.com

Abstract. *The article is about benchmarking, which is an effective method of managing a business by leveraging the experience of the most successful companies. In the frame work of this work, the feasibility of using benchmarking as an enterprise crisis strategy was substantiated.*

Keywords: *benchmarking, strategy, enterprise, crisis.*

It is not news, that the success of each business depends on many factors. One of the most important factors is the effective management of the entity. And that's why rational management can help to avoid many crises. So, one of the effective anti-crisis strategies is benchmarking,

Benchmarking is a process of measuring the performance of a company's products, services, or processes against those of another business considered to be the best in the industry. Many economists have considered the essence and value of benchmarking in their works: R. Camp, B. Andersen, N. Afanaseva etc.

However, it is still important to analyze the basics of benchmarking; to evaluate the possibilities of using this anti-crisis instrument at domestic enterprises; consider the main advantages and disadvantages. This is the main goal of the article.

There are many definitions and types of benchmarking. Also. It is important to understand, that the main tasks of anti-crisis measures are early diagnosis and anticipation of the future crisis, adaptation of the enterprise to changes, balance restoration and maintenance of comfortable conditions of existence. But, the most important is the procedure for its application as an anti-crisis step.

Benchmarking includes five stages: planning, analysis, integration, actions and result.

As we can see, benchmarking as an anti-crisis strategy concerns everything: principles of functioning of processes, technologies, qualitative parameters of production, performance indicators not only of the enterprise as a whole, but also of the analysis of economic activity of structural units. Such detailed diagnostics and planning based on the results of successful companies can really be an effective anti-crisis strategy.

It is real to adaptate benchmarking in Ukraine, but there may be some

problems: associating benchmarking with intellectual espionage; unwillingness of successful businesses to share experience; shortage of personnel with knowledge in this field. However, there are also significant advantages of benchmarking: the acquisition of new knowledge by the enterprise; a clear view of their own position in the market; timely identification and resolution of problems.

Therefore, benchmarking can really serve as an effective mechanism for overcoming crisis in enterprises.

References

1. Arenkov, I.A. & Bagiev, E.G. (2001). *Benchmarking i marketingovyie resheniya. [Benchmarking and marketing solutions]*. SaintPetersburg: SPSY [in Russian].
2. Camp, R. (1989). *Benchmarking: the search for industry best practices that lead to superior performance*. Milwaukee, WI: ASQ QualityPress.
3. Afanaseva, N.V., Bagiev, G.L. & Leydi, G. (1996). *Kontseptsiya i instrumentariy effektivnogo predprinimatelstva [The concept and effective entrepreneurship toolkit]*. Saint Petersburg: SPSY [in Russian].
4. Andersen, B. (Ed). (2003). *Biznes-protsessyi. Instrumentyi sovershenstvovaniya [Business processes. Improvement Tools]*. M.: RIA "Standartyi i kachestvo" [in Russian].
5. Ignatovskaya, N.K. (2016). Benchmarking v upravlenii finansami kompanii [Benchmarking in company finance management]. *Aktualnyie problemy aviatsii i kosmonavtiki – Actual problems of aviation and space*, 12, 950-952 [in Russian].
6. Mahovka, V.M. (2012). Protses, metodi ta funktsiyii antikrizovogo upravlinnyana pidpriemstvi [The process, methods and functions of anti-crisis management for enterprises]. *Naukoviy visnyk Poltavskogo universitetu ekonomiki i torgivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 1, 219-225 [In Ukrainian].

7. Finansova zvitnist kompanii Southwest Airlines: [Financial statements of Southwest Airlines]. <https://ru.investing.com/> . Retrieved from <https://ru.investing.com/equities/sth-west-airlines-financial-summary> [In Ukrainian].
8. Hordei, O.D., & Dovbush, N.E. (2019). Byudzhetuвання як основа стратегічного планування на підприємствах малого і середнього бізнесу в Україні [Budgeting as a basis for strategic planning for small and medium-sized enterprises in Ukraine]. *Visnik ZhDTU – Bulletin of ZhDTU*, 1, 190-191. Retrieved from [https://doi.org/10.26642/jen-2019-1\(87\)-190-196](https://doi.org/10.26642/jen-2019-1(87)-190-196) [In Ukrainian].
9. Klimenko, S.M. (2006). *Upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidприємства [Management of enterprise competitiveness]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
10. Lyutenko, D.D., Homich, O.V. & Lobodzinska, T.L. (2017). Problemi ta perspektivi benchmarkingu na підприємствах України [Problems and prospects of benchmarking at Ukrainian enterprises]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 13, 583-587 [In Ukrainian].
11. Tihonov, Y. V. (2007). Benchmarking i biznes-rozvidka yak skladovi uspishnogo rozvitku biznesu [Benchmarking and intelligence exploration as components of a successful business]. *Actualni problem economic – Actual problems of economic*, 9, 126-132 [In Ukrainian].

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ В СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

КАСЯРУМ Ярослав Олегович

кандидат педагогічних наук, доцент

Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3783-7520>

e-mail: kasyayur@gmail.com

Анотація. У статті виявлено особливості корпоративної інформації, сформульовано вимоги дотримання правил інформаційної безпеки та проведено оцінку готовності майбутніх фахівців економічного профілю до компетентної роботи в корпоративних системах захисту інформації.

Ключові слова: інформаційна безпека, захист інформації, корпоративні системи захисту інформації, безпека інформаційних систем.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економічних процесів, розширення зв'язків між країнами, пошуків нових ринків збуту продукції та боротьби за них посилилась актуальність дотримання вимог інформаційної безпеки суб'єктами економічних відносин. Це є зрозумілим, оскільки саме вони є власниками корпоративної інформації, яка містить важливі відомості стосовно стану економічної діяльності підприємства, установи або фірми, перспектив їх розвитку, планів розширення або згортання випуску продукції, прибутків, ресурсів тощо. Незалежно від форми власності і профілю діяльності кожна установа праг-

Аннотация. В статье выявлены особенности корпоративной информации, сформулированы требования соблюдения правил информационной безопасности и проведена оценка готовности будущих специалистов экономического профиля до компетентной работы в корпоративных системах защиты информации.

Ключевые слова: информационная безопасность, защита информации, корпоративные системы защиты информации, безопасность информационных систем.

не надійно зберігати корпоративну інформацію, особливо фінансову, яка все частіше стає об'єктом протиправних дій, вкладаючи для цього кошти в технічне обладнання та відповідну кваліфікацію співробітників. Між тим, розвиток систем захисту інформації відбувається настільки швидко, що Держспоживстандарт України вимушений постійно оновлювати національний стандарт України в цій галузі. Якщо попередній стандарт щодо методів захисту та об'єктів захисту інформації для керування доступом був прийнятий у 2006 р. [1], то останній стандарт – у 2010 р. [2]. Ця обставина підкреслює актуальність обраної про-

блематики і спонукає прискіпливо підходити до підготовки майбутніх фахівців економічного профілю в питаннях формування компетенцій в сфері захисту інформації.

Аналіз наукових досліджень. Проблема безпеки інформаційних систем, які зберігають і захищають корпоративну інформацію, є однією з актуальних проблем сьогодення, на що вказують А. В. Абрамов, Ю. В. Гайкович, Дж. Джонсон, В. А. Крисін, Г. Мур, А. С. Першин та інші. Варто підкреслити, що проблема захисту інформації викликає інтерес у науковців різних галузей наук: філософії (В. О. Ананьїн), філології, зокрема, структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації (А. О. Ніколаєва), права (М. Антонович, А. В. Пазюк, А. І. Марущак, О. В. Шепета, В. С. Дергачов, О. О. Лисенко, І. С. Оверченко). Останнім часом нею зацікавились і психологи, оскільки актуалізувалось питання надання необхідної психологічної допомоги під час відбору персоналу, в першу чергу, для фінансово-кредитних установ. Водночас, зауважимо, що значеною проблемою переважно займаються фахівці в галузі фізико-математичних (І. Ю. Іванов, Д. О. Лук'янов та ін.) і технічних наук (В. Г. Бабенко, Л. О. Забродська, М. В. Захарченко, Є. А. Золотавкін, О. А. Зюзя, В. Є. Климнюк, А. А. Кобозева, М. Г. Коляда, А. В. Петрашенко, Л. В. Пономаренко, Б. П. Томашевський, Г. О. Торба, В. В. Шорошев та ін.), дослідження яких призначені для службового користування, адже містять технічні розробки систем захисту

інформації. Аналіз наукового доробку в галузі педагогічних наук виявив, що проблемою підготовки фахівців у сфері захисту інформації займалися: Г. П. Чуприна [3] – методика навчання програмних засобів захисту інформації майбутніх інженерів-педагогів на основі викладання дисципліни «Програмні засоби захисту інформації»; О. С. Щербій [4] – педагогічні умови формування морально-психологічної готовності курсантів спеціалізованих закладів освіти до професійної діяльності в службі захисту інформації; М. М. Браїловський [5], О. О. Кузнецов [6], Л. В. Чижевська [7] – частково розглядають проблему захисту інформації систем з метою забезпечення економічної безпеки підприємства. Поряд з цим, проблема формування компетенцій забезпечення інформаційної безпеки в процесі підготовки фахівців економічного профілю не порушувалась.

Важливість цього питання визначається тим, що будь-який фахівець економічного профілю, здійснюючи свої професійні обов'язки, вимушений працювати в корпоративній системі захисту інформації та дотримуватись інструкції щодо збереження корпоративної інформації. Між тим, практика свідчить про те, що фахівець може: 1) несвідомо ставитися до корпоративної інформації і розголошувати її зміст; 2) виявляти безвідповідальність, втрачаючи оперативну інформацію або не забезпечуючи її збереження, а також ключі та коди доступу; 3) здатний виявляти слабкість щодо примарних перспектив збагачення шляхом присвоєння чужих грошей. Дослідження Datapro Information Services

Group виявило, що більшість порушень (81,7%) здійснюються службовцями організації, які мають доступ до її системи і лише 17,3% порушень – сторонніми особами [8, с. 101]. Отже, проблема готовності фахівців економічного профілю до забезпечення вимог інформаційної безпеки в корпоративних інформаційних системах є й досі невирішеною та актуальною.

Мета статті полягає у дослідженні змісту стандартів вищої освіти стосовно забезпечення формування компетенцій в сфері інформаційної безпеки при реалізації освітніх програм підготовки фахівців економічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Різноманітні корпоративні інформаційні системи у тому числі оперують масивами закритої інформації, яка набуває специфічного змісту, що відтворює напрями економічної діяльності суб'єкта господарювання або установи і тому потребує захисту. Зважаючи на це, оцінку змісту корпоративної інформації стосовно вразливості і потенційного інтересу до неї сторонніх осіб можна визначити або спираючись на основі положення Закону України «Про збереження інформації», або аналізуючи види економічних злочинів, оскільки вони пов'язані або є свідченням порушення систем захисту корпоративної інформації. За ступенем злочинної активності найбільшої уваги потребують кредитні, обліково-розрахункові, валютні та фондові операцій. Останнім часом бачимо, що перелік таких операцій розширяється, а самі вони набувають нових ознак і особливостей у зв'язку з динамічним поширенням інформаційно-обчислювальних і платіжних систем, техноло-

гій дистанційного надання фінансових послуг, електронних бірж, електронної комерції та інтернету-речей. Це, в свою чергу, формує нові вимоги до систем інформаційної безпеки.

Зауважимо, що вже на початку 60-х рр. ХХ ст. у правових документах з проблеми інформаційної безпеки з'явився новий термін «комп'ютерна злочинність». Якщо експертна група у Парижі в 1983 р. визначила його сутність як будь-яку незаконну, неетичну або недозволену поведінку, що зачіпає автоматизовану обробку даних і (або) передачу даних, то зараз комп'ютерна злочинність охоплює злочини, які здійснюються за допомогою комп'ютерів, інформаційно-обчислювальних систем і засобів телекомунікацій, або спрямовані проти них з корисливою або іншою метою. Е. Сазерленд, фахівець у галузі проблем економічної злочинності та кримінолог, наголошуючи на важливості підготовки співробітників фінансових установ до виконання вимог інформаційної безпеки, навіть увів до наукового обігу термін «білокомірцева злочинність». Послугуючись результатами досліджень Datapro Information Services Group [8, с.101], наголосимо, що з'ясування мотивів вчинків-порушень вимог системи захисту інформації службовцями організацій виявило, що 10% з них вчинені скривдженими і незадоволеними службовцями-користувачами корпоративної системи захисту інформації, приблизно 10% - персоналом з корисливих мотивів, але більшість (50-55%) є результатом ненавмисних помилок, наслідком недбалості, безвідповідальності або некомпетентності персоналу і/або користувачів системи.

Ця цифра є достатньо значною, щоб не приймати її до уваги. Крім того, особливу увагу привернули 50-55% порушень, що відбуваються внаслідок недбалості, безвідповідальності або некомпетентності фахівців, що, в свою чергу, поставило запитання стосовно виявлення характеру цих порушень та причин некомпетентності службовців як користувачів корпоративної системи захисту інформації.

Так, опитування здобувачів щодо важливості і значення формування готовності до роботи в корпоративних системах захисту інформації показало, що вони не повною мірою усвідомлюють значущість існуючої проблеми. Зокрема, 72,8% респондентів стверджують, що захист інформації є завданням не їх, як майбутнього службовця, а завданням певного підрозділу організації, тобто фахівців-інженерів, що обслуговують систему захисту, вони не вбачають власної причетності до збереження корпоративної інформації. На запитання «Чи можете Ви вільно використовувати закриту інформацію установи в середовищі своїх друзів?» 28,3% опитаних відповіли ствердно, що свідчить про неусвідомлення ними сутності закритої корпоративної інформації. На запитання «Як відомо, керівники корпорації мають найвищий рівень доступу до секретної інформації, а службовці залежно від рангу та посади мають менший рівень доступу до неї. Хто, на Вашу думку, наносить більшу шкоду інтересам корпорації?» 82,9% опитуваних вважають, що керівники, маючи можливість користування секретною інформацією, наносять найбільшу шкоду. Але це не підтверджується ре-

зультатами досліджень, бо такі випадки виключні й поодинокі, а найбільшу шкоду наносять саме керівники середньої ланки та службовці. Отже, здобувачі, як майбутні фахівці, не усвідомлюють важливості і необхідності захисту інформації в повсякденній професійній діяльності, мають невисокий рівень готовності до роботи в корпоративних системах захисту інформації.

На нашу думку, причина цього полягає, у тому числі, в планах і програмах професійно-орієнтованої підготовки фахівців. На сьогодні поглиблюються процеси реформування та інституційної трансформації вищої освіти, де якість освіти визначається одним з основних пріоритетів, передумови якої поряд з матеріально-технічним забезпеченням і кадровим потенціалом створюють змістовно професійно-орієнтовані та інноваційні освітні програми. Дійсно, останнім часом заклади вищої освіти набули універсальності, з погляду на перелік спеціальностей та освітніх програм підготовки фахівців, але, водночас, втратили власну індивідуальність (унікальність), яку підкреслювала (посилювала) їх профільність. Так, отримали ліцензії та здійснюють підготовку майбутніх економістів аграрні, технічні, педагогічні, лінгвістичні, екологічні, військові, технологічні, гуманітарні, медичні, юридичні університети, а також транспорту, будівництва та архітектури, культури, славістики та інші (рис. 1). Бачимо, що на класичні та економічні університети припадає лише 29,35% ринку освітніх послуг підготовки фахівців економічного профілю, а його більша частка припа-

дає на непрофільні заклади освіти вищих навчальних, де здійснюють підготовку фахівців переважно зі спеціаль-

Компаративний аналіз Стандартів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (табл. 1) показав розуміння необхідності використання сучасні інформаційні системи і комп'ютерні технології, спеціальних

ностей «Фінанси, банківська справа та страхування» та «Облік і оподаткування».

пакетів прикладних програм, інформаційно-аналітичні системи, як основних інструментів вирішення завдань професійної діяльності та обов'язкових для підготовки фахівців економічного профілю.

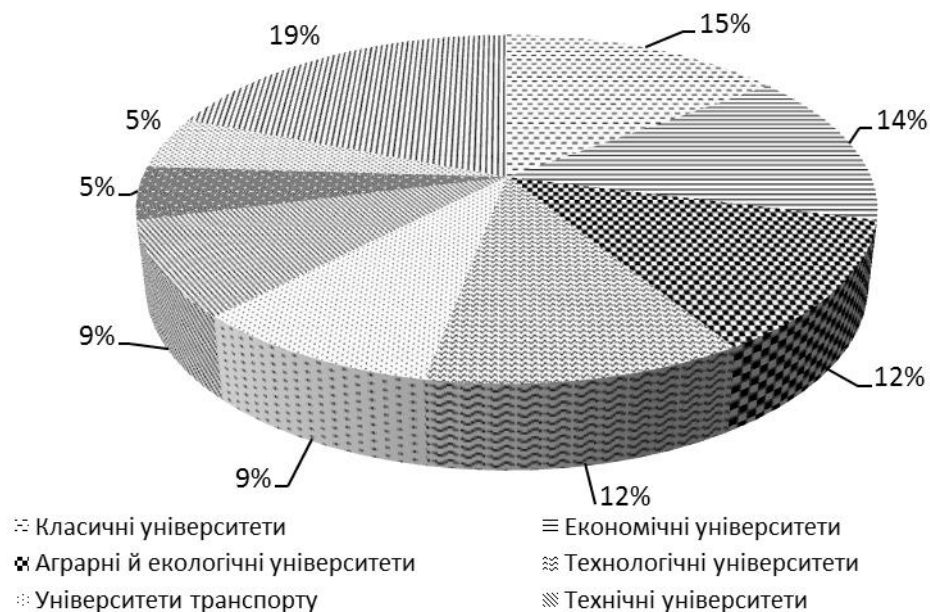

Рис. 1 Розподіл вищих навчальних закладів, які за ліцензією здійснюють підготовку майбутніх економістів

Поряд з цим спостерігаємо відсутність формулювання та включення до загальних та/або спеціальних компетенцій в сфері інформаційної безпеки.

На нашу думку, сутність компетенції в сфері інформаційної безпеки полягає в професійній характеристиці фахівців економічного профілю, а її зміст формують: знань щодо місця і ролі інформаційної безпеки, правових засад, принципів і методів організації захисту корпоративної інформації, а також протидії проявам несанкціонованого інформаційного впливу та витоку інформації, враховуючи поведін-

кові аспекти персоналу; вмінь формулювати і реалізовувати політику, аналізувати і оцінювати загрози та здійснювати заходи протидії порушенням інформаційної безпеки в конкретній професійній сфері діяльності; навичок аналізу і формалізації інформаційних процесів, формування вимог до систем захисту інформації.

Набуття компетенції в сфері інформаційної безпеки фахівців економічного профілю може бути вирішено шляхом включенням нових навчальних дисциплін до освітніх програм або в блоці дисциплін загальної підготов-

ки, або вибіркового фахових дисциплін. Також, доцільним є включення окремих тем щодо забезпечення безпеки економічної інформації до тематичного плану фахових дисциплін спеціальностей.

Таблиця 1

Компаративний аналіз Стандартів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в контексті формування компетенцій в сфері інформаційної безпеки

Компетенції	Зміст
Стандарт вищої освіти за спеціальністю «Фінанси, банківська справа та страхування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ МОН України № 729 від 25.05.2019)	
Опис предметної області / Інструменти та обладнання	сучасні інформаційно-аналітичні системи
Загальні компетентності	ЗК05. Навички використання інформаційних та комунікаційних технологій ЗК08. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	СК06. Здатність застосовувати сучасне інформаційне та програмне забезпечення для отримання та обробки даних у сфері фінансів, банківської справи та страхування
Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти (результати навчання)	ПР08. Застосовувати спеціалізовані інформаційні системи, сучасні фінансові технології та програмні продукти
Стандарт вищої освіти за спеціальністю «Облік і оподаткування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ МОН України № 1260 від 19.11.2018)	
Опис предметної області / Інструменти та обладнання	сучасні інформаційні системи і комп'ютерні технології, стандартні, спеціальні й галузеві пакети прикладних програм обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування
Загальні компетентності	ЗК11. Навички використання сучасних інформаційних систем і комунікаційних технологій.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	СК06. Здійснювати облікові процедури із застосуванням спеціалізованих інформаційних систем і комп'ютерних технологій
Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти (результати навчання)	ПР12. Застосовувати спеціалізовані інформаційні системи і комп'ютерні технології для обліку, аналізу, контролю, аудиту та оподаткування
Стандарт вищої освіти за спеціальністю «Економіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ МОН України № 1260 від 19.11.2018)	
Опис предметної області / Інструменти та обладнання	сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні системи та програмні продукти, що застосовуються у професійній діяльності.
Загальні компетентності	ЗК7. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	СК7. Здатність застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з обробки даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів

Компетенції	Зміст
Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти (результати навчання)	ПР19. Використовувати інформаційні та комунікаційні технології для вирішення соціально-економічних завдань, підготовки та представлення аналітичних звітів
Стандарт вищої освіти за спеціальністю «Менеджмент» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (наказ МОН України № 1165 від 29.10.2018)	
Опис предметної області / Інструменти та обладнання	сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні системи та програмні продукти, що застосовуються в менеджменті.
Загальні компетентності	ЗК8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	відсутні
Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти (результати навчання)	відсутні

Джерело: побудовано автором на основі зазначених вище Стандартів вищої освіти

Висновки. Отже, недостатній рівень готовності фахівців економічного профілю до роботи в корпоративних системах захисту інформації зумовлений відсутністю уваги в стандартах вищої освіти та освітніх програмах до формування компетенцій в сфері захисту інформації, які набувають актуальності в умовах формування інформаційного суспільства та поширення

цифровізації в усі сфери життєдіяльності. На наше переконання, в цьому аспекті перелік компетенцій необхідно розширити, включивши для майбутніх фахівців економічних спеціальностей обов'язковість набуття знань, навичок та вмінь щодо інформаційної безпеки як важливої складової фінансової та економічної безпеки загалом.

Список використаної літератури

1. Системи оброблення інформації; Взаємозв'язок відкритих систем. Базова еталонна модель. Національний стандарт України. Ч. 2 : ДСТУ ISO 7498-2:2004; Архітектура захисту інформації (ISO 7498-2:1989, IDT) / пер. і наук.-техн. ред. А. Гладун [та ін.]. [Чинний від 01.04.2006]. К. : Держспоживстандарт України [Б. м.] : [б.в.]. 2006. 40 с.
2. Інформаційні технології. Методи захисту, об'єкти захисту інформації для керування доступом (ISO/IEC 15816:2002, IDT). Національний стандарт України. [Чинний від 2010-01-01]. К: Держспоживстандарт України, 2010. IV. 20 с..

3. Чуприна Г. П. Методика навчання програмних засобів захисту інформації майбутніх інженерів-педагогів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02. Укр. інж.-пед. акад. Х. 2010. 20 с.
4. Щербій О. С. Педагогічні умови формування морально-психологічної готовності курсантів спеціалізованих ВНЗ до професійної діяльності : [монографія]. К. : Три К. 2011. 254 с.
5. Браїловський М. М. Захист інформації у банківській діяльності. К. : ПВП «Задруга». 2003. 158 с.
6. Кузнецов О. О. Захист інформації та економічна безпека підприємства: монографія. Х. : ХНЕУ. 2008. 360 с.
7. Чижевська Л. В. Професійна діяльність бухгалтера: аутсорсинг, ризики, захист інформації: монографія. Житомир : ЖДТУ. 2011. 403 с.
8. Гайкович Ю. В., Першин А. С. Безопасность электронных банковских систем. М.: Единая Европа. 1994. 126 с.

JEL Classification A11, L86, M15

PROBLEMATIC ASPECTS OF FORMATION OF COMPETENCE IN INFORMATION SECURITY OF FUTURE SPECIALISTS OF ECONOMIC

KASYARUM Jaroslav

PhD in Pedagogic sciences, Associate Professor

Banking Iniversity, Cherkasy Institute

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3783-7520>

e-mail: kasyayar@gmail.com

Abstract. *The article identifies the features of corporate information. The requirements of compliance with information security rules are formulated, assesses the willingness of future specialists of economic profile to competent work in corporate information security systems. The readiness of future specialists of the economic profile to be competent to work in corporate information security systems is evaluated.*

Keywords: *informational security, protection of information, corporate information security systems, security of information systems*

The problem of security of information systems, that store and protect corporate information, is one of the relevant problems nowadays. Regardless of ownership and activity profile, each institution seeks to securely store corporate information, which is increasingly becoming the object of unlawful acts, by investing in technical equipment and staff qualifications. According to the survey of the future specialists of economic profile on the importance of forming readiness for work in corporate information security systems, there is a problem of lack of awareness by the future specialists, as well as the importance and necessity of information protection in their daily professional activities. Thus, it was found that specialists of economics have a low level of readiness to work in corporate information security systems. This is due primarily to the lack of attention in the standards of higher education and educational programs to education and educational programs to

the formation of competencies in information protection, which become relevant in the conditions of formation of the information society and the spread of digitalization in all spheres of life.

According to the Comparative analysis of the Higher Education Standards of the first (bachelor) level of higher education, the need to use modern information systems and computer technologies, special packages of applications, information and analytical systems, as the main tools for solving the problems of professional activity and mandatory for the training of economic professionals, was revealed.

Thus, the author deals with the necessity of competencies acquisition in information security by expanding the list of competences, namely by including new academic disciplines in the educational programs of general or individual professional training, as well as by including individual topics to ensure the security of economic information in the thematic plan of specialty disciplines. In

our opinion, the essence of competence in the field of information security lies in the professional characterization of specialists of the economic profile, and its content is formed by: knowledge about the place and role of information security, legal principles, organizational methods of protection of corporate information;

ability to formulate and implement policies, analyze and evaluate threats and take measures to counteract information security breaches; skills of analysis and formalization of information processes, formation of requirements for information security systems.

References

1. Information processing systems; Open systems interconnection. Basic reference model. National standard of Ukraine (2006). DSTU ISO 7498-2:2004 from 1st April 2006. Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraine [in Ukrainian].
2. Information technology. Security methods, information security objects for access control. (2010). ISO/IEC 15816:2002, IDT from 1st January 2010. Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraine [in Ukrainian].
3. Chupryna, H. P. (2010). *Metodyka navchannya prohramnykh zasobiv zakhystu informatsiyi maybutnikh inzheneriv-pedahohiv [Methods of training software tools to protect the information of future engineers-educators]*. Extended abstract of candidate's thesis. Ukr. Eng-Ped. Acad.: Kh. [in Ukrainian].
4. Shcherbiy, O. S. (2011). *Pedahohichni umovy formuvannya moralno-psykholohichnoyi hotovnosti kursantiv spetsializovanykh VNZ do profesiynoyi diyalnosti [Pedagogical conditions of formation of moral and psychological readiness of cadets of specialized universities for professional activity]*. K.: Three K [in Ukrainian].
5. Brailovskyy, M. M. (2003). *Zakhyst informatsiyi u bankivskiy diyalnosti [Protection of information in banking]*. K.: PVP "Zadruha" [in Ukrainian].
6. Kuznetsov, O. O. (2008). *Zakhyst informatsiyi ta ekonomichna bezpeka pidpryyemstva [Information protection and economic security of the enterprise]*. Kh.: KNEU [in Ukrainian].
7. Chyzhevska, L. V. (2011). *Profesiyna diyalnist bukhhaltera: aut-sorsynh, ryzyky, zakhyst informatsiyi [Accountant's professional activity: outsourcing, risks, information protection]*. Zhytomyr: ZhSTU [in Ukrainian].
8. Gaykovich, YU. V. & Pershin, A. S. (1994). *Bezopasnost' elektronnykh bankovskikh system [Security of electronic banking systems]*. M.: Yedinaya Yevropa [in Russian].